

РЕШАТ НУРИ ГЮНТЕКИН ГНЕЗДОТО НА ОКАЯНИТЕ

Превод от турски: Хубавинка Филипова, 2014

chitanka.info

ПЪРВА ЧАСТ

I

Още като дете умеех да треперя над животеца си толкова добре, колкото и сега. Никога не са ме блазнали игрите на гоненица, на прескочикобила, пързаянето... Надвечер разпъвах сгъваемия стол при вратата към градината на нашия конак, отпусках прекалено голямата за тялото ми глава върху обраслата с бръшлян стена на кухнята и съзерцавах дечурлигата, които играеха в руините отсреща.

Децата са малки зверчета, които, ей богу, изпитват истинско удоволствие да причиняват зло както на себе си, така и на другите.

Понякога без повод те се нахвърляха върху мен, грабваха ми феса, замеряха ме с пръст...

И тогава бях силен. Можех да спъна с крак когото поискам и хубавичко да го сритам. Но трябваше да се надигна, да хукна да го гоня, да се овъргаям целият в кал и пепел... Тоест да извърша цял куп никому ненужни неща. Е, струваше ли си? Какво щях да спечеля, ако тровех душата си заради рояк глупаци, които гледаха като телета и изобщо не знаеха какво вършат и какво искат! Какво да спечеля ли? Ами нямаше да съм несправедливо унижаван и оскърбяван. Вярно, ръцете и краката ми щяха да носят синини от боя, но на сърцето ми щеше да е леко...

Вероятно имате право. Жаждата за мъст е благородно усещане. Хората, които смятаме за благородници, са изключително взискателни и чувствителни към посегателствата върху личността, честта, имуществото и душата им. Но нима освирепелите животни постъпват по друг начин? Ако раздразниш и най-нещастното коте или най-гальовното куче, хайде, посмей после да посегнеш към него, де! Без значение дали си му стопанин, или не, то тутакси ще реагира с ярост — ще се озъби насреща ти, ще извади нокти... Дори най-благородното животно — конят, показва още по-голямо неблагоприятно поведение. И ако го подплаши нещо отпред, започва да хвърля ритници върху невинния нещастник отзад. Ами камилите!? Известно е, че не прощават на онзи, който се е отнесъл зле към тях, и с течение на времето стават все по-злобни и по-злобни.

Да, може би липсата на желание за мъст у даден човек не говори добре за него. Аз обаче не мога да отрека — през целия си живот и за миг не съм усетил да ме гложди подобно настроение. Какво да правя, такъв съм си по рождение. Нали прокаженият не изпитва болка от гнойните си рани. Така и аз не изпитвам злоба.

И все пак да си признаем, отмъщението донякъде носи полза. Защото, като види, че не си безразличен към злото, което ти е причинил (поне докато не се забрави болката от него), злосторникът ще те остави на мира. Така е. Но да не забравяме, че има и побезболезнени начини да постигнеш същия резултат — например да се молиш. Така постъпвах аз навремето с момчетата, които ме тормозеха. „Братленце, миличък! Знам, че можеш да ми счупиш главата. Не мога да се меря с теб, но няма ли да ти е жал да ходя с пукната глава...“. И така нататък. Особено ако измънкаш тези думи с наведена глава, с разтреперан глас и подсмърчайки, всичко ще е наред.

От професионалната си практика най-добре знам, че молбите и хленченето са най-мощното оръжие при длъжностите, от които не се очакват кой знае какви материални облаги. За човек, който умее да се моли, и то смирено, почитателно, няма затръшната под носа му врата, няма недостижимо стъпало от служебната стълбица. Така още в онази си възраст аз започнах да използвам доста умело въпросното оръжие и благодарение на него не само се защитавах от злобата на уличните хлапетии, ами и ги въртях на пръста си — така, сякаш са чернокожи роби с халки по носовете.

Представете си следното: лятото шества в целия си разкош, черешите са натежали от плод. Само че, за съжаление, не растат по земята като алените макове... Пърхат като литнали птички, там, в простора, където ръцете ти не могат да ги достигнат. Или пък, за да се добереш до тях, трябва да поемеш куп рискове. Но ако погъделичкаш тънките струнки на смелостта им и предизвикаш другите момчета да се покатерят на дървото, те ще свалят в краката ти препълнени кошници с плодове.

Ако след сочните череша ми се приискаше да се повоза на кола, аз прибирах сгъваемия стол, оставях го в някой ъгъл, настанявах се в количката на градинаря и с цялото си величие на владетел от стари времена ги карах да ме возят накъдето им заповядам. И всичко това постигах само с мили думи и усмивка на лице...

* * *

Да не забравяме все пак, че бях дете. От време на време изпитвах нужда да подражавам на възрастните в игрите. Така, както момичетата се забавляват с кукли, а момчетата — с оловни войничета и тенекиени мечове. Измислих си една игра, напълно подходяща за моя мързел — лесна и непретенциозна — да се правя на просяк.

Ту залепвах на клепачите си цигарена хартийка, за да приличам на слепец, ту се правех на сакат, като скривах едната си ръка в подгънатия нагоре ръкав на пуловера, изваждах от шкафа някой от бастуните, останали от дядо ми, и куцуках, подпирайки се на него като на патерици. Хленчех:

— Аз съм урод... Ръка си нямам, сляп съм... Дайте ми милостиня! — докато блуждаех между диваните и столовете.

Не знам защо, тази моя игра вбесяваше възрастните, въпреки че не пречеше на никого. Като ме видеше в тази ми роля, суданката Гюлфидан дадъ^[1] плюеше на пръстите си и пискливо подвикваше:

— Пууу... Пууу... Пууу... Абе, ти срам нямаш ли? — Сетне навлажняваше показалеца си с език, чертаеше по стената някакви знаци и нареждаше: — Ще има да видите! Накрая това момче ще стане просяк!

Баба ме обичаше повече от другите деца в конака, защото не разхлопвах сърцето ѝ с различни лудории. Тя моментално скастрияше нашата баджъ^[2]:

— Пепел ти на езика! Виж ти какви ги плещи тази арапка с пилешки мозък! Я му виж главата! Нямах си понятие колко знае! И то на тази възраст. Ще видите какъв велик човек ще излезе от него! Дай боже!

Чичо ми, който по цял ден седеше при жените по пижама и с кожух, не беше толкова сигурен. От време на време той хващаше с ръце възголямата ми глава и я завърташе насам-натам, като че ли искаше да разбере какво има вътре в нея, пляскаше я отляво, отдясно, както се проверява диня, и заключаваше:

— Не знам, обаче... Щом е толкова голяма, изглежда, ще да е за добро!

Баба ми имаше готов отговор и за него:

— Забрави ли, че са наричали дядо ми Шемседдин Молла Коджабаш Казаскер (Военния съдия с голямата глава)? Когато се качвал в колата, до него сядал слуга, та да му придържа главата... Вашите глави са като юмрук, ама не сте сядали като Коджабаш Казаскер на една трапеза с падишаха. Всички вие живеете от трохите на все още запазените от дядо ви блага... Ей на, това момче се е метнало на него. Само да порасне, ще видите какъв човек ще стане!

Странно нещо е светът. На съдбата нищо не ѝ костваше да направи и от мен един Коджабаш Казаскер. И все пак предчувствието на Гюлфидан баджъ се оказа по-точно от бабиното. След поредица от пренебрежващи едно подир друго събития, в края на краищата... станах такъв, какъвто предсказа тя.

[1] Дадъ — бавачка, дойка, няня. — Бел.ред. ↑

[2] Думата има различни значения — по-голяма сестра, кака, леля и т.н. В именията на Османската империя така са наричали жените, които са отговаряли за домакинството, помагали са в отглеждането на децата; част от прислугата с по-отговорни функции и по-привилегировано положение; също и чернокожа дойка; „сестра“ в дервишки орден. — Бел.прев. ↑

II

Сред предците ми има наистина важни личности. Някои от тях фигурират в историческите книги, били са велики мъже, с които се е гордеела цялата страна.

Когато понякога вървя след погребални шествия в „Еюб“, „Едирне капъс“ или „Меркезефенди“, се натъквам на все още стърчащите им надгробни камъни: Хаджъ Насър Молла, Акидеджибашъ Осман Меляли ефенди, командващия флота Рюкнеддин паша, Абувада Мюселлими Тахир бей и още колко други... Взирам се в стърчащите все още с достойнство шапки върху паметните камъни на моите деди из разните гробища и се просълзявам, а гърдите ми се изпълват с гордост. Не се приближавам съвсем до тях, тъй като не допускам и най-малката вероятност те да се гордеят със своя последен внук. Най-много се страхувам от Коджабаш Казаскер, дето си похапвал, седнал коляно до коляно със султан Махмуд, че ако ме познае, килнатият му на една страна камък с грамадния калпак отгоре направо ще се катурне до края на земята.

Така де, как съм се пръкнал от тези велики мъже, покорявали планини и морета, седели редом и хранили се на една трапеза със султаните? Ако мислим с главата на нашата суданка Гюлфидан, това е станало възможно поради необяснимата мъдрост на Аллах. Само че от моя гледна точка аз не съм чак толкова учуден.

Самочувствието в сегашната ми професия е повлияно от предците ми и по моему това е ясно като бял ден. Не познавам добре живота им — по време на пожара в Аксарай изгоряха всички родословни дървета заедно с документите и ферманите. Запомнил съм обаче по нещичко от разказите, които слушах за тях през детските си години. Коджабаш Казаскер например, когото заради голямата му глава смятам за най-прекия си роднина, наистина е бил за султан Махмуд нещо като зеницата на окото му. Изхранвал в конака си може би двайсетина-трийсетина наложници, роби, готвачи, икономии и така нататък. При все това, забележел ли каймак на трапезата при падишаха, той разпервал ръце и започвал да нарежда:

— Аллах да даде дълъг живот на нашия шах! Служителят на Аллах може да вкуси каймак единствено на държавната трапеза. Иначе ще се случи ли на такива като нас да опитат каймак?

Същият велик мъж събирал падналите пред султана трохи, потривал ги по лицето и очите си, скътвавал ги в специално изработена за целта седефена кутийка и с молитви и благословии ги отнасял в конака. Аз не съм заварил онзи щастлив период, но дълги години на новородените бебета в семейството давали като първа милостиня на белия свят да вкусят от трохите на падишаха (скрити като Брадата на Пророка в нагънати кат върху кат красиво извезани дантелени шалове), та хлябът, който ще яде през целия си живот малката рожба, да бъде замесен от лека и грижовна ръка.

Дори когато растях самият аз, по времето на Абдул Хамид Втори, от двореца пристигаха дарения от по петдесет-шестдесет жълтици (официално се наричаха Благоедействието на султана). Цялата фамилия се събираше в големия салон и се провикваше: „Амин! Амин!“, също както правеха в прословутото дервишко теке на Караджаахмед.

Така че милостинята е в кръвта ми — тестото на фамилията Коджабаш е замесено с нея и не е за учудване, че постепенно способностите, дадени от Бога на славните ми деди, се развиха в мен до съвършенство.

Преди девет-десет години ми попадна една поема на Осман Меляли ефенди, мой дядо. Чета я от време на време със страхопочитание. Тази творба от начало до край е изтъкана само от молби и вопли... Дядо ми отправя последователно молитви към Аллах, към пророците — и както си е по протокола — и към техните ученици... После идва редът на султаните и везирите. Накрая, когато приключва с касидите^[1] и започва любовните газели^[2], вече се моли за душата си: за красавицата, за една нейна усмивка, за косъмче от къдриците й...

[1] Касида — церемониален жанр в класическата арабска, персийска и тюркска поезия, подобен на одата. — Бел.ред. ↑

[2] Газели — характерни строфи в поезията на Близкия и Средния изток. — Бел.ред. ↑

III

Казват, че човек, какъвто е на седем години, такъв е и на седемдесет. Добре, съгласен съм. Но какъвто и да е на седем, на седемнадесет или дори на двадесет и седем не е съвсем същият. Едва към четиридесетте започва да заприличва отново на седемгодишния. Например, като стане на седемнадесет, плахото седемгодишно момченце придобива смелост, кръвта му закипява и неминуемо ще го видите да се хвърля ту тук, ту там в опасни и рисковани ситуации. Но след четиридесетте, когато жилите му започват да се изопват, предишните му страхове отново подават нос от бърлогите си. Във всеки случай трябва да се признае, че между човека, който на седем години се бои от вещиците, а на петдесет и седем — от крадците или полицаите, и младия двадесет и седем годишен мъж, който броди по тъмните улици и си подсвирква с уста — макар и подсвиркването му да потреперва леко — има известна разлика.

На седем години момчето прави намаз^[1] в краката на баща си, на двадесет и седем вече учи философия, става атеист и започва да говори с насмешка за рая и ада. Но към петдесетте нещата отново се възвръщат. По рафтовете на библиотеката му се нареждат лекарствата за кръвно, шишенцата със сироп за общо укрепване на организма и така нататък, а заедно с тях в ума му възникват и ред подозрения и въпроси: „Дали пък не...?“. От време на време ходи да съзерцава уникалната архитектура на Сюлеймание джамия, където допреди няколко години е влизал като американски турист с чехли на краката. Сега обаче носи обувките си в ръка, стъпва по чорапи и колебливо и смутено започва да реди благоговейни молитви към Аллах и неговите пророци.

Да, от каквото и тесто — или кал — да е замесен седемгодишният човек, няма как да не е същият и на седемдесет. Но трябва да признаем, че в младостта, както наричаме възрастта на щастливите мечтания, тази закваска набъбва и прибавя твърде различни подправки към двадесетгодишния младеж и към застаряващия мъж.

Това, което се опитвам да обясня, е следното: на пръв поглед между девет-десетгодишния „аз“ и днешния ми „аз“ няма кой знае каква разлика. Само че между тези два чудесно разбиращи се един с друг „аз“-а през младостта ми се е промъкнало някакво непознато „аз“, нещо като нечакан официален гостенин. Сега си го спомням като роднина, с когото сме от една кръв, но заради някои негови мисли и лоши черти на характера няма как да се отъждествя с него.

Да, във възрастта, когато ставах мъж, аз започнах да се променям. Като поникнали посред лято кълнове на лук избуяха редица признаци. Лицето ми се удължи, бръчките ми изчезнаха, бузите ми порозовяха. В погледа ми се появи задълбоченост, тембърът на гласа ми стана някак си по-сладникаво влажен. Дори покритата ми с дълга къдрава коса глава изглеждаше направо смалена, придобива по-човешки вид. Големи промени имаше и в облеклото ми. Макар да бях твърде небрежен като момче, постепенно взех да се издокарвам. Току подгонвах Гюлфидан баджъ да ми изгладя панталоните, а когато излизах навън, си слагах колосана яка и папийонка. Така за кратко време лятото, което превръща зелените кълнове в пищни цветя, превърна и мен в мъж. Станах от своя сгъваем стол, изправих се на крака и започнах да пърхам с криле насам-натам като изскочила от пашкула си пеперуда. Вечер съзерцавах звездите през прозореца и ту сърцето ми се разтуптяваше от копнеж да литна към небето, ту очите ми се просълзяваха от странни приумици, ту изпадах в унес.

Вече не се държах като ни чул, ни видял. Бях храбър и дързък. Но тъй като въпросните усещания все още не бяха набрали достатъчно сила, за да се изтръгнат от мен и да се превърнат в действие, засега ми служеха само като стимул за фантазиите. Представях си например че някоя нощ вкъщи се промъква крадец и аз се нахвърлям отгоре му; пред очите на цялото домочадие, разбягало се на вси страни из конака от страх, му връзвам ръцете и го предавам на полицията. (Какво възмездие ще е за онези, които ми се подиграват, че съм страхливец!) Друг път се виждах като вече забогатял от лотарията мъж да спасявам заложените при сарафина за едномесечен срок акции на баба ми и с един замах да разчиствам натрупваните с години борчове на конака.

Е, ами на такъв младеж не му ли трябва сега и една любима! За връстниците ми това не беше проблем. Някои от тях гонеха прислужниците по таваните, други пък надвечер стърчаха пред входа

на девическата гимназия. Аз спадах повече към втория вид ухажори. Не ми е в природата да си пълня окото през откритата врата, като някои влюбени... Плюс това, както и много други момчета, бях отгледан сред възрастни жени и затова смятах женкарството за позор и грях. Искях моята бъдеща съпруга да ми е отредена по волята на Аллах, да се появи едно почтено момиче с миловидно лице, с което ще се обичаме платонически, ще си даваме тайно знаци, ще си разменяме усмивки и писма. Никакви опасности, никаква досада! Една безоблачна и тиха любов, изпълнена с дълбокото убеждение, че някой ден любимата ми сама ще падне в обятията ми — както прасковата, която чакаш да се налее, да се изпълни със сладък сок и най-накрая да се откъсне от клона си и да тупне на земята.

Само че, както е казал някога поетът: „Държавата не идва на крака при човека“.

Като дете можех с молби и сладки приказки да накарам другите момчета да се покатерят на дърветата и да ми наберат череша. Сега обаче можех ли със същата лекота да ги накарам да ми доведат момичетата от гимназията на крака? Явно и аз трябваше да направя поне няколко крачки към тях... И точно когато най-отчаяно и сериозно се замислих, че ще се наложи да се присъединя към връстниците си и да вися по ъглите на лов за любима, съдбата ми се притече на помощ.

* * *

Една вечер, по време на Рамазана, тъкмо щяхме да ставаме от трапезата, когато една от калфите^[2] ни извика да видим, че там, в далечината към Едирнекапъ има пожар. Възрастните не помръднаха от местата си, но по-младите и децата се изнизаха един подир друг към терасата на четвъртия етаж на конака. Аз и Гюлфидан баджъ нямахме намерение да се качваме по-нагоре от втория кат. В полумрака на нощта не съзирахме нищо повече от лека руменина върху небето. От терасата над нас говореха, че в далечината, в пролуката между минарето на една джамия и една висока топола, виждат как гори някаква къща.

В един момент нещо ме прихвана и реших и аз да се кача горе. Гюлфидан обаче ме спря:

— Хайде, момче, не се прави на луд... Нали видя пожара на Аллах?

За нея всяко произшествие беше работа на Аллах. Болестта — на Аллах, студът — на Аллах, лудият — на Аллах и т.н. Ето защо не обръщаше кой знае какво внимание на дребните случки.

Като затваряхме прозореца, за да слезем пак долу, видяхме по улицата да преминават пожарникари. За мен те, както тичаха необути и необлечени от единия до другия край на огромния град, бяха най-поразителните герои. Баджъ обаче се страхуваше от тях и само някой да ги споменеше в разговор, започваше да плюе с отвращение по земята. Но това важеше само за обичайното всекидневие. Имаше ли някъде пожар, огнеборците израстваха в очите ѝ като важни мъже. Та Гюлфидан баджъ се наведе през прозореца с развети краища на бялата си кърпа за глава и завика:

— Хайде да ви видя, лъвове на падишаха! Аллах да ви закриля!

После цялата фамилия се върна в трапезарията. След време мъжете отидоха на съборната молитва, дойдоха ни на гости жени с фенери от балатум, доста време се игра на печич^[3] и на пръстен^[4]. Който не участваше в игрите, се качваше до горе и донасяше вести, че пожарът, изглежда, се разраства. Тези, които бяха долу, машинално повтаряха:

— Не се тревожете, така ви се струва в тъмното. Да, да, къде е той, къде сме ние?

Само дето стана така: когато не след дълго топът гръмна и освети всичко наоколо, покривът на конака вече пламтеше и цялата ни фамилия с плач и писъци го наблюдаваше от един бостан, малко по-надолу.

[1] Мюсюлманска молитва. — Бел.ред. ↑

[2] Калфа — отговорничка за реда в харем на султан. След първоначален курс на обучение, обикновените наложници били издигани в длъжност „калфа“. Били образовани за времето, можели да четат и пишат, на големи празници се появявали със строго официално облекло. Калфата ръководела прислугата и обикновено чистела и сервирала храната на султана и най-близкото му обкръжение заедно с по-нископоставените слуги и наложници. — Бел.ред. ↑

[3] Древна игра, произхождаща от Индия, разпространена в Ориента. Играе се върху дъска с кръстовидно разчертани квадратчета, по които се местят според правилата мидени черупки, шамфъстък и др. — Бел.пр. ↑

[4] Забавна игра с конусовидни метални кухи форми. — Бел.пр. ↑

IV

След пожара се настанихме пак в конак от едно време, близо до Джинджи мейдан. И тук всичко беше същото както в предишния конак: харемът, салоните за мъжете, витите стълбища с изтръгнатите парапети, ташлъците^[1] и салоните, за които възрастните казваха, че са като „с кон да препускаш из тях“, високите сводести прозорци, резбованите сачази, пресъхнали и изгнили през годините дотам, че само чакаха една искрица във въздуха, за да пламнат като кибрит.

Някои от задните стаи бяха станали съвсем необитаеми, вратите към терасите — готови да рухнат, бяха заковани с дъски. Тъй като по покрива не беше останало място, откъдето да не тече, на последния етаж се качвахме само в разгара на лятото — все едно отивахме на излет. При това, ако дъждът беше пороен, течеше и на втория етаж. В такива моменти нареждахме из спалните празни газени тенекии и легени.

По всичко личеше, че таваните са правени от различни архитекти, но са ги ремонтирали основно по едно и също време. Горкият собственик, явно човек с много пари и добри намерения, твърдо вярвал, че архитектурните недомислици могат да се оправят с ремонт. Накарал нови чираци да закърпят и боядисат продънените и течачи места на стария покрив, но след време, като разбрал, че напразно е тръгнал срещу природата, оставил всичко както си е било.

Широките дъски на дюшемето зееха така, че понякога, ако не успеехме бързо и ловко да настъпим изпуснато и търкалящо се десетаче или грошче на пода, то тутакси хлътваше в някоя пролука и безвъзвратно изчезваше. Една от ролите на тенекиите с вода из стаите и в салона беше да гасят и някоя случайно изгървана в тези процепи запалена цигара.

От опожарения ни конак оцеляха твърде малко вещи. А почупливите, в суматохата на пожара и при пренасянето им в бостана, бяха станали негодни за употреба. Особено гарнитурата с ореховите фотьойли, които изхвърлиха през прозорците на гостната от втория етаж направо в градината! Никакъв ремонт не можа да ги възстанови и

цялата гарнитура си остана просто един дървен урод с натрошени части.

Защо след пожара моето семейство не се подслони в някоя сваятна къща, ами си взе беля на главата? Според мен, защото цялото домоцадие начело с баба ми вярваше в често повтаряното обяснение: „Човек трябва да си остане такъв, какъвто го е създал Аллах!“. За фамилията Коджабаш аристократизмът се извяваше чрез конака и чрез чернокожата и черкезка прислуга. Смятам, че ако след пожара се бяхме нанесли в някоя нова къща, всички щяхме да се почувстваме унижени.

Останките от шарени и лъскави картини върху отлепени и провиснал от тавана линолеум, разнебитените прозорци, които през зимата се облепваха по края с платнени или хартиени ленти, а задухаше ли вятърът, дрънчаха като звънчета за кючек, витрините по стълбищата, закрити с мукава или с обикновени стъкла вместо изпочупените някогашни витражи, килерът, в който често не можеше да се намери нищо повече от глава лук в газена тенекия, малко фасул и ориз, въртящият се шкаф за храна между харема и мъжките помещения, чернокожите слуги, които духаха и разпалваха мангалите с купуваните ден за ден от бакалина въглища, бавачките, притиснали сутрин малките госпожици и господинчовци между коленете си, за да ги залисват с черкезки песни и приказки, докато им разресват косите с оцет, гостуващите с преспиване босоноги роднини от Анадола — всичко това в очите на хората изглеждаше като продължение на предишното величие.

Стожерите на фамилията бяха баба, по-голямата ми леля и вуйчо. С изключение на няколко домашни помощници и бавачки, които също трябваше да се причислят към стожерите, останалите бяха цял полк едри и дребни дечурлига и различните за всеки ден — като в същински кервансарай, върволици от гости.

Съобщаваше се например: „С ваше разрешение вуйчо Рухи пристига да смени климата“. И един нисичък господин с рядка брада пристигаше заедно с няколко жени и деца, настаняваше се за седмица или за месец някъде в конака, после си заминаваше.

Друг ден пък се известяваше: „Рюстем паша ще мине на път от Манастър за Трабзон“. Пашата действително минаваше и оставяше семейството си да ни гостува за девет-десет дни. После се пръкваше

новината, че черкезките чичовци са ходили в Хиджаз. По цяла седмица или десетина дни до стените на помещението за гости от мъжкото съсловие клечаха брадати старци с калпаци и ботуши.

Имаше един много особен съдия, покойният Расим ефенди, не знам какъв ни се падаше, но където и да отидеше, след шест месеца се връщаше с грейнало лице и живееше у нас, докато не поемеше ново съдийство. Спомням си добре — тези шест месеца бяха спазвани толкова точно, че ако съдията закъснееше съвсем малко, всички се притесняваха: „Няма ни звук, ни стон от Расим ефенди! Горкият, дано не му се е случило нещо лошо!“.

Една от приказките, които непрестанно се въртяха в устата на баба ми, беше: „Дано Аллах да не затвори нечия врата!“. Винаги посрещаше гостите ни с усмивка. Приемаше дори брадатите черкези и им говореше с часове, макар да не знаеха турски и като ги погледнеше в лицето, те си захапваха пръстите от срам.

Дали наистина баба ми се радваше на гостите? Или постъпваше така, защото го смяташе за човешки дълг на всеки домакин? Не знам. Само че към края на месеца, когато наличните й пари започваха да привършват, а уличните търговци се струпваха пред портата, тя губеше целия си аристократизъм и сърцераздирателно викаше с цяло гърло.

— Изгорях, за да храня просяците!

А ако по това време имаше гости, и те надаваха викове в един глад с няколкото баджъ и дадъ (както се крещи по време на сунетите^[2], за да се заглушат писъците на момченцата), удряха длани една в друга, биеха се по коленете, вдигаха страшна олелия. Баба ми явно приемаше това преекспониране като правилно, защото дори големият ми вуйчо, поддръжник на Абдулхамид, от време на време искаше от нея пари. Така всичко се струпваше на нейната глава. Дали тя имаше някаква издръжка, месечен доход, скъпоценности, готови пари? Ако имаше подобно нещо, щеше да се яде до насита и нямаше всеки месец да настава олелия. Но със сигурност имаше няколко ренти, скъпоценности и солидна месечна издръжка. Мисля, че дори самата тя не знаеше с какви средства разполага. Защото, ако се съди по това, че непрекъснато сновеше до Кости сарафина и обратно, месечната й издръжка беше вече изчерпана. Най-големият дял от рентите и скъпоценностите бяха заложили, досещах се по непрестанното й влачене до заложените къщи, застрахователния фонд и

банките. Ако трябваше да изкарат за продан всичко, което беше заложила, за нея, горката, сигурно щеше да остане малка сума дребни пари на ръка.

Наистина, работата не отиваше на добре. Обаче и баба ми, и големият ми вуйчо, който прекарваше цялото си време в четене на останалата от двореца „История на Наима“ и лекуваше въображаемите си болести с куп измислени от него лекарства, не виждаха това загъване. Или поне не толкова ясно, колкото чернокожите баджи от Африка или черкезките калфи от Кавказ.

[1] Просторни открити и закрити помещения с каменна настилка.
— Бел.пр. ↑

[2] Ритуално обрязване на момченца. — Бел.ред. ↑

V

Ето че точно до новия ни конак в околностите на Джинджи мейдан аз открих любимата, за която копнеех. В съседство до нас, само през едни опушени зидове, дебели като крепост, но разрушени при пожар, имаше розов конак. Любимата ми живееше в него. При хубаво време излизаше в градината и сядаше край басейна. С руси коси, алени бузи, съвсем кръгло лице. Тя също като мен имаше вид на умно и улегнало момиче. Също като мен не харесваше глупавите постъпки. Седеше, склучила пръстите на розовите си пухкави длани на късите си ръце върху леко изпъкналия за годините си корем, и оставаше така, без да помръдне, по цели часове. И на последно място, мълчеше си като мен, но ако ѝ се приискаше нещо друго, отправяше най-нежни молби към всеки, който мине покрай нея. С една дума, бяхме родени един за друг. Несъмнено Господ изпрати пожара, за да ни направи днес съседи, а утре щеше да ни ожени и ако ни надареше с късмет, аз щях да положа огромната си глава върху гърдите на Месруре — същинска атлазена възглавница, приготвена специално за мен! — и да заживея един живот, наситен с нейния аромат.

Влюбих се, щом я зърнах през прозорците на новия ни конак, още преди да закачат пердетата по тях. Никога няма да забравя този прекрасен летен ден. Тя седеше край мраморния басейн, облян от слънцето, под балкона с плъпналия по него бръшлян. В басейна трептеше отразената ѝ фигура от кръста нагоре, почти в истинските си багри. Приличаше ми на дама от картите за игра.

Тази година Месруре прекара пролетта, лятото и част от есента почти все така неподвижна. Ако можех и аз да седя на прозореца си, без да се стеснявам, нямаше да има проблем. Щяхме да седим така — аз да съзерцавам нея, тя да съзерцава мен — като в някаква картина! — и най-накрая щяхме да се влюбим. Но за съжаление все още бяхме в епохата, когато мъжете трябваше да се правят, че не виждат жените и не общуват с тях. Заради наболите ми мустачки вече се смятах за голям мъж и се страхувах съседите да не ме помислят за коцкар, който се зазяпва в жените им. Плюс това имаше опасност нейната дадъ да я

заведе в другия край на градината. Така че, съзерцавайки Месруре иззад спуснатите персийски пердета, аз приличах на фотограф, който щрака снимките със завряна под платнището глава.

Второто преимущество на това дебнене беше, че не показвах срамотната си глава. Всеки път, когато срещнех непознат, виждах как първо се впечатлява от главата ми и я разглежда — според случая — със съжаление или с насмешка. В детските ми години това ме дразнеше, но с течение на времето спрях да обръщам внимание на тези огледи. Само че, след като започнах да се влюбвам, болката отново ме задълба и душата ми започна да кърви като разчовъркана рана.

В нощта на пожара Гюлфидан баджъ, напълно паникьосана, беше грабнала едно огледало и зарязвайки всичките си вещи в сандъка, бе спасила единствено него. Баба ми се превиваше от смях, като разказваше случката и накрая неизменно завършваше с подвикването:

— Чие лице ще оглеждаш в него, глупава селянко?

Гюлфидан закачи огледалото си в ъгъла на стаята ми в новия конак и аз прекарвах пред него доста тъжни часове. Физиономията ми беше разсеяна и плаха, като че ли стоя разтреперан срещу фотограф, имах типичния за слабохарактерните хора нос — сплескан, хремав и подсмъркващ. Едва забележима линия разделяше точно през средата месестия му връх и това изостряше цялото ми лице. Не можеше да се каже, че светлокафявите ми очи, устата ми и най-вече трапчинката на брадата ми са грозни. Само че, за съжаление, над склучените на челото ми гъсти вежди се очертаваше лека изпъкналост, след което главата ми изведнъж се издуваше. А това посипваше с пепел всички останали качества.

Решех косата си пред огледалото — надясно и наляво, напред и назад, но след всеки мой опит резултатите бяха ужасяващи. С тази неподвластна на що-годе близък до нормалния вид глава, усещах как жлъчката ми набъбва като напълнена с пясък и всички органи в тялото ми започваха да треперят от полепналия по тях студ.

Щеше да е цяло нещастие Месруре да ме види с тази моя глава. И тя като другите отначало щеше да се загледа само в нея, така и нямаше да забележи у мен нищо друго. Как копнеех да си поговоря с Месруре, та ако ще да е и през една дупчица — като онези, които кондукторите дупчат на билетите по влаковете и параходите, и през която ще се вижда само лицето ми. С моите светлокафяви очи,

изписана уста и гальовен глас аз моментално щях да намеря начин да ѝ се харесам. Бях чувал от жените покрай мен, че точно така се правело, за да се продадат грозните момичета. Надупченото от шарка лице, кривогледството и тям подобни недостатъци първо се криели с воал, с багрила и какво ли не, а после заради церемониите по сватбата вече не ги забелязвали.

Нямаше как да си смаля главата или поне да направя така, че да изглежда по-малка, затова трябваше да измисля друг подход. Дълго мислих и премислях и най-накрая като че ли се сетих. Ден през ден у нас идваше стринка ни Хюсние, която свиреше прекрасно на уд^[1]. Молих се, тръсках се и накрая я убедих да ми дава уроци. Още през първите дни на есента започнахме занимания с основните маками^[2].

Да си призная, онази зима бе най-щастливото време в моя живот. Не знам как да кажа — музикални способности ли имах, или това беше едно от непонятните вълшебства на любовта, но за няколко седмици преминах от инструменталните изпълнения към песните. Валеше сняг на парцали, а аз, сгущен върху ъгловия миндер, наметнал на гръб пуловера си като шал, притисках до гърдите си уда и свирех ли, свирех, без да спра дори за миг. С неподозирана бързина звуците кристализираха, ставаха все по-нежни. Близките ми, които в началото се разбягваха с ужас по стаите, полека-лека започнаха да се навъртат край мен. И когато отново настъпи сезонът за градината, моят уд вече свиреше така, че Месруре можеше да го слуша с удоволствие. Тя бе пораснала още малко, но детинската ѝ физиономия си оставаше същата. Седеше си пак така тихо и кротко на пейката край басейна, кръстосаните пред гърдите ѝ пръсти отмерваха такта. Виждах как от време на време поглежда към прозореца, как се заслушва в мелодията и направо ми идеше да ревна от радост. Дойде лятото и привечер започнах да излизам в градината. В лунни нощи не се страхувах да се мотая там, където тя можеше да ме види, говорех, смеех се с най-чаровния тембър на гласа си.

Въпреки всички тези мъжествени постъпки, които предприех, аз все пак си бях още дете. Една вечер така и не успях да избегна бедата, която ми докара много сълзи.

Беше сребриста августовска нощ. Грееше такава подлудяваща луна, че дори Месруре накара да я вдигнат от канапето ѝ и да тичат с нея из градината, а тя чуруликаше, подражавайки на птичките.

С мен бяха две малки момченца, наши гостенчета. Горкичките, говорех им така, че Месруре да ме чува, като им разказвах неща, подходящи за много по-големи от тях.

Стояхме под смокинята. Внезапно ми хрумна една идея и сърцето ми лудо се разтуптя. Да става каквото ще, но тази нощ ще се покатеря на смокиновото дърво. Какви ли желаниа, каква ли страст са заложили в нас, за да ни подбуждат да правим подобни неща за срам и позор пред другите.

С приглушен от вълнение глас казах на децата:

— Чакайте, ей сега ще ви откъсна по една смокиня!

Стъпих на градинската пейка и се покатерих на първия клон, удобен и стабилен като фотьойл. Оттам — нов тласък и право нагоре към по-високите клони.

Проправях си път през шумолящия шепот на листата, набирах височина, катерех се, сякаш плувах сред вълни от лунна светлина... Не знам дали някой летец, който прави лупинги в небето, би могъл да долови какъв възторг и гордост изпълваха сърцето ми до пръсване.

Нямам представа на колко лакътя от земята съм се покатерил, но като погледнех надолу, пред очите ми притъмняваше. Почувствах се като зидар на минарета.

За зла участ, точно в този момент Касъм ага, готвачът на конака, излезе от кухнята в дъното на градината и както си тананикаше някаква песничка, бавно славно се понесе към нас. Като ме видя покатерен на дървото, той смени всички цветове на физиономията си и викна:

— Боже мой! Боже мой! Не се ли виждаш какъв си, та и по дърветата си тръгнал да се катериш! Слизай бързо долу! Да не искаш да си пукнеш главата като тиква! И на мен ли лошо искаш да ми направиш?

Горкият човечец! Може би имаше право да се тревожи за себе си, тъй като баба ми го беше натоварила със задачата да отговаря за дърветата в градината. Обаче неговата намеса, и то в най-съкровения миг от моя живот, прониза душата ми като с меч, а фразата „да си пукнеш главата като тиква“ направо посипа със сол зейналата в мен рана.

Гласовете в съседната градина секнаха. Значи Месруре и нейната дадъ бяха чули всичко. Небето се сгромоляса върху мен, светът се

завъртя пред очите ми. Опитах тихичко да прошепна нещо, ама къде ти! Мечокът въобще не искаше да чуе и сякаш напук продължаваше да крещи:

— Не мога да те позная... Момче, слизай долу, ти казвам! Не си по-голям от дървото!

Всъщност той трябваше да се стресне от това, че хвана върха на клона, на който седях, и яростно започна да го друса, така че рискът да падна нарасна от пет на петдесет-шестдесет на сто. Най-накрая изрита налъмите от краката си, качи се на пейката под дървото и като ме сграбчи през кръста, с лекота, все едно ме сваляше от самара на магарето, ме смъкна на земята.

Както казах вече, случката ме разтърси до дън душа. Месеци наред кроях умопомрачителни отмъщения за мечока, който ме унизи така пред любимата — например, докато се мие сутрин на помпата, да отмъкна незабелязано любимия му джобен часовник и да го метна в кладенеца. Или пък обратното — да скрия чантата на баба с парите ѝ сред мръсните кърпи в кухнята, за да го обвинят в кражба. Слава богу, омерзението ми към всеки от тези варианти ме предпази от подобни пакости, така че малодушните ми пориви за отмъщение останаха само в сферата на фантазията.

Същата година зимата започна тягостно. Още с първите дъждове Месруре изчезна от градината. Сигурно седеше пак така — с положени една върху друга ръце, в някое забутано ъгълче на конака им. Но за съжаление, аз не само нямах възможност да надзърна там, но дори и да си го представя.

През последните две години овладях уда още повече. Често вечер някой от близките ми ме молеше да изсвирия песента „За пролетта ли пак остана срещата ни, хубавице?“.

Да, за пролетта ли пак остана срещата ни, хубавице? Понякога повтарях тези думи и леех сълзи. Ех, и какво, като дойде пролетта, да не би оттам нататък човек да спре да се zlepоставя...

През тези дълги и тягостни зимни нощи, когато моята възвишена любов се превръщаше в болестно състояние, удът ме утешаваше. Но над главата ми висна и друг проблем. Бях в последния клас на средното училище. Както се казва, хванахме се за опашката. Но с тези бръмбари в главата как ли щях да се пусна от нея в края на учебната година?

Аз май не споменах, че освен да свиря на уд, имам и друга дарба — краснописа. Тоест владеем изкуството на калиграфията. В интерес на истината трябва да си призная, че стигнах без проблеми до последния клас именно заради нея. Да, безспорно, мързеливо момче, обаче калиграф! Изписва буквите по-красиво и от ходжите. И бездруго калиграфията трябва да бъде опростена, нали? Плюс това има голяма глава, която изисква и по-голямо уважение. Плюс това е дисциплиниран... Досега минавах от клас в клас с подобни мотиви... Но какво ще стане по-нататък?

Велик е Аллах и не щеш ли, съдбата ми се притече на помощ и този път. Още в първия ден на следващата учебна година директорът ме извика в кабинета си и ми нареди да направя копие от ръкописа на някаква поема, взета кой знае от коя библиотека. Искаше да идвам и само него да го питам за онова, което не съм успял да разчета. Това си беше работа най-малко поне до края на годината. В клас сядах на най-задния ред. Никой учител вече не смееше да ме безпокои с глупави въпроси нито по време на урок, нито на изпит. Така прекарах може би най-хубавата си година — усмихвах се на образа на Месруре — вечер изваян от звуците на уда, а денем — от безиреното мастило, което се лееше като черен туш върху тетрадката пред мен.

Пръстите ще да са най-чевръстият в работата си орган на тялото, може би по-чевръсти и от устата. Ако обърнете внимание, ще забележите, че даже най-големите мързеливци сред султаните, както си седят неподвижно, със скръстени ръце, непрекъснато си въртят показалците като чекрък. Това ще да е била причината за проявените от мен способности както на уда, така и в калиграфията. А те се оказаха изключително полезни за сближаването ми с Месруре. Но нека обясня...

Нашият конак приличаше на разпадаща се държава, тръгнала още от самото си начало към катастрофа. Не можехме да оправим вътрешните си разприавии, затова не ни оставаше време да общуваме със съседите. По тази причина и тук, както и в изгорелия ни конак, изглеждаше, сякаш не контактуваме с хората от махалата. Само че съдбата бе решила тази зима между съседа ни Месут паша и моя вуйчо да се породят голямо приятелство.

В моите очи бащата на Месруре изглеждаше горе-долу като бог и затова, когато щеше да идва на вечеря у нас, си обличах най-новите

дрехи и сядах в някой ъгъл на салона за гости.

В интерес на истината, отначало пашата не ме забелязваше въобще. Но от малък се бях научил откъде и как мога да подхвана възрастните, когато съм сред тях. Щом раменете на Месут паша започнеха леко да потрепват под кожуха, а очите му да шарят наоколо, веднага хвърлях в печката поредното дърво, той си вземаше табакерата и между пръстите му просветваше запалена кибритена клечка.

Вуйчо ми не умееше да пише добре, но една вечер ме накара да поправа грешките му в един документ. Пашата си сложи очилата и едва хвърлил поглед към един-два от моите редове, направо се захласна, а на мен вече ми се струваше, че от този момент нататък той не сваля очите си от мен.

Само че аз не оставих нещата дотук, а предприех още по-изкусни прийоми, за да накарам бащата на Месруре да ме хареса.

Той се славеше като почитател на поезията и всеки път, щом пийнеше вода, дълбоко въздъхваше:

— Ех, каква прелест е одата за водата на Фузули! — И започваше да я декламира:

*Не лейте сълзи, хей, очи! Сърцето ми препълнено е с
тях!*

Безумецо, не е водата нужна за любовния пожар...

Пашата едва успяваше да издекламира още един-два стиха. Понататък вече се запъваше. Не знам дали и на млади години е знаел тази ода докрай, но така или иначе, обвиняваше за това възрастта си:

— Проклетата старост!... Забравил съм я!

Прерових библиотеката на вуйчо и най-напред намерих поемата, после и одата за водата. Преписах я, след което накарах учителите по персийски да я прочетат. Старателно я преписвах до най-подробната пунктуация и полека-лека я научих наизуст. Какво ли не прави човек от любов!?

Ето че една вечер пашата пак започна:

— Ех, каква прелест е одата за водата на Фузули!

Но когато след малко се запъна, аз като същински хафъз^[3] на изпит в джамия, продължих от там, където той спря.

Седях с ръце на коленете, притворил очи, и люшках бавно в такт грамадната си глава като махало на часовник. Пашата беше изумен. Когато свърших, той рече:

— Поздравявам ви с широтата на знанията! Аллах да ви просветли още повече!

В интерес на истината, изумлението на вуйчо ми не беше по-малко. Той явно реши, че част от поздравленията се отнасят и до самия него, затова не само че не се разстрои, но и успя да послъже:

— Проявява интерес и към поезията, също както и към музиката.

По този повод вуйчо подхвърли някоя дума и за поемата на един наш дядо поет, когото пашата обърка с военачалника Коджааскер.

— О, значи покойникът е проявявал и поетичен талант? Явно малкият се е метнал на него!

*Защо ли агънцето толкоз мъка е събрало,
То жално блее, мен сърцето ми се къса,
Защо неистово пищи и непрестанно тича?
Дали без мляко то остана, зоб ли няма?*

Пашата вече ми беше в ръцете. Най-хитрият номер обаче, който скроих на горкия човечец, беше, като се обявих за автор на един куплет, който ми попадна в „Хазине-и Фюнун“^[4]:

*Нима да страдам още съдбата е решила?
О, нека ме остави в гроба да се приютя.
Да се стоя докрай, на шепа пръст превърнат,
Да съм така нетраен, като миг от радостта...*

И така нататък...

Преписах го с най-красивия си почерк и една вечер го поднесох на пашата:

— Заповядайте, моля! В лица я имам един приятел... Драци от време на време по някой и друг стих. Написал е и ето това. Помоли ме да го прегледам за грешки.

Пашата го повъртя, посука, най-напред го прочете наум, после и на глас. Усмихна се многозначително:

— Я да видим кой е този твой приятел поет?

Същевременно, за да покаже, че не е преглътнал трика, правеше към вуйчо ми знаци с очи и вежди.

Престорих се на объркан и започнах да сипя едно след друго имена и невероятни глупости. Безспорно блеснах с това, че не съм възприел стихотворението едно към едно. Но тази моя приумица се видя на пашата като проява на престорена скромност и това изцяло ме издигна в неговите очи. Този път той поздрави вуйчо:

— Наистина трябва да се гордеете с младия бей... Удивително е, че на тази възраст владее до такава степен езика на поезията! Аллах да го просветли с още знания!

И после ми зараказва, като че ли му бях съратник и връстник, как той самият на младини се увличал от поезията и дори бил нахвърлил няколко оди. Обеща, че ако успее да ги намери, ще ми ги прочете. Бях уцелил десетката!

Докато той говореше, аз вече се виждах под ръка с Месруре, облечена в сватбена премяна, усещах коленете ми да се разтреперват, а черепът ми да звънти като докосната часовникова камбана. Големината на главата ми вече се беше превърнала в мое преимущество. Сега пашата я виждаше като изразител на аристократизъм, като пазител на някакво пренесено през вековете съкровище, ценеше ме като внук на военния съдия Коджабаш.

— Похвално! Похвално!... Разбира се, че по волята на Аллах потомъкът на височайшите предци ще да е озарен с достойнства... Крушата не пада по-далече от дървото.

Кракът ми все още не бе стъпвал в конака отвъд опожарения зид. Но сега моето име там се рееше така, както името на Кьороглу^[5] из планинските чукари. Устата ми се разтягаше в усмивка от ухо до ухо, когато дочуех от тук от там, че ме давали за пример на децата на техните роднини и приятели, когато отивали да целунат ръка на пашата.

Когато на осемнадесет години завърших средното си образование, не толкова вуйчо ми, колкото пашата си направи труда да ми помогне да стъпя на крака. Постъпих в тогавашното Министерство за надзор над вакифите^[6]. Началото ми беше повече от блестящо. В

действителност на пръв поглед изглеждаше, че не правя нищо друго, освен да седя и да обръщам от време на време глава към прозореца до себе си, за да съзерцавам Мраморно море. Съдбата обаче непрестанно ме тласкаше напред, така както издутите от вятъра платна теглят кораба. Като съберем в едно калиграфските ми умения, останалите още от лица в паметта ми персийски куплети и изискания стил на изразяване, заучен от възрастните, а към всичко това прибавим и авторитетния вид, който ми придаваше огромната глава, не можеше да има нищо по-естествено от това, да се наредя сред първите хора на министерството.

Що се отнася до другия въпрос, по наше време прехраната не струваше скъпо; жените още не бяха научили от филмите какви са новите жизнени стандарти. Хората вярваха, че Господ варди слепите вълци, и щом бяха съгласни да хранят и тях, вече не им оставаше ни най-малка причина да се страхуват от беднотията. Тогава съществуваше хубавият обичай момчетата, които току-що са излезли от училище и са си хванали хляба в ръцете, да се задомяват още преди да си поемат дъх.

И когато в конака започнаха всеки ден да ми подхвърлят все попиперливи закачки, аз намерих подходящ момент да разкрия душата си пред вуйчо. На никого не се стори странно моето желание да стана зет в съседния конак. Пашата беше възхитен, госпожата му, невежа като папагал аристократка, изобщо нямаше защо да се замисля по въпроса. Всичко на всичко оставаше едната Месруре, но след като нашата и тяхната дадъ си подадоха ръцете, нямаше проблем това невинно дете да бъде напъхано в кафеза. Плюс това, въпреки прекалено наивния си вид, момичето беше чувствително и затова се оказало доста трудно да я убедят, че главата ми не е чак толкова голяма и че с напредването на възрастта все повече ще се смалява. Тя дълго време се двоумила. По думите на моята дадъ, от време на време омеквала, после пак се инатяла, измъчвана от колебания, сякаш я въртели на шиш над огъня:

— Я ми донеси картите, дадъ! Ще си гледам още веднъж... Ако изскочи попът, няма да се омъжа; ако се падне валето — ще се омъжа!

Наблюдавах я с бинокъл през пролуката между пердетата на прозореца, превърнат в нещо като обсерватория. Понякога я виждах да къса трескаво листенцата на маргаритки. Възприемах това като гадаене на съдбата и ме обземаше страхотно вълнение.

Дадъ на Месруре донасяше и отнасяше клюките от нас до тях и обратно, но винаги ги променяше така, че да ласкаят и двете страни. Нашата Гюлфидан баджъ обаче, нали си беше без мозък в главата, ми поднасяше всичко точно такава, каквото е. Според нейните приказки, Месруре казвала:

— Калфа, лицето му не е грозно, но главата му е грамадна. Как ще се покажа пред хората с такъв съпруг?

А тя ме защитавала:

— За бога, момиче, грехота е, грехота... Бива ли да търсиш недостатъци в направена от Аллах глава?

След последните дъждове зидът на градината помежду ни полегна още малко и затова сега можехме да се виждаме един друг много по-добре. Забележеше ли, че снова из градината, Месруре ставаше и побягваше през глава към вратата на тяхната градина. За тогавашната ситуация това криеше дълбок смисъл — Месруре се срамува, значи е започнала да се влюбва в мен.

В края на краищата нашите решиха да превземат крепостта отвътре и разкриха всичко на пашата. Един ден, когато той отново ме извисявал до небесата, вуйчо ми казал:

— Ех, да можехте да приемете молбата ни и да го удостоите с честта да стане ваш син!

Месут паша се усмихнал и отговорил:

— Ние сме хора потомствени аристократи и интелигенти... Нека отmine Рамазанът. Ще си поговорим по този въпрос отново на свежа глава.

Двете дадъ продължаваха натиска отвътре. Написах с моя почерк върху синя хартия с цветенца и птиченца една ода и срещу изричните обещания да не бъде показвана на никого, тя беше предадена на Месруре. В отговора, който пристигна от нея, с разкривени букви моята любима заявяваше: „И аз ви обичам! Дано Аллах ни дари с късмет да бъдем щастливи“. Много странно! В писмото си изобщо не споменавах за любов и копнеж. Явно Месруре също не беше осмислила както трябва моите изрази, голяма част от които заимствах от романа „Джезми“^[7].

Кой знае какво са кроили двете дадъ, та пожелаха поне веднъж да си поговорим с Месруре очи в очи. Вече отдавна бяха отминали

времената, когато младоженецът се запознаваше с булката едва на сватбената церемония, затова и нищо не ни пречеше да го направим.

Сияйна юнска лунна нощ! Срещу риска пашата да узнае за тази среща и да накаже двете дадъ с бой, те поставиха наблюдатели в градината и доведоха Месруре до мястото, където зидът беше съвсем срутен. Горкото момиче, срамуваше се от мен, отпред го дърпаха, отзад го бутаха, също като катър. Аз разперих ръце като за молитва, залюсках глава и с триста зора успях да промълвя няколко думи. Месруре не можа да направи и това. Двете дадъ ми напъхаха в устата отхапана от нея круша. Сърцето ми сладостно запърха, усетих в устата си отпечатъците от нейните зъби. Това беше всичко, което опитах от Месруре.

Любовта на живота ми — първата и единствена любов!

[1] Струнен музикален инструмент, предшественик на лютнята, пренесен в Европа от арабите при нашествието им в Испания. Много популярен в страните от Близкия изток, Кавказ и Централна Азия, Иран и Турция. — Бел.ред. ↑

[2] Мелодична музикална форма, традиционна за Изтока. — Бел.ред. ↑

[3] Човек, който знае Корана наизуст. — Бел.пр. ↑

[4] Списание на Министерството на финансите. — Бел.пр. ↑

[5] Легендарен герой от турския епос. — Бел.пр. ↑

[6] Вакъф — движимо или недвижимо имущество, предадено на държавата или на отделно лице за религиозни или благотворителни цели, фондация. — Бел.пр. ↑

[7] Първият исторически роман в турската литература, публикуван през 1880 г. Автор е големият писател Намък Кемал. — Бел.пр. ↑

VI

Тези, които са на моите години, добре си спомнят хаоса по време на революцията.

През един от онези дни на човешко стълпотворение, когато имащите се прегръщаха и целуваха с поповете наред улицата, а подплашените от музиката и гръмогласните речи коне се втурваха в галоп в магазините, от горния край на нашата улица се зададе шествие със знамена и тъпани, а малко след това започнаха да блъскат по пътната ни врата. Дали вуйчо ми е бил таен агент, на когото трябваше да му се смачка главата, не знам. Дълбоко в себе си човек крие много лица, затова — може и да е бил... Но участниците в шествието не знаеха по въпроса нищо повече от мен и затова — може и да не е бил... Едно бе сигурно — втурналата се отгоре човешка вълна не е срещнала по пътя си други конаци и сигурно затова се е блъснала в нашия.

В онези времена много от заклеямените, които се държаха с достойнство, направо бяха разсипани, но по-късно все пак успяха да си оправят положението. А що се отнася до нас, както обясних малко по-преди, нашият скапан конак и без това тръпнеше в очакване на удобния момент някой да го срине до основи.

Вуйчо ми не можеше да изкара до края на месеца, без да вземе пари назаем от баба, и когато заедно с разни високопоставени паши го изпратиха на заточение, конакът се разпиля. Всички дадъ си заминаха по селата около Черкеш^[1]. Какво стана с чернокожите — не знам. След доста време видях един от тях да продава сусам пред входа на една баня.

Аз, баба и Гюлфидан баджъ се подслонихме в Бааларбашъ, в къщата на една излязла вече в пенсия възрастна калфа. Вече не се слагаха да врат цели казани за пиршества и вече никой не ни идваше на гости. Но за сметка на това пред портата ни не оставаше ден без лихвари, посредници и цял куп подобни странни индивиди. В Деня на Господа баба ми слизаше в Истанбул и започваше да снове между съда, кадастъра и застрахователния фонд.

Това обаче не продължи дълго. Има една притча за дърводелеца. Ще ви я разкажа. Възрастен дърводелец легнал на смъртния си одър, но все не предавал богу дух; очите му вече се затваряли, когато продължил да дава нареждания: „Донесете варта, наредете тухлите, набийте клиновете!“. Най-накрая един, който добре познавал навиците му, се навел към ухото му и викнал така, както неговите калфи се провиквали по строежите надвечер: „Заминавайте си!“. На горкия човечец не му останало каква повече работа да свърши и най-сетне предал богу дух. Горката ми баба, цял живот бе мъкнала на гръб товара на конака, но и тя като героя от притчата легна на легло в деня, в който изплати последните си заеми и даде последните си нареждания. Престори се уж на шега, че нещо не ѝ е добре, и рече:

— Деца, нещо става с мен, изглежда, ще умра!

И след малко наистина взе, че умря.

Толкова роднини, толкова познати! Но на погребението ѝ беше единствено Гюлфидан калфа. Същото беше после и у дома...

Да вземем мен сега! Казват, че в министерството всичко ставало бавно. Също така бавно аз бях изхвърлен оттам. Отначало никой не ме закачаше за нищо и се окуражих. Но по време на прословутата чистка, която започна само няколко месеца след революцията, първият изритан на улицата бях аз.

* * *

В министерството се сприятелих с един младеж — Талят Брадата. И наистина, по онова време той беше съвсем незначителен служител и брадата не му отиваше. При него обаче причината беше свършено друга — Талят беше беден като пророка Еюб. Син на писар в малка митница, семейството му — многодетно. Невероятно трудолюбив. Прехвърчал като искра през началното училище, гимназията, лицей и кажи-речи все още дете, той се озовал пред най-горния курс. Бедата обаче дебне човека изневиделица. Вкъщи нямало място ни къде да седне, ни къде да чете, затова се подготвял за зрелостните изпити в отсрещните гробища. А там започнало да го преследва едно момиче... Известно е какво би могло да се случи сред напечените в жарките следобеди надгробни камъни и гъсталаците от

изсъхнали треволяци и тръни, когато това момиче започнало безогледно да го съблазнява и да му подхвърля шегички... Кварталът взел мерки и насила натресъл момичето на Талят; тъстът му целунал полите и ръката на началника и го устроил на работа като писар в Министерството на вакъфите срещу двеста гроша месечна заплата. А после започнали да се пръкват едно след друго и децата — за шест години техният брой достигнал цифрата четири. За сметка на това пък заплатата му все още стояла на триста и петдесет гроша... Приятелите му събирали помощи, но не смятали за удачно да му ги дават във вид на пари, ами купували провизии за цял месец — масло, ориз, захар — и му ги носели вкъщи. Така че брадата на Талят не се дължеше на аскетизъм, ами на безпаричие. Един ден той ми се изповяда, сякаш ме посвещаваше в голяма тайна:

— Какво да се прави, братко, зле съм облечен... Пък и ако до пет-шест дни не намеря пари за бръснар, заприличвам на отрепка. Рекох си, не е ли по-добре честно и почтено да си пусна на бърза ръка една брада!?

Талят беше дребен, невзрачен човек. По тази причина беше орисан да го унижават и мачкат навсякъде. Ако я нямаше тази брада, започнала да се прошарва от тук от там, преди още да е прехвърлил двадесет и петте, напълно възможно бе, щом подхванат уволненията, ударът да го засегне и той да изхвърчи. Но несъмнено брадата не беше единственото нещо, което спасяваше Талят. Той беше извънредно трудолюбив и изпълнителен чиновник. Вършеше не само собствените си задължения, ами и нашите. Не мога да кажа, че всеки служител от всяка канцелария, който се сблъскваше с проблем, сам тичаше при него, но за сметка на това изпращаше разсилния да го извика. Непрекъснатото и неуморно усърдие на Талят понякога ни разваляше настроението и спокойствието. Даже в моменти, когато заради нас той се претрепваше от работа, ние вдигахме ръце пред очите си, сякаш ни е хванала морската болест, и го хокахме:

— Моля те, за бога, спри се за малко!

В канцелариите нямаше тетрадки за отчетност. Найдостоверният регистър за дейностите през изминалите дни бе паметта на Талят. Някои от началниците в Комисията по съкращенията вероятно са си припомнили този съсухрен и невзрачен дребен чиновник не толкова заради брадата, колкото заради работата му, и

пред очите им моментално се е появила картината на развихрилия се в цялото учреждение хаос след евентуалното му уволнение.

В същото време Талят Брадата беше и много общителен. Вярно, може да се каже: „Ще какво щеше да прави, ако не беше такъв?“, но се случваше и да се намръщи заради нечие непристойно поведение. Най-грубите обноски обаче посрещаше, като че ли бяха комплимент, просто ги подминаваше, без да реагира. Макар да изглеждаше, че все едно не разбира нищо, той беше много чувствителен на тема „свиня“. А понякога дори най-невинните думи или обноски ги тълкуваше посвоему и ставаше избухлив и неговорчив. Щом приключеше с работата и сметнеше, че наблизко няма никой, той си представяше всички преживени случки и си разтоварваше душата, като в отговор на всяка една от тях отправяше хамалска псувня или ругатня.

Да кажеш, че Талят Брадата бе веселяк, може би нямаше да е вярно... Но от време на време у него се надигаше вълна на безпричинна радост, така както става при малките деца: понякога напрегнати, друг път в еуфория... И без това всяка фибра от тясното му и дребно лице, смалено от немотията до големината на черпак, на всичкото отгоре покрито в голямата си част и с брада, започваше да трепти, очите му овлажняваха и заблестяваха, чуруликаше като птиче. Този изблик на радост, съпроводен със стискане на ръцете и тупане по рамото на човека отсреща, предизвикваше хладни ответни действия. Колко пъти в такива моменти едва съм се въздържал да не му изкреция: „На какво толкова се радваш, бе човек!?“.

Няколко месеца след моето уволнение отново видях Талят — беше избръснал брадата си и вероятно по настояване на новото началство горе-долу си беше пооправил и външния вид. Пак с онази буйна и искряща радост, която все не успявах да разбера от какво незнайно щастие или розова надежда избликва, той ми раздрусаръката:

— Скъпи приятелю, аз вече съм студент в Университета, от време на време се отскубвам и посещавам Факултета по право. То се видя, не завършиш ли висше образование, няма хляб. Днес може би ме съжеляват заради децата, та не ме изхвърлят на улицата. Но какво ще стане утре — никой не знае. Ако ме послушаш, ти също трябва да влезеш в Университета...

— Как? В Университета се влиза с диплома...

— Я стига, кой ти гледа дипломата? Спазва ли се закон в такава бъркотия? Вратите в Конака на Зейнеб ханъм^[2] са широко отворени... Който няма диплома, влиза там като слушател. В края на годината полага изпити и става истински студент. Кой ли не е там! В моя курс има всякакви хора — от викач на пазара до кочияш на товарна кола. Ела и ти, ще израснеш... А от друга страна, може и да ти се намери някаква работа за по пет-шест гроша.

Няколко дни по-късно, пременен с феса и редингота си в неотминалия все още стил на султански чиновник, сред навалищата в Конака на Зейнеб ханъм се притурих и аз. По онова време Университетът беше като истински крайпътен хан. Всевъзможни хора — от голобради момчета до образовани като нашия Талят, изхвърлени от двореца униформени прислужници и петдесетгодишни софти^[3] от медресетата с прошарени бради — слушаха подред Ахмед Мидхад и Емрулла ефенди. Имах прекрасната възможност и аз да се подреда сред тях, като срещу двадесет гроша можех да следя уроците по литографските копия на лекциите. Но не го направих.

През първата зима след революцията политическите страсти вряха и кипяха както навсякъде, така и в Конака на Зейнеб ханъм. За да разберете до каква степен се стигаше, трябва да ви кажа само това, и то е абсолютно достатъчно, че същата година след Тридесет и първи март^[4] обесиха всеизвестните Дервиш Вахдети, Кьор Лютфи бей и още един преподавател, чието име не мога да си спомня, а те бяха от моя курс.

Сега и политика ли, сякаш не ми стига срамът! Така си е. Обаче не защото си нямах и понятие от политика. Човек може да стане отявлен последовател, готов да се хвърли и в огъня. Но да лашкаш някого ту наляво, ту надясно, особено ако е такъв безволев човек като мен — дето няма сили да се изправи и пред най-малката трудност...

Дойде ми наум една приказка, която ми разказваше Гюлфидан баджъ. Не знам къде си минавали две овце: едната бяла, другата черна. Който възседнел бялата, отивал на седмото небе, а който възседнел черната — вдън седем земи.

Имаше два пътя — със съглашенците от „Единение и прогрес“, или с либералите. На мен се падна черната овца, тоест, либералите, и потънах вдън земя, така че да не изляза никога оттам.

Както казах, моето участие в политиката се изразяваше единствено в това, че съпротивата ми, срещу който и вятър да духнеше беше на нулата. Но защо с Либералите, а не със съглашенците? Преди всичко заради редингота ми на султански служител, тъй като не успях да си намеря други дрехи. Всички облекла в Истанбул — дори до плъстените шапки на поповете — бяха в стил либерали. Плюс това и семейството ми, и моята некадърност станаха причина да бъда зачислен към противниците на партията „Единение и прогрес“.

Всъщност не знаех нищичко за съглашенците. Заради мекушавата ми по рождение природа всичко, което правех, беше да кимам с глава на всяка казана от другите дума. Но трябва да се подчертае, че потвърждението с глава по моему се превръщаше в авторитетно мнение. В същото време все пак не прекалявах — видех ли наоколо някой цапнат в устата или зле облечен човек, моментално се скатавах. Тъкмо затова ме изпратиха в изгнание в Синоп само за три години, докато моите другари след Тридесет и първи март, степенувани според дейността им, отидоха или на бесилото, или в затвора.

[1] Околийски град в Анадола. — Бел.пр. ↑

[2] По името на дъщерята на Мохамед Али паша, в чието имение първоначално се е помещавал сегашният Факултет по изкуствата и науките на Истанбулския университет. Сградата е построена в края на XIX век, но е изгоряла в пожар на 28.02.1942 г. — Бел.пр. ↑

[3] Софта — мюсюлмански проповедник. — Бел.ред. ↑

[4] Или 13 април 1909 г. (по нов стил) — бунт на армията по време на младотурската революция. — Бел.ред. ↑

VII

В навечерието на Балканската война съглашенците ме освободиха. В Синоп отначало доста се бях отчаял, но не след дълго започнах да се съвземам. Живеех в дюкян, превърнат в стая, от къщата на едно семейство в началото на пазара. Когато отварях кепенците, за да влезе въздух и слънце, тя пак се превръщаше в дюкян. Обзаведох се с един сандък от газ, с мастилница и писалка и започнах да пиша молбите и писмата на селяните. От време на време приемах поръчки за муски, които ми изсипваше закуп върху мушамата един забогатял търговец на книги. После хората, които имаха объркани случаи в съда или в данъчното, ме почитаха малко или много като „осъден по политически причини студент“, идваха да се посъветват с мен и някои от тях заплащаха консултацията с яйца, мед, кокошки. По едно време заради продължителна хрема нахлузих на главата си вълнено таке и си пуснах брада. Тогава се намериха бабички да питат да ми баят ли за болест, или не. Не им отказах. И без това живеех на пазара, вършех търговията си през прозореца, така че се случваше да не мръдвам от мястото си по цяла седмица. Наистина работа тъкмо за мен — по сърце. Безгрижен живот като на мида, залепнала за скалите с разтворена срещу теченията черупка, в очакване щастиято да ми се усмихне.

Обаче свободата! Как да устоиш на подобна съблазън? Ако се замислиш, за такъв като мен най-добрата свобода е липсата на свобода. Да се оставиш събитията да те влачат по течението, без да напругаш волята си, без да се питаш по кой от откритите пред теб пътища да поемеш! Но детинският трепет, обзел другите изгнаници, рефлектира и върху мен. Преди още да дойда на себе си, се бях качил на кораба заедно с тях, все едно някой ми беше изпратил от Истанбул запечатана с червен восък покана да тръгна веднага.

Ужасен си дадох сметка каква щуротия съм извършил едва в Сиркеджи, през нощта, в онзи евтин хотел. И точно тогава моята стая в Синоп, по-точно моят дюкян, ми се стори като наистина безвъзвратно изгубен фотьойл за съзерцание. Освен Талят, в Истанбул не беше

останал никой от моите близки. Не отиваше на добре и този нещастник. През трите години, в които не се бяхме виждали, моят приятел беше загубил едното си дете, но всемогъщият Бог беше изпратил да го заместят две нови дечица — и то едновременно.

Като завършил право, Талят се записал в друг отдел на Университета. Но както ми обясни, това било само хитър номер. Поставял началниците си от „вакфите“ натясно, като им казвал: „Отивам в Университета“, а преподавал смятане и персийски език в едно специализирано училище край Аксарай срещу триста гроша месечно. Едновременно с това в свободното си време този амбициозен момък пак работел по литографиите за лекциите в Университета и ако не за една, то за две години минавал от клас в клас.

Талят още веднъж пожела да ми помогне и при втората ни среща в кафенето на хотела в Сиркеджи ми каза:

— Намерих и за теб работа в нашето училище. Ще преподаваш писане и ще бъдеш секретар... Най-трудното нещо в тази работа е да си прибереш парите в началото на месеца... Но ако ги попритиснеш, става... В замяна ще се храниш и спиш в училището, ще имаш самостоятелна стая.

Да, но в оня дюкян в Синоп, по-точно у дома, през лятото носех риза, а през зимата — аба, така че модата на моя редингот беше горедолу отминала. Приспособихме една бяла риза с две яки на ластик и работата се оправи. Това учебно заведение сред граничещи една с друга градини на мъжки помещения и харем, разрушени конюшни, бани и басейни, се управляваше от баща и син. Синът, Шевкати бей, беше завършил право в Солунския университет. Едното му око беше по-малко от другото, главата и челюстта му — леко изкривени на една страна, заекваше. Най-важният член на дирекцията беше баща му, който при първото ми появяване в двора взех за градинар заради потурите от шаяк, съдраните цървули на бос крак, ризата с илици от рамото и рошавата прошарена брада. Дойдеше ли някой посетител обаче, заради този му външен вид го скриваха някъде в кой знае кое затънтено ъгълче на сградата.

Не ме питаха и разпитваха кой съм и откъде идвам. Имах задължение да бъда секретар и да преподавам писане... Ако ми се стегнела душата, можел съм да изнасям уроци на открито, да наблюдавам градината през прозорците, оградени в кръг моята стая.

— Не му мислете за заплатата! — ми каза Шевкати бей. — Училището е ваше. Нека да дойде началото на месеца, та да видим колко ще ви плащаме.

Това звучеше леко притеснително. Но каквото и да ми капнеше в началото на месеца, аз бях в такова състояние, че устройването ми тук на работа приех като благодеяние, с което да си осигурявам прехраната, пък и да прибавя нещо отгоре към спестяванията ми от Синоп.

Името на училището беше „Нур-и Ирфан“^[1]. По това, че в момента, в който влизахме и излизахме от час, бащата обикаляше по градините и залите с увесен на врата продънен барабан, си личеше, че се подготвяме за съревнование с Галатасарай Султание. Така или иначе, това беше централна тема на разговорите, които се водеха там. Родните момчета трябвало обезателно да бъдат изтръгнати от ръцете на ония тъмни субекти Фрерлер^[2], които им разваляли възпитанието. А народът ни, Аллах здраве да му дава, още тънел в простотия. Не стига, че изсипвал цял куп пари, ами на всичкото отгоре се тръшкал и молел да заведе децата си, за да ги съсипят в оня вертеп, наречен Галатасарай. Но не трябвало да губим надежда. Благодарение на сплотените родолюбци, интелигентни и предани патриоти като мен и Таят, някой ден, разбира се, те сами щели да поемат по пътя на „Нур-и Ирфан“.

Отначало бащата и синът смятали да се захванат с животновъдство и заедно с неколцина свои земляци закупили малко земя в Чаталджа, но не щеш ли, след известно време се разделили с непочтените си съдружници и преминали към училищното дело. Не знам какво са платили за този конак, част от собствениците на който бяха в неизвестност. Може би посредниците бяха надушили нещичко и засега бяха назначили бащата и сина като пазачи. Ключката е, че пак чрез посредниците те са предплатили вече известна сума, а остатъка договорили на разсрочено плащане, така че явно се опитваха да купят конака на някаква мизерна цена.

Междувременно минали няколко години и не останало ни най-малко съмнение, че ако през някоя липсваща вече част от конака прехвъркне искра, собствениците щели да харесат и тази цена. Едновременно с това стърчащите части на сградата, особено оцелелите

непокътнати орнаменти на едно място между стената и тавана, и по онова време можеха да съперничат на Галатасарай.

Моята стая беше една от най-нагиздените: по стените — разнообразни бродерии, рисунки на морски русалки — наполовина човешки същества, наполовина риби; на тавана — кубе с изрисуван с блажни бои зодиак. Въпреки че ме беше страх този таван — с размазани парчета вар и слама върху няколкото пукнатини, започнал вече и да увисва — да не се сгромоляса някой прекрасен ден върху главата ми заедно с всичките му там Раци и Везни, гледката беше прекрасна. А имаше и едно останало от покойния паша старинно писалище, истинска антика, което нямаше равно на себе си нито в Галатасарай, нито в Министерството на образованието. Само дете човек трябваше много внимателно да минава покрай него, да не се докосва и да не се подпира по ръбовете му, докато сяда, защото, макар отделните части да бяха изключително майсторски прикрепени една към друга с телове, с парчета дърво и с пирони, дървоядите го бяха изгризали отвътре.

Родителите, които идваха да запишат децата си в „Нур-и Ирфан“ или да платят месечната такса, едва напуснали кабинета на директора, се примъкваха по най-церемониален начин и тук. Истинска Божия промисъл бе това, че рединготът ми от дворцовата униформа остана при мен. Никакъв друг костюм не би могъл да приляга така безупречно на последния потомък от рода Коджабаш. Директорът Шевкати идваше тук с изкривеното си навъсено лице, неугледното си облекло и хилавото си тяло, обръщаше се към мен с „господин секретар“ и се държеше така, сякаш очакваше да намери нещо, което беше изгубил в своя кабинет, въпреки че беше завършил право в Солунския университет.

Личеше си, че в тази стая се въртят успешни сделки. Господин секретарят подписваше бавно-славно разписката с красив като за султански документ почерк, сетне си закопчаваше редингота и отиваше при касата в ъгъла да заключи парите. Касата беше празна. Но това нямаше значение. Защото още щом посетителят излезеше, бащата — с изхвъркналите от орбитите си заради някаква незнайна болест страшни очи и увисналата като на пуяк под прошарената му брада гуша — влизаше в стаята, отправяше се директно към касата,

мушваше парите в един скрит под ризата му мръсен портфейл и без да пророни и дума, си тръгваше.

Опитвах се много пъти, но все не можех да разбера кой от тези директори, един от друг по-глупави на пръв поглед, а всъщност изключително ловки хитреци, е по-важен от другия. Нямаше две мнения по въпроса, че бащата държеше парите и че в училището той свиреше първа цигулка. От време на време помежду им избухваше свада, даже според по-големите момчета от пансиона таткото — било му навик! — понякога зашивал по един-два шамара на господин директора.

В „Нур-и Ирфан“ имаше около четиридесетина ученици на пълен пансион. Част от тях бяха умни, бедни деца, изпратени от анадолските общини да учат в Истанбул на евтина издръжка, другите — бездомници от семейства, които са се разпаднали заради развод или престъпление. От общините и от семействата им ги довеждаха адвокати, които гонеха и други свои задачи в Истанбул.

Директорите ръководеха пансиона като голямо многодетно семейство. С други думи, тук, през канцеларията, не минаваше нищо. Зеленчуците за училището се осигуряваха от задната градина, където ги сееше и береше бащата, заедно с децата от пансиона. С остатъците от храната, донесена от домовете на учениците, които се надяваха така да получат добри оценки, и със събраните от улицата отпадъци и трохи хранеше кокошки, патици и коза. Плюс това всеки ден, зиме и лете, той нарамваше пушката и отиваше на лов от татък крепостните стени. Убиваше всичко, каквото му попаднеше на мушката, стига да беше с опашка или с крила, от заека до щъркелчетата, пълнеше с тях казана в кухнята на харема, прибавяше зеленчуците и ето ти ядене! Интересно как така Господ не бе създал за това училище треволяци и корени, които да не стават за ядене. Когато провизиите от лова и зарзавата намаляваха съвсем, бащата изнамираше, пак отвъд крепостните стени, една странна билка, наречена пореч, която много приличаше на магарешки бодил, донасяше я и от нея готвеше седем-осем вида ястия, като се започне от супата и се стигне до сармите. Друг пример: ние познаваме само десерти от тиква, а той даваше да я нарежат на малки парчета, да я овалят в брашно, да я изпържат, отгоре да я полеят с някакъв странен сос от оцет, сух джоджен и червен пипер, и да нахранят децата до насита. Това изкуство, предполагам, се твореше

предимно от седемте или осемте жени в семейството. Те готвеха с нахлузени на бос крак налъми, с басмени шалвари и кърпи на главата, претопяваха мазнината, донасяна с кофа от кланицата през петнадесетина дни, перяха в градината и от време на време всичките заедно накуп пристигаха да чистят училището.

Както обясних по-преди, задълженията ми бяха да съм секретар и да преподавам писане... Ако ми се стегнеше душата, можех да давам свободни часове колкото ми се иска, и да съзерцавам градината през прозорците на моята стая. Почти винаги два от трите ми часа бяха свободни. Но както стана ясно, това не ме тревожеше много-много, защото беше един вид доброволно задължение. Така че, стига да не избухнеше скандал в някой от свободните часове, аз не се помръдвах от място. В замяна на това грижата за градината — задължение, което предполагам, че ще е лесно — се оказа тежка и отговорна работа. Някои палави момчета се катереха по дърветата да крадат плодове. В такива моменти бащата, скрит сред бурените, първо сваляше децата със сопата, след което с настръхнала като бодлите на таралеж рошава брада идваше да се кара на мен.

А що се отнася до учителите по възпитание в национален и религиозен дух, най-важният сред тях беше наш Талят. Останалите бяха старци от близките махали, както и неколцина студенти, които Шевкати бей хващаше и довеждаше от Конака на Зейнеб ханъм. Директорът не обичаше да се говори за пари, затова пред тях развиваше теми за по-висшите идеали, а когато те не можеха да ги наситят, на тяхно място докарваше нови.

В част от тези университетски момчета долавях известна мисъл. Прихващаха ги интересни хрумвания, че уж имало нещо за ядене и пиене, а старците явно са го скрили за себе си, така че се наговаряха да ги изместят, сами да застанат начело на училището, подстрекаваха и учениците. В такива моменти на Шевкати бей не му оставаше друго, освен да печели време.

Горките момчета! Държаха гръмки речи в клас, провеждаха събрания в градината, докато сътворената от самите тях надежда се изхабеше докрай — също като оня експонат в моята стая, наречен каса, от който не видях нищо добро! После изчезваха.

Част от преподавателите идваха без заплащане, водеха се почетни лектори. Един ден например пристигна някакъв треперещ

пенсиониран моряк и поиска да приемем сина му на евтина издръжка, защото не могъл да го вкара в нито едно училище. С грамадното си дясно око Шевкати бей го изгледа с тъпо съчувствие, присви съвсем лявото си око и взе да разсъждава:

— Многоуважаеми... длъжни сме да си помагаме един на друг, нали? Вашето момче е и наше дете... И ние няма да ви искаме пари. Само че, ако сте съгласен по два часа на седмица нашите момчета да се възползват от вашата наука...

— Моля, не ви разбрах.

— Да давате по два часа седмично уроци по математика. За вас ще е истинско удоволствие.

— Ама аз никога не съм преподавал!

— Но моля ви, господине! Нима може да има по-добър учител от вас?

На следващия ден до табелата, закачена встрани от директорския кабинет, добавих с красиви букви: „Майор Ферхад бей, по Божията милост командир на фрегата в оставка и преподавател по математика“.

Понякога Ферхад бей се отбиваше в училището, но повечето пъти не идваше. (Така постъпваше и синът му.) Обаче онова място в списъка на преподавателските кадри дълго време стоеше запълнено с едно доблестно име.

Постепенно започнах да надушвам и разни други далавери в дейността на това училище: бяхме влезли вече в Първата световна война. От Чанаккале пристигаха лоши новини. Недоимъкът в Истанбул нарастваше от ден на ден. Точно по това време най-церемониално в училището бяха приети безплатно тъкмо пет деца на герои. За сметка на това всеки ден изпращахме останалите ученици с по една боядисана в червено тенекиена кутия да събират дарения по улиците. После работата се разрасна още повече. В качеството си на училищен секретар връзвах върху яката на редингота си панделка, качвах ме на почасово наета кола и тръгвах да моля за субсидии в някои магазини и търговски центрове. Първите уроци по просене усвоих при тези си обиколки.

Разказвах за децата на героите, без да уточнявам колко на брой са! Как са постъпили в училище „Нур-и Ирфан“, как сме приели в обятията си тези рожбички, събирах за тях пари и провизии. Спомням си, че един ден някъде около Тахтакале един ковач на подкови ми каза,

че няма паре и провизии, но ще ми даде няколко шепи пирони. Блестящи резултати! Толкова блестящи, че от време на време Шевкати бей даже ми даваше извънредно по една-две лири от портфейла на баща си като прибавка към отчетената в училищната каса месечна заплата.

Това не беше ли просия? Да беше само това! Защото не съм убеден, че в същото време ние не мамехме и не лъжехме. Още по-лошото бе, че раздавах наляво и надясно разписки с моя подпис. Така една вечер, когато двамата с бащата ни изправиха пред полицейския комисар, загубих ума и дума от страх. Слава богу, призовката била заради фалшив сигнал, че в училището укриваме няколко дезертъори от фронта.

По онова време и аз имах проблеми с военната служба и въобще не можех да се оправя с тях. Непрекъснато ме привикваха в наборната комисия да ми мерят главата. Главите, които не се вместили в никакви мерки, някога са пречели на мъжете от рода Коджабаш да се издигнат до най-високите постове в командването на армията. Ето че и в сегашния закон съществуваше съвсем ясна заповед по този въпрос. Но въпреки всичко началниците от отдела не ме изпускаха от очи, и всеки път ми казваха: „Сега си върви, при нужда ще те призовем!“. Най-накрая, вероятно след Саръкамъш, ми смалиха главата дотам, че да не се забелязва въобще, и ми заповядаха: „Утре сутринта пристигаш с храна за пет дни!“.

[1] „Светлината на знанието“. — Бел.пр. ↑

[2] От фр. език — букв. „братя“, вероятно се има предвид Френския католически колеж „Сен Беноа“ в Истанбул. — Бел.пр. ↑

VIII

Първата цел беше Египет. Ако пътищата бяха в ред и ако англичаните не бяха скочили да защитават канала^[1], последният внук на фамилията Коджабаш без съмнение щеше да заеме своето място сред вторите победоносни завоеватели на тази страна.

Качиха ме на един от вагоните за четиридесетина пътници във влака, който отвеждаше полка на доброволците. Нищо, че нямаше къде да се стъпи, че липсваше достатъчно светлина и че нямаше меки седалки в моя вагон — това не бяха факти, които щяха да помрачат приповдигнатия ни дух. Макар да не можех да помръдна от мястото си, изпитвах гордостта на реещ се в полет орел дори от блъсканицата наоколо и тракането на коловоза, дори от громолящия грохот в бездната под дървените мостове, по които се носехме. Когато отвореха вратите на вагона на някоя от големите гари, пак не можех да се помръдна, но си доставях друг вид удоволствие — да наблюдавам и изследвам Анадола. Никога няма да забравя това пътуване сред тютюнев дим, мирис на мокри подметки, сред сазовете^[2] на анадолските войници и атмосферата на попадналите при нас неколцина дервиши от ордена на Мевляна — ту спяхме, ту будувахме, обърквахме дните и нощите, не се уморявахме да броим времето. Но за жалост, жп линията още не беше завършена. След Позантъ преминаването през проходите на Торос се оказа много трудно за мен. Но нали е за родината, преглътнах, без да се оплаквам.

Не можах да понеса обаче онова денонощно ходене.

Не след дълго, близо до Топраккале, аз така се сринах, че не успяха да ме вдигнат повече на крака нито със заплахи, нито с бой, и армията се изниза покрай мен като планинска река.

Седмици по-късно се присъединих към друг ешелон и тъкмо щях да тръгна на път, когато една случайност ми се притече на помощ. Сред войниците на по-лека служба се търсеха железари и ковачи по професия. Един брадат майор, встрепен от струпаните на масата пред него купища грозно написани книжа, така се захласна по няколкото реда, които бях изписал усърдно с оня прословут красив мой почерк,

че моментално ме взе при себе си и повече от две години от военната си служба изкарах като писар в Халеп. Спокойно място, лека работа. С опита си от Синоп през свободното време пишех молби, войнишки писма и даже муски, така че намирах начин да припечелвам по деветдесет гроша.

Камъкът се търкалял, търкалял, докато си намерил мястото. Покрай мен непрестанно се изнизваха вълни от хора, а мидата отново беше залепила гръб в скалата, разтворила беше черупката си докрай и си живееше безгрижно. Но един ден откъм горния край на улицата ме помете катър от снабдяването и в мига, в който се поколебах дали да избягам, или не, нещастieto ме връхлетя — катърът ми счупи дясната ръка в китката и на още няколко места. Осакатяването на ето тази ръка ми е спомен от него. При това пръстите ми — единственото мое средство за съществуване — не можеха повече да вършат никаква работа. Не ми оставаше нищо друго, освен да се върна в Истанбул със славата на осакатен победител и няколко гроша на месец. Но като че ли напук, по това време започна разгромът. Неописуемо стълпотворение... Проповедници на вярата разправяха за какви ли не знамения и чудеса: как Червено море се разделило на две, как луната се разцепила... Най-великото чудо на Господ Бог обаче беше моето оцеляване и бавното ми завръщане пеш в моя край.

Как изминах тези пътища ли? Възможно ли е да се опишат бълнуванията на болен човек с четиридесет градуса температура? Виждам се как ту влизам разреван през едната врата на някакъв товарен вагон, а от другата ме изхвърлят пребит от бой; ту как се опитват да ми свалят ботушите от краката, а аз се моля на арабски със стих и хадж от Корана, проснат на земята като на фалака^[3]; ту как прося заедно с още няколко глупаци като мен, как се въргалям из плевните, как се будя посред нощ от нададени кой знае от кого и защо писъци, как бягам с боси крака като овца от стадото си... Господи! Човек, като се види в най-окаяно състояние, направо откача!

Нямам представа след колко седмици или след колко месеца вълната ме изхвърли в един голям град. Попитах кой е — Коня, казаха ми. Разгромът навън, в Сирия, се примеси с хаоса след военното примирие вътре и това доведе до там, че страната ни стана непоносима. Последва ново странстване — този път ту молех, просех и ядях бой на турски, ту се разболявах и дни наред изпадах в

безсъзнание, ту огромната нищета — това най-добро животоспасяващо лекарство, ме оправяше и аз продължавах да се влача още известно време... Докато най-накрая великото чудо, както се изразих по-горе, ме завари в болницата на град Измир.

[1] Суецкият канал. — Бел.ред. ↑

[2] Саз — музикален инструмент от рода на тамбурата. — Бел.ред. ↑

[3] Средство за изтезание с удари по босите ходила, традиционно за мюсюлманския Близък изток и Османската империя. — Бел.ред. ↑

IX

Бях в тежко състояние — по пътищата продадох всичко, което имах, като се започне от табакерата и се стигне до кожения колан, а после — от дрехите до муската на врата ми. Така че, за да ме изпише от болницата, директорът ѝ беше принуден да ми даде дрипите на самотния старец, който почина на съседното легло: долна риза, чифт вехти разтегнати гумени галоши, дебел бастун с мирис на череша и по някакво печално стечение на обстоятелствата — един костюм с редингот, толкова износен, че беше позеленял и излъскан като ливада.

В току-що окупирания от гърците Измир цареше пълен хаос. Но пък такива като мен не ги оставяха просто ей така, на улицата, ами ги настаняваха като гости в един стар склад за тютюн близо до Кятибоглу — с по един сламеник на човек и с по една супа на ден. Какво да се прави, слава на Аллах и за това!

Мога да ви кажа, че в деня, в който излязох от болницата, от предишното ми „аз“ беше останала само главата — а тя стърчеше още по-грамадна над стопеното ми тяло.

Лекарят ми препоръча много слънце, пълна почивка и изобилна храна. За първите два илача в рецептата нямаше какво да му мисля. Тъй като лятото беше настъпило, слънце — колкото щеш. С почивката беше същото — отиваш и лягаш (в смисъл, без да помръднеш) сред гмеж от хора по наровете наоколо, които стенат и плачат, вдигат скандали и даже умират с време или без време. Но това с изобилната храна...?!

Отначало се изтягах по цял ден в едно старо еврейско гробище зад склада. Покритите с тънък мъх мраморни камъни денем се напичаха от слънцето и ставаха приятно топли като плочник в баня. Мога да кажа, че моето ново оцеляване и повторното ми връщане в живота се случи точно в това гробище. Най-напред, с прилепен гръб към камъка, приличах на умрял гущер. Тялото ми беше толкова изпосталяло, че слънчевите лъчи преминаваха през него и отпечатваха върху камъка рисунъка на скелета. Да не мислите, че лъжа! Ето на, това същото слънце, което ме облизваше с мекия си топъл език така,

както кучката лиже своето мъниче, то ме съживи. По това време, когато отново се връщах към живота, главата ми беше мъртва точно толкова, колкото и тялото ми. В затворените ми очи прехвърчаха искри, а сред тях оживяваха и започваха да подскачат малки фигурки, същински водни бълхички, изплували от блато. Колко хубаво го е казал един от големите поети — трябва да е Фузули:

*Такава сладост е да имаш чувства,
Ти все едно от болест оздравяваш...*

Тялото ми изхвърли навън всичката отрова и мръсотия, натрупана в него. Просто едно детински невинно сърце, изпълнено с доброта и жизнерадост.

Като се поизправих малко на крака, започнах да правя кратки разходки наоколо. Те бяха трудни и колебливи, както първите стъпки на току-що прохождащо дете. На всеки девет-десет крачки коленете ми се подгъваха и сядах там, докъдето бях стигнал, прибирах бастуна под себе си и си почивах, а времето се изнизваше минута след минута...

По онова време взех да навлизам в професията. Кой знае защо, много често в следобедните часове минавах все покрай Ешрефпаша джамия, а тя се намираше на пътя към Къзълчуллу. Облягах се на едно дърво точно срещу входа да си почина, гледах как хората се разотиват след намаза. Сред тях имаше и една възрастна жена. Заглеждах се от доста време в нея, защото отдалече приличаше на горката ми баба — беше нисичка, люшкеше се насам-натам като юрдечка, черният чаршаф^[1] беше закопчан под брадата ѝ с карфица, кафявият шал не слизаше от плещите ѝ зиме и лете.

След няколко дни видях, че и тя ми обръща внимание — дали защото бе забелязала погледите ми, или също се беше припознала. Дори след четири-пет крачки се спираше, обръщаше се, преструваше се, че си почива, и пак ме заглеждаше, след което, явно разколебана, продължаваше да върви сякаш насила по-нататък.

Най-накрая един ден изкрета с патешката си походка разстоянието между входа на джамията и мен, отвори си чантата и без

да ме погледне в очите, ми подаде два лъскави гроша.

Аз просяк ли бях? Не мислех така. Защо тогава тя така набързо намери дланта ми? Вярно, като дете изпълнявах тази роля. Но все пак онова си беше игра. А какво правех като секретар в „Нури Ирфан“? Добре де, но то беше за чужда сметка. А що се отнася до просенето на храна при демобилизацията ни от армията, правехме го всички заедно, целият изгладнял полк, и ако ни паднеше случай, като нищо щяхме да станем дори бандити. Както и да е, всичко онова беше нещо като първоначално обучение. А както изглежда, още от рождението ми, а после и по стечение на обстоятелствата, през целия си живот аз бях въвлечан в това русло.

В този ден обаче първият ми официален клиент пусна за първи път в дланта ми първото официално подаяние. Жената се срамуваше, че го е направила, аз се срамувах, че съм го приел, сякаш извършвахме нещо пошло, стеснявахме се да срещнем погледите си.

Та както казах, тя беше първият ми официален клиент. Никога не се забравя първата жена, която ти се е отдала, нали? Така не се забравя и първата жена, която ти е дала подаяние.

След тази случка и двамата продължихме всеки по своя си път. Шепата ми обаче не се затваряше, наред дланта ми лъщяха двата сребърни гроша. Цял ден стоях така, чак до мръкване. Играх си с тях до посред нощ, като че ли ми ги беше дала, за да си ги подмятам. На другата заран с тези пари си купих сирене и сушено грозде, разделих ги с приятелите от приюта и така се изтръгнах от тягостната си потиснатост.

Началото във всяка професия е трудно — има нервни кризи, прояви на магарешки инат, но те трябва да се приемат със снизхождение. После всичко си тръгва по пътя така гладко, че...

Всеки търговец сутрин държи на първата покупка, защото разчита тя да му донесе късмет. Така и сефтето, което направи ръката на тази благородна женица, ми донесе щастие.

През следващите дни смених маршрута си. Тръгвах да бродя, но вече отбягвах Къзълчуллу, където от двете страни на пътя нямаше нищо, освен ниви и пуснати на воля кози, ами се отправях от Татарската махала към Икичешмелик, а надвечер — към кипящите, претъпкани с хора големи булеварди.

[1] От тур. carsaf (чаршаф) — В случая характерна за ислямския свят женска дреха; правоъгълно парче плат, което напълно покрива тялото. Често се състои от две части — с едната се покрива главата и горната част на тялото, а другата се оформя като дълга пола. — Бел.ред. ↑

Х

Като си пооправих положението, реших да потърся стая под наем в някое забутано местенце. Всекидневните ми печалби надхвърляха надницата на който и да е каменоделец или дървосекач, а понякога се доближаваха и до възнагражденията на лекарите с папийонки и бастуни, които идваха в приюта на инспекция. Значи нямаше повече място за упреци, че сме в тежест на държавата.

След лятото силите ми се възстановиха. Бродех часове наред, облечен в редингот, понесъл дебел бастун, ту седях, ту вървях, но не оставях на заден план своя нов занаят. Най-накрая си намерих място по сърце в махалата Тамашалък, в подножието на Кадифекале.

Не знам какво представлява днес, но по онова време беше една дупка, образувана от безформени като камилска гърбица стръмни възвишения и долове в полите на планината. Същински мамути, живели преди Потопа, които не са могли да се поберат в Ноевия ковчег, и затова поколенията им са се вкаменили! Като погледнете откъм планината, ще ви се стори, че цяло стадо от тези животни, всяко с размерите на шест слона, някога е обикаляло из огромната яма, въртяло се е насам-натам, докато най-накрая се е струпало на камари и се вкаменило, а от това се появила и тази Тамашалък махала. Но като слезете в нея, картината е съвършено различна. Сред куполите от къртичини се мъдрят къщи от камък, от ламарина, дори и от дъски, а повечето от тях нямат нищо общо с най-елементарната геометрия.

Връхлитащите от планината порои са повличали земята, отваряли са пътища тук и натам, а някъде са издълбавали направо цели стълбища.

Жителите на Тамашалък са чернокожи, дошли от Африка: уволнени слугини от конаците или избягали на групи баджи, заедно с мъжете си... Които са силни и здрави, денем слизат в града да работят на смокините, на паламуда или да просят; старците и недъгавите лежат полуголи пред прага, под жаркото слънце, като грамадни гущери. В Тамашалък и нощем е толкова горещо, както през деня.

Нагретите от слънцето скали по върховете на планината след залез започват бавно плавно да излъчват топлината си и за чернокожите в махалата настъпва царството на суданските нощи. Дали пък точно топлината не е събрала тук тези окаяни несретници?

И понеже ветровете и от дясно, и от ляво не могат да се доберат до тази котловина, тамашалъшката зима също е доста мека. Само че понякога, като завалят обилните дъждове, от планината се спускат порои и отнасят вещите пред някои къщи, дори и самите къщи, и баджите се надпреварват да вият на умряло до сутринта като някакви странни птици, но на следващия ден дружно поправят където и каквото има съборено и натрошено и после всичко пак си идва на мястото.

След толкова дирене из всички краища на града, си избрах стая с изглед към улицата в една малка къща сред най-свестните в Тамашалък. До нея беше долепена пристройка без предна стена, малка каменна площадка и в дъното ѝ — кухня с огнище. Хазяйката се казваше Нур-и Нигях калфа, болногледачка. Не знам дали на това лекарите му викат „слонска болест“, но краката на жената бяха ужасно подути. Лежеше неподвижно на дървеното си легло в пристройката до моята стая.

Не знам какво е яла и пила, преди да се настаня тук. Вероятно от съседните къщи са ѝ носели по някой зальк.

Но откакто дойдох, с парите от наема на огнището започна да вдига пара я млекце, я оризова супа. Какво представлява Тамашалък, си личеше по това, което чувах да си говорят някои от завистливите баджи, одумвайки Нур-и Нигях калфа: „Пази боже! Огря я слънце! Изяжда си целия наем от къщата!“. Обаче щастието ѝ не продължи дълго. Една вечер, месец — месец и половина след като се пренесох в Тамашалък, когато се прибрах, заварих стаята на баджъ затворена и с червен печат на вратата. На прага гореше малка газена лампа. Като запалих и моята, съседите се скупчиха пред прозореца да ми съобщят новината. Сутринта, малко след като съм излязъл, Нур-и Нигях починала и при намаза по икиндия я погребали. Същата нощ се чудех как толкова набързо са извършили и приключили с всичко — от запечатването на стаята до запалването на газената лампа. Но по-късно разбрах, че в Тамашалък няма нищо по-просто от смъртта. Най-обичайната и неотменна гледка по тепетата и доловете край моя дом,

по празните местенца пред подобие то на къщи, са клекналите в кръг седем-осем баджи — същински накацали по сметицето гарги. Понякога ги чувах да надават ужасни писъци и както си седяха кротко и мирно, изведнъж ги виждах да скачат и да се мятат насам-натам около някой проснат на рогозка в средата. Отвред към тях се втурваха други жени, хващаха ги за ръцете и набързо ги укротяваха. Още не минал и половин час, няколко чернокожи мъже, нарамили отворен ковчег, се спускаха по надолницето и така за няма и два часа време мъртвият, който и да беше той, се приравняваше по старшинство с пророка Нух.

Тъй като Нур-и Нигях калфа си нямаше никого, къщата и вещите ѝ останаха без собственик. Купих на търг няколкото парцала и четирипет домакински съдинки — това бяха всичките ѝ притежания — и наех този път цялата къща. И ето че точно това ме издигна до нивото на най-първите хора в махалата. Съседките вече метяха и чистеха къщата, перяха, готвеха. Ако човек си дадеше сметка, че някои от тези жени някога са служили като калфа или дадъ по дворците на паши, а може би и на везири, нямаше как да не реши, че съдбата е оказала голяма чест на последния внук от рода Коджабаш.

Отплащах им се с останало от прането ми парченце сапун, с една-две чинийки от ястията с пълнеж, които те ми приготвяха, с остатъци сух хляб, а понякога и с по няколко мушнати в ръката им монети.

Спокойно мога да кажа, че никъде другаде не бях виждал такава поголовна мизерия. Когато албанецът, който продаваше храна за котки, се отбиеше в махалата, жените се скупчваха край него, режиха си по парче от набучения на върлина бял дроб, замесваха го с намачкан сух хляб на тесто и го печеха на запалените пред вратите им съчки. Разбирах и другите, които не можеха да си го позволят — течаха им лигите, душеха като котки виещия се над мазната тава дим, облизваха се с червените си езици и отправяха благословии: „Да си жив и здрав, съседе... да ти е сладко!“.

Понякога в махалата докарваха и големи парчета камилско месо. Сигурно от заклани извън града стари животни, макар че нищо не пречеше да са от някоя вече умряла камила. Въпреки че е леко възкисело, моите съседни твърдяха, че камилското месо е вкусно като биволското, и се опитваха да накарат и мен да хапна от изпържените от

него кюфтета. Не можех да си обясня що за Божия повеля бе тази чудовищна мизерия да се шири в непосредствена близост до Френския квартал, за чието богатство се носеха легенди. Но още по-учудващ беше фактът, че в махалата въобще не се чуваше да е станала някаква кражба, въпреки скандалите, които се разпалваха заради парченце останало от прането сапун или заради съчка за огъня, въпреки скубането на коси и пукнатите глави, въпреки кървавите битки, в които понякога се намесваха и мъжете със сопи в ръце. Разправиите ставаха само заради нарушеното право на подялба.

В Тамашалък имаше и доста деца, по-малките от които ходеха почти съвсем голички, като в туземните села из Арфика. Само че и вие сте виждали някой прекрасен ден едно или няколко от тях да излизат на разходка, хванати за ръце, като истински кукли — с копринени рокли на фестони, извезани с мъниста пелерини, панделки в къдравите коси, даже с пъстроцветни японски чадъри. В тези случаи веднага трябваше да се досетите, че наскоро в някой аристократичен квартал е умряло момиченце.

В тази махала с дрехи от починали се издокарваха и преобразяваха за миг не само децата. Възрастна чернокожа, която предишния ден се е навъртала в толкова скъсани шалвари, че през дупките им са прозирали месата ѝ, на следващия ще я видите в раиран панталон и сако с яка от кадифе; или пък ще е излязла да се развява по улиците с пола до коленете, загърната в издутите като паун дипли на шумолящ, богато набран чаршаф. Точно заради това една вечер през Рамазана се случи нещо, което хвърли в смут чаршията в Тилкилик. По онова време в Измир имаше един прочут табладжия. Старец от Йемен, висок на ръст, със съсухрено лице, къосе... Зиме и лете носеше гумени галоши и изумрудено зелено джубе; увиваше на врата си праметнатия през раменете му като пелерина червен шал и спускаше двата му края пред гърдите си.

През летните нощи големците от района, които играеха на табла с Хаджъ в известното кафене на площада в Тилкилик, от време на време се забавляваха да го раздразнят дотам, че да се разпусва.

Една вечер по време на Рамазана, преди сахура^[1], Аллах прибра душата на Хаджъ и на следващия ден стана такъв погребален обред, какъвто не се е правил и на големец. Същата вечер, след молитвата, площадът отново гъмжеше от хора. Беше свята нощ и затова не

свиреше грамофон и не се танцуваше, водеха се печални, тъжни разговори за Хаджъ.

И в този момент от мрака на отсрещната улица бавно-бавно изплува фигурата на Хаджъ: не щеш ли, той вървеше право към осветеното от уличния фенер място — с изумруденото зелено джубе и с праметнатия през врата и спуснат пред гърдите червен шал. Първо някой изкрещя, после скочиха всички. Разбягаха се — с писъци и щръкнали от ужас коси, с вопли и молитви за пощада, блъскаха се един друг, събаряха столове и маси... Наистина, страшно си беше да видиш как през нощта по пътя откъм гробищата се задава мъртвецът, когото същия ден си погребал с почести и молитви. Само че това, което видяха хората, не беше самият табладжия Хаджъ, а чернокожият му съсед, пременен в неговите дрехи, тръгнал след вечерната молитва към кафенето на площада да изпие чаша чай, както обикновено.

[1] Връхна женска дреха, подобна на пелерина. — Бел.пр. ↑

XI

Авторитетът ми в Тамашалък растеше, започвах да се чувствам като вожд на племе от пустинята. Вярно, тук наистина приличаше на пустиня. Можех да разбирам езика на жените единствено когато си говореха с мен. Но когато се провикваха една на друга отдалече, когато се събираха пред някоя къща да се посмеят или когато се караха, спокойно можехте да решите, че се намирате в африканско село.

Запознах се с Месуле калфа точно в този Тамашалък. По онова време тя беше само кожа и кости, имаше дълъг врат, който още повече подсилваше кльощавия ѝ вид. Обуваше се в мъжки ботинки с копчета отстрани, а над тях се подаваха увиснали на тънките ѝ като вейка глезени мъжки къси чорапи. И понеже йелдирмето^[1] ѝ беше доста късо, краката ѝ от капачките на коленете до тези къси чорапи и зиме, и лете бяха голи.

Въпреки неугледния ѝ външен вид, в нея имаше някакъв необясним чар, някакъв аристократичен финес. Сутрин слизаше по едно от стръмните свлачища в подножието на Кадифекале, като въртеше в кръг малка празна торбичка, спираше се за кратко да поговори и да се пошегува с жените от площада малко по-надолу от нашата къща и продължаваше нататък, а вечер се връщаше по същия път, този път с пълна торбичка, и пак се качваше в планината. Бях забелязал, че съседите много уважават тази Месуле баджъ. След известно време, като се запознахме и разговорихме с нея, реших, че са прави. Езикът ѝ не беше нескопосен като на другите, същевременно в движението на устните ѝ имаше финес, произнасяше невероятно изискани думи, чудесно познаваше обноските и етикецията, красивата сърдечна усмивка никога не слизаше от лицето ѝ, блестеше в очите ѝ и снежнобелите зъби. Един прекрасен ден, между другото, ми разказа за резиденцията на някой си Сюрури паша на Босфора и тогава разбрах каква е истината.

Впоследствие научих, че Месуле калфа си има един любим малък бей, както тя му викаше — гуджубей. Живеели в една стая на Топалалтъ и тя сама се грижела за този болен гуджубей. Мислех си, че

е момче на около двадесет — двадесет и пет години. По-късно го видях — човешка развалина към шестдесетте. Или може да беше и на четиридесет, знам ли? За да определиш нечия възраст, на човека би трябвало да му е останало поне нещо — я физиономия, я тяло. Оказа се, че този гуджубей е непрокопсаник, който пропилял или изял останалите от таткото паша конаци и ханове.

Какво ли ядене ще да е било, за да се докара до това състояние, а? Същински жив ембрион, малко по-голям от онези, дето са изложени в стъкленници по витрините на аптеките. А плюс това главата му беше стегната с метален обръч толкова силно, че очите му щяха да изхвъркнат от орбитите си всеки момент.

Каква ли магия караше Месуле калфа да вижда в него предишния си гуджубей? И какъв ли вятър бе довял гуджубея и неговата дадъ от резиденцията на Сюрури паша в Босфора чак дотук?

Не проявих любопитство, не я попитах. Знаех само това, че горката Месуле баджъ — самата тя кой знае как останала непродадена като част от бащиното му имане — денем го поверяваше на съседите и отиваше да изкара някоя надница в града, вечер се връщаше с пълна торба и продължаваше да му поддържа живота.

Странна вярност, странна любов! Тя хвърля в недоумение такива като мен, дето не познават отблизо арабските момичета от някогашните конаци! Но може би тъкмо тази преданост и любов до степен на пълно обсебване са втъкали в несретницата жизнерадостта и финеса на едновременната дворцова аристократка.

* * *

Един ден вървах по малка улица близо до Пещемалджъларбашъ. Тук между един парцел, който общината беше започнала да разрушава, и близкото възвишение имаше старо квартално гробище. Сред нестихващата детска врява до ушите ми долетя като че ли познат глас, който се молеше: „В името на Аллах! В името на Пророка, заради падишаха, недейте бе!“. После същият глас внезапно закрещя: „Няма ли тук мюсюлмани? Няма ли кой да ме спаси?“. Проврях глава през една дупка в зида и се озовах пред картината на побой.

Познавах Шейх Абду, колега в професията. Издялан като паметник, с бронзов тен, с дълга брада и бял халат сляп арабин. Той си имаше определено място на долния булевард, където се кръстосваха четири улици. Стоеше прав зиме и лете, без да помръдне, до един камък, служил вероятно за молитви на открито или за стъпало при качване на коня. Ако някой се опиташе да извае статуя на някогашен арабски шейх, смятам, че не би намерил по-величествен образец от този Шейх Абду. И той като мен беше проумял огромната сила на мълчанието и то прилягаше на едрото му тяло и на безжизнените му очи върху бронзовото, оброчено с дълга бяла брада лице много повече, отколкото на мен. Да, нито звук, нито молитва или жест... Стоеше с вдигната към небето глава и обидена физиономия, а парите, които заслужаваше снежнобелият му халат, валяха непрестанно. Още по-учудващо бе, че неговите клиенти бяха не само мюсюлмани, ами и арменци, гърци, дори и евреи.

Та тогава за първи път видях Шейх Абду да се движи. При това по тялото и лицето му не трепваше нищо, очите му бяха безизразни, както винаги. С едната си ръка живата статуя държеше слабичка арабка, а сопата в другата ръка се вдигаше и падаше бавно и ритмично, сякаш отмерваше четенето на цитат от Корана. Не виждах дали устните му мърдат, или не, но всеки път те повтаряха една и съща дума: „Крадла, крадла, крадла!“.

Горката потърпевша бе нашата Месуле калфа. Огледах се, за да потърся помощ — не видях жива душа, освен калфата, която ядеше боя с тоягата и крещеше с цяло гърло, и купчината дечурлига, които си подхвърляха фесовете, тупаха с боси крака по земята и скачаха по раменете си като скакалци. Арабинът всъщност не удряше безразборно, а съвсем преднамерено по гърба и задника на Месуле баджъ. Нещастницата беше измършавяла дотам, че едва ли щеше да издържи. Трябваше да помогна на съседката си, но беше опасно да се приближа до шейха. По улиците често бях попадал на скандали със слепи просяци и направо се бях ужасил. Щом им се стореше, че някой ги напада — нали не виждаха, — те моментално вдигаха тоягите си, започваха да се въртят на място като пумпал и който попаднеше в очертанятия на описвания кръг, не можеше да очаква нищо добро да се случи с главата или с очите му. А ето че случайността беше хвърлила Месуле калфа тъкмо в челюстите на неговото менгеме.

Като разбра, че няма надежда за помощ, калфата смени тона и отново го удари на молба:

— Ама Шейх... В името на Аллах, заради Пророка, заради главата на падишаха... Краката да ми изсъхнат, ако дойда още веднъж!

Шейхът обаче въобще не я чуваше и продължаваше с убийствено хладнокръвие да я налага.

— Крадла, крадла, крадла!...

Не издържах повече и викнах:

— Ей! Как не те е срам! Хайде в участъка!

Постъпката ми не се оказа като сметка без кръчмар: щом чу думата „участък“, шейхът моментално спря. Беше наясно, че може да запази мястото си на булеварда единствено чрез добро поведение пред полицията. Овладях си чудесно гласа, затова явно ме взе за полицай. Но така или иначе, не му се искаше да пусне Месуле и рече:

— Крадла на изпратената от Пророка храна... — И подхвана внушително да кълне на арабски.

Истинският полицай би се стъписал пред тези клетви. Но аз, от страх да не би децата да ме издадат, викнах с цяло гърло още веднъж:

— Казваме ти, Шейх, остави я! Заповед!... В името на закона!... Ние ще ѝ дадем да се разбере!

Едва усетила, че менгемето на хватката му се разхлабва, Месуле калфа така изхвърча, че Шейх Абду не би я настигнал и до Второто пришествие. Горката, отначало тънките ѝ дълги крака припкаха като паяк пред метла и се оголваха от тук от там под развяващото се възкъсо йелдирме. Но като видя, че опасността е отминала, тя се върна, дойде при мен и през сълзи ми призна, че и нейната работа в града била същата като моята — да проси, тайно да проси!

Този ден научих, че Шейх Абду е установил в района нещо като деспотична власт. Тъй като бил справедлив, не навлизал в чужда територия, но не прощавал на ония, които нарушавали неговите граници, и встъпвал в кървава разправа с тях. Да не би да е лесно да си запазиш желаната позиция? Шейхът разполагаше с нещо като тайно полицейско формирование от махленските момчетии. От тях научаваше, ако някой се пристраши от време на време да проси наблизо, и моментално предприемаше съответните мерки. Когато разбрал, че от известно време Месуле баджъ има навика да се навърта

тъдява, той се разгневил и освирепял като господар, който трепери над земите си, дал малко пари на дечурлигата да я хванат и я наказал.

След седмица-две отново видях Месуле баджъ да пици и да се гърчи по земята като премазана с тояги змия. Този път обаче не от бой. Беше умрял нейният гуджубей. Ако я оставеха, щеше цяла нощ да клечи в гробищата и да вие на пресекулки. Но не я оставиха — и тази, и следващата нощ насила я задържаха в Тамашалък.

По всичко личеше, че горката баджъ беше загубила не своя гуджубей, а своята опорна точка, своя ориентир в живота. За нея преместването от резиденцията на Боаза в топалтънлийската съборетина нямаше значение. И резиденцията, и всичко останало означаваше „малкия бей“. След неговата смърт земята под краката ѝ се продъни и тя увисна на тънка невидима нишка, като паяк, останал без изметеното му гнездо.

Като се посъвзе малко, тя надуши убежище у дома и започна да се навърта покрай мен, уж да ми свърши някаква работа. А щом ме чуеше от време на време да се обръщам към нея на чисто истанбулско наречие: „Моя дадъ, калфичке“, започваше да мърка като погалена котка с извит нагоре гръб и едва се сдържаше да не пристъпи полека-полека и да се свие на кълбо върху коленете ми.

Една нощ се изви страшна буря, пороят изтри от лицето на земята част от Тамашалък и довлече Месуле баджъ ведно с бараката ѝ право тук. Беше останала без покрив над главата си, затова я прибрах у дома, в малката стаичка на покойната Нур-и Нигях калфа.

Странни са понякога капризите на съдбата и ето че на тази си възраст аз отново си имах бавачка. Една нова Гюлфидан дадъ, която щеше да ми топли краката във вода и да ме налага с хардал, когато съм болен, щеше да ме храни в устата с вкусните си ястия, сготвени в онези малки съдинки.

Месуле баджъ сама откри своя нов малък бей, обаче не в мен, а в малкото момченце, което дойде да живее при нас през пролетта на същата година. Трябва да ви разкажа и за това.

[1] Връхна женска дреха, подобна на пелерина — Бел.пр. ↑

XII

Всяка година в Тамашалък се провеждаше прочутият празник на Телеца^[1]. Щеше да има привнесен от Африка идолопоклоннически церемониален ритуал. Колкото чернокожи живееха в града, дори в околните паланки и села, щяха да се стекат в Тамашалък, а към тях щяха да се присъединят и още толкова зрители. Истинско нашествие, почти като някогашните церемонии за Десетия ден на месец Мухаррем в текето^[2] на персийците „Сеид Ахмед дереси“.

Приготовленията за празника започваха месеци по-рано. По стръмнините и доловете на Тамашалък изникваха временни кафенета. Точно тогава проличаваше целият блясък на махалата. Наяве излизаха какви ли не разкошни вещи, запазени след смъртта на знатните покойници; разхождаха се жени, обвити като в черупки в чаршафи от сирийски платове, господа хаджии в костюми от английско сукно; сопотивите и омърляни до вчера полуголи момиченца бяха облечени в рокли от копринен сатен, а момченцата — в къси кадифени панталони. Кулминационната точка настъпваше с появяването на свещения Телец. За това животно празникът започваше много преди това.

Тълпата го разкарваше от улица на улица, през врата и по рогата му се развяваха топузи от червен газ; думкаше се на ударни инструменти, играеше се, танцуваше се, за хората се събираха от всяка къща пари, а за добитъка с изпъкнали от глад и умора ребра — кори и люспи от зарзават. Обаче най-разпалените игри при телето този ден се вихреха на централния площад в Тамашалък.

Сред жежката пушилка на деня ударните инструменти нагнетяваха във въздуха още по-гъсти облаци от прах и пепел; всички в един глас редяха песни, доста близки до сегашните игриви инструментални мелодии; наредени в концентрични кръгове около телето чернокожи мъже подскачаха, въртяха се на място като маймуни, удряха една в друга здраво стиснатите в ръцете си тояги и играеха някакъв странен танец. После под съпровода на същата тази врява телето се заколваше, с невероятна бързина се одираше и разфасоваше, печеше се на разпаления със струпаните трески огън и се изяждаше.

В чест на големия ден за махалата си дадох почивка и не тръгнах на работа, ами си останах у дома, за да наблюдавам празника — между саксиите с мушкато, наредени на прозореца от моята Месуле баджъ.

Някои от чернокожите ни съседни идваха пред прозореца ми да си разменим по някоя дума и да ми покажат новите си чаршафи. Понякога се изнизваха сакати, смахнати просяци, слепци, водени под ръка. Макар че не просеха, аз по собствена прищявка ги спирах и им давах по една десетачка. Не щеш ли, на едно от отсрещните възвишения изведнъж се вдигна тупурдия, настана хаос и хората се разбягаха. Понякога в такива изключителни дни старият баща на някой от чернокожите го прихващаха дяволите, на устата му избиваше пяна и той започваше с викове и крясъци да се мята и гърчи по земята. Покрай него се струпваха много хора, дори елегантни жени, офицери, и то не толкова да помогнат с нещо, колкото от любопитство — да не пропуснат такава сцена. Отначало си помислих, че е нещо пак от този сорт, и не обърнах внимание. Но след малко един полицаи, прегърнал някакво дете, разцепи навалицата и тръгна право към нас. Като го видях да идва, аз също излязох от къщи.

— Имате ли вода? Бързо намерете малко вода и ми я донесете! — викаше с цяло гърло полицаят.

Сложихме детето на рогозката пред нашата врата. От носа му неспирно бликаше кръв, размазваше се по цялото му лице, така че то изобщо не се виждаше. Като го поизмихме малко, се показа прекрасно личице с остри като на козле носле и брадичка, твърди по краищата нежни уши и слепени от водата и калта къдрави коси. А после, като си отвори очите, се откри нещо невероятно — почти зелени ириси, с червени точки из тях, сякаш капчици от предишната кръв.

При нас вече нямаше нищо любопитно за гледане, така че тълпата отново се върна към танеца с тоягите. Останахме единствено Месуле баджъ, аз и полицаят.

Беше най-обикновено нараняване при падане. Може и другите деца да са го блъснали или пък, като е тичало сред навалицата от едно място на друго, самичко да е паднало. Ожулванията по кожата на лицето и краката не бяха нещо сериозно. Първото, което ни разтревожи, беше кръвта от носа, но когато и тя спря да шурти, седналият на земята полицаи се надигна.

— Да вървя да търся оная уличница, майка му... Раждат, раждат, за да ги захвърлят ей така!...

Тръгна си от нас с псувни и ругатни.

Не след дълго, тъкмо с Месуле баджъ хранехме момченцето с ориз и мляко, отсреща с писъци и рев се зададе някакво момиче с йелдирме. Като я видя така разплакана, момченцето спря да яде и също започна да пици. Това момиче хич не ми приличаше на майка, затова я попитах:

— Кака ли си му?

Тя стисна и разклати сополивия нос на детето така, като че ли за втори път искаше да го разкървави, целуна го и ми отговори:

— Майка му!

Чудна работа! Ако се съдеше по това, че няколко от предните му зъби бяха паднали, момченцето трябваше да е на около седем години. А майката не изглеждаше да има и двадесет.

Бедните хора бързо се сприятеляват. Научихме каква е работата от самото момиче. Не били непознати по тия места. Заедно с две свои връстнички наела стая в Топалалтъ, есен работела на смокините, сетне — каквото й попадне, ходела и на тютюнците, и на паламуда.

— Нямах ли си мъж?

Само отметна глава назад, отвърна ми с едно: „Ъ-ъ!“ и по това разбрах, че не е редно да я разпитвам повече. Денем оставяла момченцето при една еврейка на улица „Синагогата“ срещу четиридесет пари. Не са кой знае колко много, но като се пресметне, че според деня в двора на еврейката се събирали по четиридесет-петдесет деца...

— Абе, момиче... — обади се Месуле баджъ, която полека-лека беше започнала да се привързва към детето. — Еврейката сигурно го бие това хубаво момченце!

— Ааах! — въздъхна дълбоко момичето и се оплака: — Боят нищо не е! Ами подкочоросвала другите деца да му измъкват и храната от ръцете... Моето и без това си е малко глупавичко!

Бедни хора!... Не само приятелството става така бързо при тях, ами и търговията. Спазарихме се с момичето на бърза ръка. Сутрин, като тръгва на работа, да минава през Тамашалък и да оставя детето при Месуле баджъ. Пък и не искахме толкова пари, колкото еврейката. Нямахме и защо да се страхува, че някой ще му вземе храната от

ръцете. Защото детето щеше да се храни при нас с каквото е дал Аллах. Колко ли поглъщаше едно такова пиленце? Ако Месуле баджъ ще му забърква попара само с помия и залък хляб, нека Бог да ѝ вземе душата!

Ако бяхме в някоя аристократична махала, подобно предложение щеше да породи най-различни безпочвени подозрения. Да не изядем детето? Да не го продадем на джамбазите или на евреите? Да не би да съм хвърлил око на майката? Но подобни мисли въобще не минаваха през ума на момичето, така че детето още в този миг, още в този ден стана наполовина наше момче.

Не след дълго майка му ни разказа късче по късче целия си живот — била от Зиле^[3] и тъй като в родния ѝ край нямало кой да се грижи за нея, още невръстна я дали за осиновяване на някакъв финансов директор. В Анадола не останало място, където да не е ходила заедно с господина. Докато била малка, я биели. Когато поотраснала и се разхубавила, побоищата се превърнали в прегръдки и целувки, докато най-накрая младият господар на дома, още ученик, я убедил, че ще я вземе, и така се пръкнал този малчуган, Исмаил. Понеже финансовият директор бил човек на честта, не могъл да преглътне позора и изхвърлил на улицата осиновената си дъщеря заедно с детето ѝ! От седем години работела на смокините и паламуда, за да осигури прехраната и за себе си, и за сина си.

Това момиче или жена беше толкова смахнато, че всеки час ставаше коренно различна от предишния. Изобщо не забелязваше бедността. Ако в момента плачеше, а малко по-късно управителят на хана, където работеше, ѝ кажеше, че ще я вземе, тя се смееше с глас и примираше от радост.

Дали обичаше детето си? Ако се съди по някои нейни постъпки — да, и то много. Щом умреше някое детенце от махалата, тя се захлупваше на земята и се превиваше от плач:

— Ами ако умре и моето дете!?

Продаваше си обувките, за да купи на синчето си някоя играчка, после дни наред отиваше на работа и се връщаше вкъщи по чехли. По време на някоя обедна почивка хукваше чак от хана в Пасапорт или в Пунта, пристигаше в Тамашалък вир-вода, плачеше и нареждаше: „Не издържам без теб!“, целуваше сина си със сълзи на очи и после отново се връщаше обратно. Но когато ѝ хрумнеше, с парите, спестени за

сироп за апетит на детето, си купуваше чифт калаени обеци, накичваше се с тях и без да ни предупреди, изчезваше за по една-две нощи.

Когато забелязах, че разкрасяването ѝ с пудри, ружове и помади постепенно стана редовно, а нощите, които според думите ѝ прекарвала при една приятелка, която живеела в Карантина, зачестиха, я заговорих:

— Виж какво, момиче! Детето денем и нощем си е с нас, но да не си навлечеш беля на главата, като ти кажат: „Ще го вземем!“... За бога, дъще, не ритай срещу кучетата!

Момичето обаче се развика, сякаш съм я настъпил по болното място, и започна да се кълне:

— Покрай мен ври и кипи от такива, дете ме искат, но аз дори не се обръщам да ги погледна! Да не съм луда да си захвърля детето? Честна дума, нищо не съм направила...

С течение на времето обаче нощните гостувания от едно седмично станаха две, от две се увеличиха на три. Усещах, че вече не ходи и на работа. Щом я видех посред бял ден да се хвърля капнала от умора на миндера, с хлътнали очи и неизмито червило по устата, разбирах, че нямаше смисъл да ѝ давам съвети — чисто и просто това момиче беше хванало пътя. И все пак не се сдържах да ѝ кажа това, което трябваше...

В края на краищата при едно от тези непредизвестени изчезвания тя въобще не се върна. Изчакахме седмица, после решихме да съобщим в полицията. Но какво можеше да направи полицията, ако човек си е тръгнал по собствено желание? Плюс това имаше опасност да ни вземат детето. А този малчуган заедно с жълтата котка, която Месуле баджъ намери на улицата и прибра вкъщи, беше истинска радост за дома ни. Предупредих я с цялата си строгост да не раздухва въпроса не само пред полицията, но и пред съседите.

През нощите, когато майка му не се връщаше, детето заспиваше в прегръдката на Месуле баджъ. Когато стана изцяло наше, аз се замислих да му приготвя легло на земята в моята по-голяма и по-топла стая. Но по проявената от нея тревога и мъка разбрах, че душата ѝ гори за това дете и че обувките на покойния гуджубей вече са захвърлени върху покрива, за да не слязат никога повече от там.

[1] Традиционен събор на афро-турците. В Османската империя, между 1880 и 1920 г., той се е празнувал в продължение на три цели седмици. През първата събота на май се колело за курбан купеното от забогатели афро-турци теле. Преди няколко години празникът е възроден като културна практика от неправителствена афро-турска организация, но продължава само два дни и не се коли теле. През 2012 г. празникът е проведен от 25 май до 9 юни в Измир и околностите. — Бел.пр. ↑

[2] Теке — ритуален комплекс на мюсюлманска монашеска секта. Обикновено в центъра му се намира тюрбе — седмоъгълна символична гробница. Място, на което се събират дервиши, подобно на манастир. — Бел.ред. ↑

[3] Исторически град в провинция Токат. — Бел.пр. ↑

XIII

Всеизвестен факт е какво привлича баджите от четирите краища на страната в Тамашалък. Аз обаче какво търсех тук? И то по време, когато печалбата ми започваше да надхвърля чиновническа заплата!

По-рано споделих, че първите ми крачки в професията ме караха да изтръпвам. Но в интерес на истината, не изтръпвах чак толкова. Сигурно сред моите предци, които под толкова претенциозни титли и везирски печати в най-различни форми са извършвали своята просия, ще да е имало някои несклопосни издънки и от тях у мен да се е просмукала известна доза гордост. Тънка струйчица от проклетата гордост на Дявола, дръзнал да надигне глава против Бога, за да не се прекланя пред човека! Точно това усещане ме тревожеше така силно в първите ми стъпки в професията. После с течение на времето то се стопи. Само понякога сякаш ме изпитваше, караше зъбите ми да тракат — като при онази треска, която никога не предвещава добро. Отвращавах се от собственото си тяло, от собствената си плът, също като хората, които са разбрали, че са заразени с проказа, и каквото и да правех, каквото и да струвах, не можех да се отърва от него. В тялото на човека пърхат и пулсират куп излишни органи, като главата например, като сърцето, пък нали катърът счупи дясната ми ръка. Ами че тя беше единственият ползотворен за работа орган! За какво друго, освен за занаята, с който се издържах, можеха да ми бъдат полезни сгърчените и извити навътре изсъхнали пръсти? Вижте ме само, нямах капка смелост да си дам ясна сметка! Също като ония, които цял живот раздават удари наляво и надясно, но понеже ще дойде време да си платят за това, по никакъв начин не дават да ги нарекат мошеници, така и аз не се приемам за такъв, какъвто съм в действителност, продължавам най-упорито да си мисля, че това е само временно положение, също както просенето по времето на демобилизацията.

В Кятибоглу имаше един ров. Вечер, по тъмно, на връщане в приюта много често се спирах до него. Пусках да се изтърколи надолу някой голям камък, вслушвах се ужасен в долитация оттам звук и се питах: „Е, как е? Имаш ли смелост? Или ти, или той!... Счупи си врата

тогава!“ и с изпросените подаяния в шепата хуквах презглава към приюта. По-нататък ще ви разкажа какви други щуротии още ме караше да върша тази треска.

Потомците на просяците, тоест просяците по наследство, си нямаха проблеми. За тях просията беше толкова нормална, колкото и разораването на земята за сина на селянина с останалото от баща му рало. Но за другите, тоест за тези като мен, които бяха навлезли в професията по-после, нещата стояха другояче.

По скалите на морския бряг могат да се видят какви ли не боклуци. Треволяци ли са, мухъл ли, дали са сухоземни, или морски — не се знае. Вълната ги грабва, после отново ги изхвърля навън, пак ги грабва, пак ги връща обратно... Най-накрая повече не ги връща. И хората си имат такава някаква, изтръгната от корените, частица боклук, която дълго време се мята между двата свята: такива като мен, като баджите от Тамашалък и още много други недъгави, алкохолици, скитници или просто несретници... Изглежда, точно това усещане за нещо общо с баджите ме беше запратило в Тамашалък.

Нали с настъпването на нощта птицата, уморена от полета си през целия ден, търси някоя хралупа, за да си скрие главата, така и аз се завръщам вечер в махалата, за да се шумугна в моята бърлога сред звуците на чернокожите, тези странни същества — нещо средно между птици и хора, — и си мислех, че никога и никъде няма да намеря такава спокойствие и такава сигурност.

* * *

В Тамашалък ме виждаха, че излизам сутрин рано и се прибирам по нощите, но не знаеха с какво се занимавам. Ако някой ме попиташе, казвах, че си търся работа. И наистина беше така. Но каква работа?

Първата година от окупацията на Измир... Нямаше помощ отникъде, всички врати бяха залостени... Обеднял народ, навалица пред ханчетата със смокини и паламуд. Улиците бяха претъпкани още през нощта, върху калдъръмните лежаха жени с деца... Как да ви опиша на какъв щурм се хвърляха те, щом отвореха вратите. Стъпканите под краката дечица пищяха, мъже като великани хващаха жените за ръце, избутваха ги настрани и заставаха на тяхното място в опашката.

Колко сутрини с болки в незаздравялата ми още ръка и измръзнал през нощта крак аз също се шмугвах сред навалищата. Когато бакалите викнеха: „Край! Край!“ и захлопнеха вратите, останалите отвън надаваха писъци и вопли. Смазан още повече от умора и безнадеждност, аз си тръгвах, подпрян на бастуна — не виждах даже къде стъпвам.

Колко странно! Същите хора, които не ме забелязваха, когато ги молах за работа, и даже ме пъдеха, щом се провлачех покрай тях дълбоко умислен, ставаха състрадателни и в осакатената ми длан, колкото и да я криех, падаха десетачки и грошове.

Един прекрасен ден някакъв търговец от Крит, и аз не знам как, ме пусна вътре. Този ден придоби специално значение в моя живот. Защото беше първият от трите дни, през които за първи път в съществуването си щях както всеки друг да работя и да си спечеля хляба.

Това беше просторна и дълга каменна площадка, залята със светлина, която нахлуваше през кокетните прозорци над нея. Между железните греди, които поддържаха покрива, се проточваха редици от маси, хората седяха от двете им страни на дървени пейки и подреждаха смокини в кутиите пред себе си. Това съвсем не беше толкова лесно, колкото изглеждаше. Както става във всяка работа, неопитните пълнеха долната част на кутията, а майсторите, които вземаха два-три пъти по-голяма надница, извайваха върху тях красиви фигури от плодовете. Пръстите на всички бяха разранени от лепкавия сладък клей. Когато вече не бяха в състояние да продължават, донасяха чаши с чисто кафе, те отпиваха набързо няколко глътки отгоре, после си топваха пръстите в чашата и раните изчезваха.

Дадох ми работа, за която използвах краката си — не само заради моята неопитност, но и заради сакатите ми пръсти. Пренасях напълнените кутии от една маса на друга, проверявах ги, на тяхно място донасях празни.

Почти всички, които работеха на крак, бяха деца. Наистина изглеждаше странно сред тях да се мотае като същински професор някакъв мъж с редингот и брада. Ако прибавех към това си работно облекло и бастуна, съвсем щях да се набивам на очи и само като си го представих, мушнах бастуна под една маса.

Да стоиш от сутрин до вечер на крак и с по две кутии в двете ръце да сновеш от маса на маса като махалото на часовник! Обаче в необичайни времена човек стига до състояние, при което не усеща умора, както не усеща и болка. Бях направо във възторг от неподозиранията си прилежност. Само че, когато вечер се завръщах в Тамашалък, нещата вземаха друг обрат. Ако пресметнем разстоянието, което изминавах неуморно от маса до маса всеки ден, може би щеше да надхвърли пътя ми за два месеца в друго време. Плюс това, без да можеш да седнеш дори за миг, за да си поемеш дъх...

Някога бях чул на улицата как един хулиган ругаеше някого: „Я си виж перпендикуляра, бе!“ и не можах да осмисля думите му. През нощите след трите дни, прекарани на крак, разбрах какво означава на някого да му се е повредил перпендикулярът! Костите ми се бяха врязали едни в други, колкото ребра имах, се бяха забили в корема, оттам — в слабините, жилите на краката ми бяха изопнати от край до край. Не можех както винаги да си легна в постелята изпънат, само се свивах на топка върху покривката на кревата, сгъвах коленете си към корема, притисках ги силно с ръце и едва тогава усещах, че частите на тялото ми си идват на мястото си, и за кратко се отпусках. После, призори, по тъмно, отново да излезеш навън, отново да отидеш на работа, и на всичко отгоре да не получиш дори една четвърт от парите, които ми носеше другата професия! Какъв смисъл имаше! Излишна гордост? Болест, която продължава при някои до гроб и не изпуска от лапите си нещастника, преди да склопи очи върху някоя разсъхнала се рогозка или на бесилото. Слава богу, че при мен, както казах, тази треска се проявява в онези безвредни кризи, които пролазват от време на време по кожата ми.

На втория ден махалото продължи да се движи почти в същия порядък — между пронизващата ноздрите миризма на каменната площадка и благодатния аромат на атмосферата при тамашалъшките чернокожи, наситен с преливащи една в друга песни и вихреци се скандали. При това от време на време все се намираше някой да ми подвикне: „Стига си спал, татенце!“. Че кой ли спеше? Но колкото и да препусках, как можеше да не се набия в очите на щъкащите покрай мен момчетии.

Да, махалото не забавяше ритъма си. Но да не премълчавам и това, че по стар навик аз се разсейвах и започвах да снова напред-назад

между масите в грешната посока. Това се случваше най-вече когато вечерните сенки започнеха да се смесват с цигарения дим, който плуваше напластен между железните релси и откритите греди на тавана. Това беше времето, когато борсата в другата ми професия се развихряше. Странно, изключително странно! Когато работех тук и се позабавех, започваха да ми подвикват: „Недей да спиш, татенце!“. А на другото място забавянето, изоставането по-назад от забързаните минувачи се приемаше добре. Получените пари за това, че съм ходил бавно и нищо не съм работил, надхвърляха няколко пъти надницата ми за извършената работа при изтощаващото до припадък бързане.

На третия ден махалото забави ритъма си още повече и надвечер показва първите признаци на спиране. Тогава, без да се интересувам каква надница ми се полага, измъкнах полекичка бастуна си изпод масата и бавно се изнизах зад гърба на работниците, които седяха с натопени в горещото кафе пръсти и в същото време си пееха песни. Напуснах и толкоз!

Да речем, някое бедно семейство има дъщеря. Изведнъж се случва нещо и всичко се обръща наопаки. Не че е кой знае колко за оплакване животът на богатата любовница. Яде каквото не е вкусвала, облича каквото никога не е носила, возят я на кола. Но през цялото време тя непрекъснато страда и тъгува за предишния си бедняшки живот. Ако някой от сборището на хамалите я поиска за жена, тя със сълзи на очи ще се съгласи, ще каже, че на драго сърце ще замени лукса, с който вече е свикнала, с миндера, лука и хляба му, и тези думи ще са искрени — като молитва. Нима има на този свят друга толкова дълбоко вкоренена добродетел, каквато е честта?

Но да речем, че един прекрасен ден Господ измени на молитвите ѝ и изпрати човек, който, макар и с мъничко, е по-добър от избрания хамалин Джемал, и той ѝ носи пръстен и букет цветя. Този живот, разбира се, е къде-къде по-бляскав от живота с лютивия лук и твърдия сламеник. Но този път палачинката се обръща, част по част женицата изхвърля добродетелта, която е изпълвала сърцето ѝ, и започва да запълва мястото ѝ с това-онова от новия си начин на живот: манто, коприна, чорапи, музикален инструмент, кола, ухажвания на елегантни мъже и т.н., и т.н. Защото в края на краищата и това, въпреки че е нещо ново и краткотрайно, се е превърнало в друга, не по-малко мощна добродетел. Един прекрасен ден тя, след някоя устна престрелка, дори

и без да има такава, си взема торбичката и прави същото, което направих и аз в склада за смокини. Този път решението е категорично: това е по собствена воля и връщане назад няма.

Да, казват, че Господ вардел къоравите вълци. Вярно е. Но всъщност цялата работа не се ли фокусира в усилията за малко по-различен начин на живот от този на къоравия вълк?

Каквото и оправдание да измислям, след като излязох на собствените си крака от склада за смокини, нямаше какво повече да си бръщолевя, а да приема просенето за своя единствена професия. Ще кажат: „Какво да се прави, такава била съдбата ни!“, а оттам нататък — край на проблемите. Ако искаш да знаеш истината, човек не бива да се срамува от работата, която върши. В това се крие гордостта. Хем си я върши, хем се срамувай — тоест тръби навсякъде, че с право си заслужил незаслужената слава! Хем ще ядеш, хем ще се правиш на пророк! Къде се е чуло и видяло такова нещо? Ето това беше за срам и позор!

XIV

За подаянията няма регистър. Но нека се знае, че сборът от парите, които се даваха на бедните в един голям град за една година, надхвърляше, е, няма да кажа държавните данъци, но общинските — със сигурност.

Какъв ли процент бяха платените данъци в града? Може да се каже, че за сметка на това пък нямаше човек, който да не дава милостиня. Ще видите, че тези, които бягаха от определените със закон данъчни задължения, които вършеха какво ли не за срам и позор, които заслужаваха секвестриране или затворническа килия (понякога идващи от далечни, затънтени краища, но за сметка на това убедени, че ще им отпуснат заем с висока лихва, и понякога дори не се и замисляха за това), без да се поколебаят дори за миг, даваха на просяка пари. Даже самите просяци смятаха за свое задължение да предложат някоя сума на по-изпадналите си колеги — значи приказката, че някой си просел в Баязид, а раздавал милостиня в Султанахмед, не беше измислица.

Тогава каква беше тази сила в нашия настървен и алчен свят, която правеше от немощния просяк човек, по-силен от осланящия се на закона и полицията бирник? Нека го кажем — най-вече Божествената милост към човечеството. Мястото на дълга е в главата, а мястото на състраданието — в сърцето. А то не познава никакви сметки и регистри и се подмамва толкова лесно, колкото и невръстно дете. Истинската сила на просяка извира от зова му към това сърце. Чак след него идва и всичко останало.

Просякът си получава своето на съвсем малки части и ви кара да му го плащате, без изобщо да се усетите. Какво ли ще ви мине през ума, ако беднякът, край когото минавате всеки ден и по навик му подавате четиридесет парички, ви поиска наведнъж всичко, което му се полага за цялата година, тоест триста и не знам колко гроша?

На общинарите им се въртят разни смехотворни идеи в главата. Например благодетелите да плащат на бирника цялата сума от парите, които дават на просяците. „И тези пари ние ще използваме, за да се

погрижим за тях“ — казват. Значи, когато лежите болен вкъщи, когато се карате с жената и децата, когато ви налегнат мрачни мисли как да си изплатите борча към бакалина и месаря, на прага ви ще се появи един господин с чанта и вратовръзка, и вие ще му дадете закуп цялото свое подаяние?

Както казах, в просенето на първо място стои милосърдието. Цялата тънкост на занаята е да докоснеш тази струна и да я разчовъркаш до болка. Точно както става и при великите поети, и при другите творци. Обаче, както да бъдеш велик поет, така и да бъдеш велик просяк, е дело на майката природа.

Въпреки че бях стигнал до едно от най-високите нива в професията, и то почти без никакви основни уроци и без никакъв опит, трябва да се приеме, че съм изкусен специалист, роден със звезда на челото. По-напред ви разказах за моето духовно наследство от дедите ми. Във всеки случай домашното възпитание, етикецията и донякъде половинчатото ми образование ще да са допринесли за подхранването на тази Божия дарба. Както е казал Пророкът: „Може ли изобщо да се прави сравнение между знаещия и незнаещия? Къде се е чуло и видяло ученият нахалник или крадец да е по-некадърен от неграмотния?“.

Така аз открих тази звезда в себе си през същата прословута нощ, когато напуснах склада за смокини в Измир. Нека ви разкажа.

Тялото ми беше разнищено, като че ли са ме били и пребили наред площада. Под мижавата светлина на току-що запалените по големия булевард фенери покрай мен бързо преминаваше гъмжило от елегантни хора с чанти. Този път бързах да се впусна в професията, която вече съзнателно бях приел. Все още смятах, че трябва да отправям молбата си устно, и затова подвикнах към един минувач:

— Господине... — Не можах изведнъж да овладеея гласа си и изглежда, от устата ми излезе нещо като скоропоговорка.

— Какво има? — ядосано се обърна човекът.

Беше висок, с остро като на ястреб лице. По рязкото му обръщане и още по-резкия му тон разбрах, че е ядосан за нещо или че съм прекъснал задълбочените му мисли.

— Извинете, попречих ви... — запелтечих от страх да не ме изпъди или да ме нагруби с някоя остра дума.

Той продължи забързано нататък, все така напрегнат. Но кой знае защо, започна да крачи... по-бавно. Нищо, че не си обръщаше главата,

усещах го — той просто ме изчакваше. Извъртях му дребния номер, че уж се смущавам да мина покрай него, и тръгнах като залепен до стената. Това мое поведение го провокира още по-силно. Когато се изравнихме, той се обърна към мен и с все същия рязък тон произнесе:

— Погледнете ме!

Странно — не „погледни“, а „погледнете“...

— Моля, господине?

— Вие като че ли искахте да ми кажете нещо?

— Не, не... — вдигнах леко разтрепераните си ръце. — Станала е грешка. Простете ми!

И пак пауза, и пак жест, сякаш ще си продължи по пътя. А после попита:

— Струва ми се, имате нужда от нещо?

Този път тонът му беше поомекнал. Погледът в проблесналите преди малко като светкавици очи — също. Взираше се в моя редингот, в бастуна, в сакатата ми ръка и въобще нямаше намерение да ме подмине. Това бяха многообещаващи признаци, но какво се криеше зад тях — не знаех. Отново заекнах:

— Не, не... Нищо...

Той кимна дълбокомислено с глава, сякаш в тъмнината съм му поверил някаква голяма своя мъка и сега отговаря на нея:

— Може, човещина е... Исках да ви помогна, но...

Подаде ми четвъртинка меджидие^[1]. Да, четвъртинка меджидие.

— Вземете я — каза. Боеше се да не му откажа. — Няма лошо.

Тонът му отново се изостри. На физиономията му обаче беше изписан същият невинен смут като на онази жена, която ми подаде първата милостиня.

Ето това бе мигът, в който постигнах свещената тайна в професията.

Това, което ми донесе в най-неочакван момент най-голямата милостиня, бяха моят редингот на някогашен изпаднал чиновник и просмуканото в костите ми, необяснимо в онази нощ обръщение „вие“. В същия този миг от полите на редингота ми започна да се излива като дъжд цялата ми умора и мизерията във всичките й разновидности.

По-късно лека-полека превърнах това свое реално в тогавашния ден състояние в изпипана игра. На гърба — винаги с износен редингот (жалко, че както навсякъде, така и в просията рединготът е почетен

кожен кафтан!), на краката — с разтегнати, изтъркани, но чисти гумени галоши; в ръцете — с обелен тук-там дебел черешов бастун, на главата — отначало със старомоден фес, после с каскет; зиме и лете — с наметка върху гърдите; без ни най-малка нужда — очила с праметнати зад ушите телени рамки; с малка брадичка — рядката брада, която потомците на рода Коджабаш си пускали, щом се разделели с някое място, и която наред с мекотата придавала на лицата им достолепие, за да ги издигне още на млади години на важни служби. После — със счупената ми дясна ръка, с бавното ми придвижване покрай стените, все едно търся място къде да се скрия; с десния ми здрав и читав крак, който свикнах леко да влача, и най-накрая, като капак на всичко това — с нищо непробиваемото ми загадъчно мълчание.

Новаците и неопитните в тази професия смятат, че просията се върши с молби и хленч. Колегите, пък и просяците от по-висшите кръгове на обществото, които съзнават какво огромно въздействие може да окаже мълчание като моето, са твърде малко. Това е истината: хората изпитват удоволствие да се ровят в чуждия живот. Смятат, че са достатъчно хитри, за да открият мъката или позора, които искате да запазите в тайна. Това е всичко. Аз си хващах клиентите само с едното свенливо мълчание. Постъпвах също като момичетата, които, за да предизвикат мъжете да тръгнат по петите им, на улицата се правят, че ги отбягват, или пък се изчервяват от срам. И в просията е също както в любовта, единият бяга, другият го гони.

Най-благодатното време за мен са не толкова нощните, колкото онези мрачни и мъгляви вечерни часове, в които хората са обзети от непонятна меланхолия, когато мнозина от тях се връщат капнали от умора у дома и когато пак мнозина от тях не знаят накъде да тръгнат, а стъпките им натежават от отчаяние. Сред постоянните ми клиенти бяха минавачите, които свикнаха с мен, така както се свиква със сутрешния вестник, както и онези, които изпадаха в паника, ако не забележеха силуета ми край стените. Спомням си, че веднъж един мъж на средна възраст, който от станция Тилкилик вероятно се прибираще у дома в Борнова, изпусна последния вечерен влак, само и само да ми подаде четиридесетте си парички^[2].

* * *

Някога е имало особен вид просяци, наричали са ги „търпеливите бедняци“. Дори името им е толкова аскетично и скромно — търпелив бедняк!

Нашият баща много обичаше тези хора в износени джубета и саръци^[3], които сякаш се опитваха да потулят нищетата си и от чиито уста никога не се чуваше жалба или молба. Появяваха се сред нас като някакви полусветци. Със своето мълчание тези търпеливи бедняци постигаха това, което не можеха да направят и най-опасните и нагли просяци, цапнати в устата, нито дори прокажените с щръкналите сред разкапаните им меса кокали. Казват, че в някои страни просяците имали крале. Не вярвам много-много на това. Просяците на краля — да! Но крал на просяците!?

Все пак, ако нашите някогашни просяци са имали крал, те неминуемо са щели да го изберат измежду тези търпеливи бедняци. Защото те се ползваха с безкрайно уважение сред народа. Но да се върнем в наше време, най-вече след като джубетата и саръците бяха забранени — сега има нов претендент за празния престол на изцяло оттеглилия се търпелив бедняк — и това е голтакът, бивш чиновник с вехти дрехи, охлузени обувки и смачкан каскет. И то в най-мистериозната роля на новия просяк: да се представя за мълчалив, срамежлив и удавен в тежка мъка човек.

[1] Стара турска сребърна монета, равностойна на 20 гроша. — Бел.пр. ↑

[2] Равностойни на 1 куруш (грош). — Бел.ред. ↑

[3] Сарък — вид шапка, подобна на фес, около който е завито парче плат. Джубето и саръкът са били задължителни атрибути за мюсюлманина, отменени с реформаторските закони. — Бел.ред. ↑

XV

Няколко години успях да поддържам дома си добре, събрах и доста пари. Като позабогатях, се замислих дали да не си купя малка къща в Деирмендагъ и изцяло да се пренеса. Но куп причини ме призоваха и ме завлякоха отново в Истанбул. Сега ще ви разкажа.

Измир вече беше освободен, но цареше ужасна криза. Броят на конкурентите в нашата сфера непрекъснато се увеличаваше. Виждах как дрехите на разни господа с фесове, даже и на духовници със саръци, от ден на ден ставаха все по-дрипави, как сновяха нагоре-надолу по калдъръмните, хванати гърло за гърло. Дълго стояха дълбоко умислени пред витрините на ресторантите, пред дюкяните за кебапчета, а когато отминаваха, си приказваха сами. Гордостта им сега беше нащрек. Ако някой им се притечеше на помощ, непременно го отпращаха, можеше дори и да налетят на бой. Но въобще не трябваше и да се съмняваме докъде щяха да ги доведат тези ръце, износените и пожълтели от пот под мишниците дрехи, измачканата на шията и усукана като въже вратовръзка, избръснатото и издължено лице, тези разговори сами със себе си и безцелното им бродене без посока, в обувки със зинали подметки. С изписания по лицата им смут и срам, те изглеждаха по-нуждаещи се от нас. Страх ме хвана, че ще подлудят милозливите, че те ще тръгнат към тях на опашка, така както тълпи от клиенти преследват появилите се отскоро по улиците нови момичета. А най-вече, когато започна да става опасно да се разхождаш навън от къщи със сарък, бъдещето на професията ми се стори съвсем мрачно.

Имаше и друга причина, която ме накара да се преселя. Покрай мен, нали минавах за богаташ, взеха да се навъртат разни съмнителни хора. Тъй като просяците не можеха да влизат и излизат от банките току-така лесно, те заравяха парите си тук-там. Научих, че някакви скитници принудили с хитрост Месуле баджъ, че даже и Исмаил, да си развържат езиците. И като започна напоследък едно копаене на разни места покрай къщата ни, аз съвсем се подплаших.

В интерес на истината обаче, все пак основната причина не беше тази. Уж на шега Месуле баджъ ми беше тропнала на главата един

същински малък бей. Исмаил имаше три вида облекла и ботинки с железни носове. И други още такива вещи. С две думи — дворцово цветенце наред бунището. Заради него със заделените от покупките пари Месуле беше докарала от железарията и една строшена ютия. Даже беше намислила костюм на паша да му спретне по случай Байряма, но аз, естествено, категорично ѝ забраних. Сама си беше направила ново йелдирме. Сутрин хващаше детето за ръка и заедно с чантата и съдинката за храна го водеше на училище в Намазгях. А това дете се оказа огън момче. Работеше невероятно, много повече, отколкото му позволяваха силите. Така че за две години прескочи два класа и мина в четвърти. Това значеше, че неминуемо на главата ми щеше да кацне и прогимназията.

Всичко продължаваше да си върви като по мед и масло, докато, не щеш ли, една вечер, като се прибрах, заварих къщата направо като след погребение. Месуле баджъ се държеше за главата, намръщена колкото щеш. Лицето на момчето — подуто от плач като ужилено от пчела...

Разбра се защо. Тя беше навикнала Исмаил да ѝ казва на нея „дадъ“, а на мен — „бей баба“. При това, за да се изфука пред учителите и знатните семейства, пълнеше съдинките му за храна с ястия и сладкиши, а това силно подразнило другите... И като изрекъл той думите „бей баба“, децата съвсем основателно го попитали: „Как се чувства твоят бей баба — просякът?“. При което баджъ се скарала на учителя и кой знае какви му ги е наговорила, защото той просто я хванал за ръката и я изхвърлил на улицата.

Аллах ми е свидетел, че дори и един ден не съм минавал през този квартал Намазгях, макар че ми беше на път. Какво ли още научаваха децата в училище извън уроците? Първо, и аз нахоках баджъ. Сетне, разгневен, се скарах на момчето, което ревеше: „Повече няма да стъпя в училище!“, изпратих го да си ляга още докато подсмърчаше, и викнах подире му:

— Виж го ти, палячото! Излюпил се от яйцето, а не си харесал черупката!

Викнах, обаче и аз се размислих. Като всяко дете, и Исмаил си поплакваше често-често. Но този път никак не ми хареса. Плачеше, а не ме поглеждаше, сякаш някъде в далечината виждаше нещо и го затваряше в себе си. Защо беше нужно да се спотайва? Лошото

възпитание на Месуле баджъ беше посяло семето на високомерието у този малчуган. Това, което наблюдавах, бяха избуялите му филизи. Ех, да върви по дяволите!

Ако се надявах, че човек може да бъде променен чрез възпитание, щях да положа всички усилия да изтръгна това чувство от корен. Но си знаех, че да се захващаш с такива семена, е излишно натоварване. Отначало ще се престори, че е изчезнало, но след време пак ще си навири носа, и то със съвсем неочаквана проява. Особено като си напълни търбуха и като се образова още повече!

Същата нощ сън не ме хващаше, мях се в леглото от едната страна на другата. Дали едва сега беше научило истината това момче? Макар да ми се струваше невъзможно, в същото време не беше и далече от ума. Защото в Тамашалък половината от жителите живееха от просия, всеки знаеше какво прави другият, но никой не се заяждаше с никого. Изглежда, от време на време се сключваше по някое и друго строго пазено в тайна споразумение. Доста често се чуваха думи като „подавание по време на Рамазана“, „дарение“, „раздаване по погребения“, но никога не се казваше, че в името на Аллах се дават пари и на просяк. Значи нямаше вероятност някой в Тамашалък да е обяснил на Исмаил от какво живеем ние. Или пък той си е знаел, но докато другите не са му го натрили на носа, не го е осмислял достатъчно ясно.

Близко до ума е и трета възможност — че е пораснал на години и е натрупал повече знания. В един момент си представих, че ще го накарам да седне срещу мен и ще му обясня откровено всичко от игла до конец. Ще му приведа примери от книгите, които е чел — как някога синовете на Якуб хвърлили брат си Юсуф в кладенеца, а след време отишли да просят хляб от него, как най-богатият от пророците — пророк Еюб, в настъпилите трудни за него времена протегнал длан към един непознат за милостиня. Но какъв щеше да е ефектът от всичко това върху човека, обзет веднъж завинаги от господарски амбиции?

Когато тялото ме заболя от непрекъснатото мятане насам-натам, а главата ми пламна, изведнъж започнах да халюцинирам. Пред очите ми се появи — виждах го съвсем ясно — дядо Гани, който преди няколко дни загуби дъщеря си, дочух плача му, така, както плачеше на връщане от погребението ѝ.

Този дядо Гани беше кротък и мъдър човек. Дотолкова, че големците го канеха на гости в домовете си, макар да нямаха навика да се сприятеляват с просяци. Сядаха с него в кафенетата и го караха да им говори сладки приказки. А после на раздяла му мушваха в ръката по няколко гроша. Всъщност той си беше истински мъж на честта. По нищо не се различаваше от високопоставените си приятели. Къщата му в Узуньол блестеше от чистота. Даже имаше и дете, по всяка вероятност осиновено. А ето на, дъщерята на този човек — Зехра — умря от туберкулоза. Цялото население в този край също като дядо Гани не можа да прежали Зехра. Нейната смърт се превърна в голямо събитие. Погребението ѝ не се различаваше от погребението на някоя знатна особа. Зад ковчега крачеха и подкрепяха баща ѝ под ръка един паша — бивш общински кмет, някакъв търговец на грозде и един полковник протестант с рунтави мустаци.

Горкият човек, дори и в този ден се усмихваше — доколкото му беше възможно и колкото можеше по-благо — на големците, оказали почит на него и на дъщеря му. Но когато се спусна вечерта и на тихата улица останахме само двамата, той се разплака с глас:

— Чедото ми... беше сърдечно дете! Никого не е накарала насила да я обича, ползваше се с любовта и уважението на всички. Наред с това знаеше как се издържаме, с какво име се ползваме. Не можа да го понесе, ох, чедото ми...

Да, малчуганът всякак щеше да повярва на онова, което му кажех. Какво друго му оставаше? Аз щях да си въобразявам, че проблемът е решен, обаче в някой прекрасен ден и той можеше да умре като дъщерята на дядо Гани. Знаем ли на кой скитник беше копеле? От къде на къде, Господи, трябваше да си натреса и тази грижа на главата!

На другата сутрин момчето дойде сконфузено при мен. Изглеждаше доста объркано след караницата снощи. Обиколи един-два пъти стаята, като че ли търсеше нещо забравено през нощта. Видях, че не го поглеждам, и си излезе. После пак дойде, целуна ми ръка. Но пак избягваше да ме погледне в очите. След малко видях, че Месуле баджъ е тръгнала със сефертаса^[1] да го води на училище — все едно нищо не се е случило! И тогава ме хванаха всички бесове. Отворих прозореца и викнах подире им:

— Накъде?

Баджъ държеше момчето за ръка и го сваляше от една купчина пръст.

— Как къде!? — изуми се тя. — На училище!

Реагирах остро:

— Я се връщайте обратно!... Днес Исмаил няма да ходи на училище!

Казах „днес“, но Исмаил никога повече не стъпи в това училище, дори и за един ден.

[1] Котелка за храна. — Бел.ред. ↑

ВТОРА ЧАСТ

I

Друго нещо си е Истанбул! Никой не забелязва никого. Ако се проснеш в цял ръст да мреш до някоя стена, за да не се пречкаш в краката на другите, никой няма да те попита: „Абе, какви ги вършиш?“.

Измир също е голям град, но каква ти прилика!? След като човек поброди известно време по улиците му, ще се натъкне на добре познати физиономии от града. Не бива да се забравя, че и той като славата си има добри и лошо поразяващи страни. Не представлява проблем да отделиш време за един или друг свой талант. Само че хората са вятърничави като маймуни. Често пъти поетите и певците им омръзват, същата склонност проявяват и към бедняците. Не беше лесно да се състезаваш с новите конкуренти — всеки Божи ден на пазара се появяваше ново лице. С ужас забелязвах, че влиянието ми върху основните измирски клиенти постепенно отслабва, че започват да ме пренебрегват и да се зальгват с някои от тези нови физиономии. А в Истанбул уличните ъгли нямат чет и брой. Щом видиш, че в някой район започваш да досаждаш на клиентите, имаш възможността да си заличиш следите, а след известно време пак да се завърнеш там като сладостен спомен и да подновиш обичта им.

Славата носи и друг риск — завистта, която предизвикваш сред колегите, а тя можеше да те доведе до смърт, както се случва и в политиката. Срещаха се много просяци, които правеха страхотни съглашения против другите, и така, с невъобразими интриги, сами си изкопаваха гроба. Не щеш ли, и аз самият се сблъсках в Измир с такъв горчив пример. По улиците бродеше един смахнат дервиш, наричаха го Мевляна. Критянин, с жълта съдрана аба върху голото тяло, вързана през кръста с въже, с проскубана брада, кротък човечец със сини очи. Нощем заставаше под уличните фенери и четеше дълги откъси от „Месневи“^[1], говореше с Мевляна^[2].

Всеки луд си има своите странности. Този нещастник подбираше седем-осемгодишни малчугани, обикаляше с тях продавачите на малеби по улицата, купуваше от всеки и го раздаваше на децата.

Колегите не понасяха огромната му обич към децата и превъзнасянето му по Мевляна и му спретнаха ужасна интрига. Уж, като се мръкнело, той водел в гробищата някои от момиченцата, на които давал малеби, връзвал им устата и ги изнасилвал, после като жесток звяр ги убивал и ги заравял в прясно изкопани гробове.

Чи и бяха тези изчезнали деца? Защо досега не се беше появил нито един човек да ги потърси? С какви инструменти Мевляна копаше и зариваше пресните гробове? Нямахте кой да си зададе тези въпроси! Но как иначе да се обясни фактът, че един бедняк, който няма риза на гърба си и кълве като пуйка трохите от намерения на улицата хляб, храни с малеби което и да е изпречило се на пътя му момиченце?

С две думи, клюката се разпространяваше все повече. Най-накрая, когато веднъж наистина изчезна едно деветгодишно момиченце, подозренията към него съвсем се разпалиха. Най-неприятното беше, че и полицаите се хванаха на въдицата и една вечер го поведоха към участъка в Намазгях, блъскан отвсякъде, сред грамадно шествие — също като шествието на фенерите! — а там разпръснаха хората, залостиха вратата отвътре и го премазаха от бой.

След няколко дни се разбра, че изчезналото момиченце било откраднато и заведено от собствената си баба в Тире. Мевляна обаче така и не успя да се отърве от подозренията. Странното е, че най-много го тероризираха тъкмо децата. Преследваха нещастника по улицата на цели тумби, ругаеха го, замеряха го с камъни. Докато най-накрая едно момче, може да е било и едно от онези, които той черпеше с малеби, сцели главата на Мевляна с камък. Той обаче не беше от хората, които ще обърнат внимание на такова дребно нещо. Пак стоеше изправен под фенера, от слепоочието му бавно се стичаше и попиваше в жълтата му брада струйка кръв, а той с протегнатата към светлината ръка продължаваше да си говори с Мевляна. Няколко дни бродеше по улиците с мръсна превръзка на челото. Постепенно лицето му се подуваше, очите му се смаляваха. Накрая го прибраха в държавната болница и няколко дни по-късно чухме, че починал.

Някой ден подобно премеждие можеше да се стовари и на моята глава. В интерес на истината, веднъж по време на езана^[3] към мен се приближи прилично облечен млад мъж. Помислих, че ще ми пусне пари, и чинно наведох глава. Той обаче смутено ми замърмори нещо на ухото. Усети, че не съм го разбрал, и повтори. Търсел си, значи, опиат

на черно — щял да ми даде колкото гроша поискам. Кой пласират опиати? Не знам. Дали няма нещо във външния ми вид, с което да приличам на тях? На мен обаче ми се стори, че това е номер на някой от моите колеги, и честно да ви кажа, здравата се изплаших. Какво щях да правя, ако ме набедят за пласьор на опиати и ме повлекат към участъка да ме изнудват за пари?

Да, славата е истинско бедствие! В Тамашалък се прочух като богаташ. Случвало се е важни особи да идват при мен да искат пари назаем, и то с лихва. Най-накрая сигналите, че посред нощ наоколо се навъртат съмнителни сенки и че тук-там покрай къщата ми се копае, за да търсят заровени пари, съвсем ме стреснаха. Право да си кажа, усетих, че пребиваването ми в Тамашалък вече ставаше опасно. Но Истанбул!... Като оставим настрана приюта, какво друго там можеше да застраши бъдещето на бедняка?

* * *

Изредих една каруца приказки, за да обясня защо се наложи да се махна оттам. Но в интерес на истината, и това не беше същинската причина. Чисто и просто исках да се отърва от Исмаил. Това момченце със змийски очи сериозно взе да ме безпокои. Щях да го натикам в някое платено или безплатно училище с пансион и никога повече да не се сетя за него. Бях решил да пратя по дяволите и Месуле баджъ, ако се лепнеше за мен. За такива слабохарактерни хора като мен, обвързването със семейство, както и с любов от всякакъв вид, си бяха живо изтезание. Щях да залича следите си някъде, където никой нямаше да ме познава и нямаше да търси поводи да ме унижава, още повече, самичък щях да се подготвя за великото преселение. Това е истинското щастие на този свят! Много хора изпитват ужас да не са сами в деня на великото преселение. Ето тази мечта — да умрат в присъствието на близките си, които, преди да влязат в стаята, отиват да си наплискат лицето на чешмата и влизат с изкуствена усмивка, зачервени очи и подпухнали носове — ги кара цял живот да понасят какво ли не. Но от няколкото си опита да се подготвя — по време на демобилизацията и в измирските болници — знам, че във великото преселение човек няма нужда от нищо — нито от любов, нито дори от

прословутата последна глътка вода. Температурата ти е скочила кой знае на колко, над теб — въздушна бездна, и ти летиш като абстрактен дух, прерязал всякакви нишки, които те свързват със страданията на измъчената ти плът. Аз бях повторил на няколко пъти подобни пътешествия, прекрасно можех да не се завърна от някое от тях и... Искам да кажа, че онова велико преселение не е толкова страшно, колкото го преувеличаваме в представите си.

Да, момчето със змийските очи прогони спокойствието ми. Дано го приемат в някое безплатно училище като Дарюшшафака, а ако не стане, готов съм и ризата от гърба си да продам... Само и само да се отърва от тази любов... или омраза.

За първи път в живота си бях взел някакво решение и пак за първи път стоях твърдо зад него. Исмаил нямаше да ходи на училище, чудесно, но как щеше да се впише в Тамашалък? Ако не бяхме изтръгнали малчугана от корена му, нямаше да има усложнения. Щеше да си расте заедно с полуголите чернокожи деца в махалата. Обаче краткото му училищно образование се оказа предостатъчно, за да му замае главата. По-преди на връщане от училище вървеше по петите на по-големи и по-малки приятелчета от махалата и се забавляваше с тях до насита — катереха се по оградите на къщурките и играеха на стражари и апаша, спретваха война с камъни. Като спря да ходи на училище, всичко това прекъсна. Той се превърна направо във възрастно човече. Не отиваше при децата, сядаше на земята и строеше къщички от камъни, с дървени трески чертаеше по пръстта някакви неща. После като човек, изпитал горчивината и безсмислието на предългите си занимания, ги помиташе гневно с един замах и тръгваше да обикаля бавно-бавно покрай къщата... Но колко пъти, колко стотици пъти... да ви кажа, странният кух звук от тези малка стъпки — сякаш под пръстта наистина нямаше нищо друго, освен празнота! — отекваше направо в сърцето ми. Докато търсех все пак някакъв изход, взех, че купих една коза и започнах да изпращам Исмаил и Месуле баджъ да я пасат на Кадифекалеси. Разправяха, че понякога слизали чак до село Синекли по задния склон на планината. Какво са правили, не знам. Но поне очите ми не го виждаха. Дали Исмаил ми се сърдеше? Няма съмнение... Но трябва да кажа, че и тази сръдня не беше открита и честна. Щях да си отдъхна, ако ми виреше нос или се държеше като уличник. Но всяка сутрин и всяка вечер той,

също като котенце, което ближе ръката на стопанина си, с топли влажни устни ми целуваше ръка, нощем идваше при мен, лягаше по очи върху кожата до лампата и четеше ли, четеше — попаднал в ръцете му вестник или страница от книга, или някой предишен учебник, измъкнат от чантата, която още висеше във вътрешната стая като ковчеже за Корана. Когато мълчанието ни продължаваше дълго време, го усещах как се напъва да измисли какво да ми каже. Поне да не го правеше! Защото хората, които нямат задни мисли, си говорят открито, очи в очи. А ето че Исмаил и аз не го умеехме. Неговите очи — същински нощни крилати буболечки — шареха повече встрани от зениците ми, по миглите, по веждите, по брадата, срещнехме ли погледи, просто не се виждахме. Нима имаше съмнение, че Исмаил ме поглежда насила?

В този загадъчен малчуган, мелез на двама скитници, нещо отвътре вреше и кипеше. Напълно възможно бе да не понесе тази строгост и някой ден да избяга — това ми се виждаше толкова неизбежно, колкото отлитането на птица с пораснали крила. Всеки път, когато надвечер закъснееше навън, си казвах: „Случи се, и той като майка си повече няма да се върне!“ — и ме обземаше горчива радост. Но като чуех вратата да се отваря и той да прекосява малката каменна площадка, ми идеше да заплача с глас. Една вечер ме наваля проливен дъжд и през нощта вдигнах висока температура. Полуунесен, не знаех буден ли съм, спя ли. В часа, когато той трябваше да е потънал в дълбокия си детски сън, усетих на няколко пъти, че влиза в стаята ми с пантофите си в ръка, приближава се бавничко на пръсти и дълго, дълго се вира в мен. Не допусках да е от обич. Сигурно ме съжаляваше. Значи нямаше да ме изостави и да си замине. Е, щом той не можеше да направи това с мен, тогава аз бях длъжен да го направя с него. Трябваше да си събера партакешите и час по-скоро да хвана пътя за Истанбул.

[1] Най-важното произведение на Джалал ал-Дин Мухаммад Руми. Представлява поема в 6 тома. Според много суфити, това е втората по важност книга след Корана. — Бел.пр. ↑

[2] Така е наричан Джалал ал-Дин Мухаммад Руми. — Бел.пр. ↑

[3] Призив към молитва. — Бел.ред. ↑

II

При все това все още не бях взел категорично решение да се установя в Истанбул. Че кой търговец си мести дюкяна, преди да е разучил поне малко от малко пазара? Както казах, основната ми грижа беше да се отърва от малчугана. По-нататък щеше да е лесно. Нека да видим как ще се развият събитията. Да речем, че ще отида за няколко месеца като на гурбет. Нали виждахме как много чиновнически семейства, къде-къде по-зле от мен, току сключваха заем; ако и той не им стигнеше, продаваха тенджерите си, завивките си и заминаваха на лятна почивка в Истанбул. Да, първо щях хубавичко да разузная всичко. Ако бях на сметка, чудесно... Ако ли не, Измир беше на двадесет и четири часа път... и право в Тамашалък, ще си взема Месуле баджъ и...

Раздялата с Тамашалък беше тъжна картинка. Съседите се изсипаха на улицата по нальми и съдрани чехли, сякаш изпращаха някой важен сановник. Полицията се уплаши от това стълпотворение на чернокожи и ако не ги беше върнала още при булевард „Гилкилик“, те щяха да ме следват чак до кораба. Утешение за всяка една от страните беше надеждата за завръщане, макар и едва мъждукаща. Същата тази надежда прогони и обзелия ме страх, когато една сутрин се взрях в забулените в мъгла минарета на Истанбул, а по-късно тръгнах да бродя сред грохота на автомобилите по широките му булеварди. Страх и някакъв странен студ — нещо като обида, нещо като омраза. Навремето изгониха от нашия конак една деветдесетгодишна храненица. Прибра я някакво еснафско семейство от Етиемез. Ужасно се настърви срещу нас, а лошотията ѝ не разбираше от дума. Често бягаше от новия си дом и обикаляше покрай конака ни. Криеше се зад уличните фенери и наблюдаваше прозорците. Но щом я викнехме, тя се ядосваше и побягваше. Сега и аз се намирах в подобно състояние пред Истанбул — кипях от обида, гняв, срам, страх и знам ли още какво. Отседнахме с Месуле баджъ в един евтин хотел на Салкъмсъюот и всеки ден ѝ повтарях, че преди да е изминал и месец, ще се върнем в Тамашалък. Тя също не беше очарована от Истанбул. И

бездруго, изглежда, бе успяла да опознае само моста Галата и Пожарникарската кула... Единственото ѝ желание беше да види още веднъж онази вила в Боаза. Пилеше ми на главата да ѝ я покажа, макар и отдалече, преди да си тръгнем обратно за Измир. Слава богу, че на Месуле баджъ не ѝ беше хрумнала идеята за целия квартал, та не беше трудно да изпълня желанието ѝ. Един ден тръгнах да посетя гроба на баба и като минавахме покрай Юскюдар, от кораба ѝ посочих една случайно избрана бяла вила. „Ето, това е, което търсиш!“ — рекох. Горката, през смях и сълзи се припозна във всичко — от дърветата в градината до прозорците на пашата и на малкия бей. Така приключихме с въпроса.

* * *

Когато се взимат фатални за живота ни решения, трябва да има възможност те да се отложат за известен срок — нещо, което на първо време ми беше необходимо, за да разгледаме подобно на американски туристи Истанбул и да си похарча парите. Развързах си кесията. Не пестях разноските за трамваи и параходи. Сутрин излизахме, сядяхме, ставахме, обикаляхме навред: парка Гюлхане, Еюбсултан, Капалъчаршъ и какво ли още не... Както казах, сега нямахме друга цел, освен да се забавляваме. В същото време с окото на търговец преценявах местата, които обикаляхме, правех догадки — точно като някой собственик на ресторант, отишъл да се нахрани в чуждо заведение, за да проучи не само доколко е успешно, но и какви възможности предлага районът — така разходките ни се превръщаха в малки разузнавателни пътешествия от гледна точка на нашия пазар.

Ако не ме лъже паметта, беше на петия ден от пристигането ни в Истанбул. Изкачвахме се бавно нагоре по Султанахмед, Исмаил отпред, Месуле баджъ и аз след него. След като видяхме Айя София и джамията Султанахмед, тръгнахме към Фатих и Топкапъ, щяхме да вървим докъдето стигнем. На Исмаил и Месуле баджъ най-много им хареса Музеят на облеклото в долния край на площада. Особено на баджъ — толкова се развълнува при вида на еничарите с кафтаните и големите шапки, които влачеха казана^[1], че изпусна шишенцето с водата за Исмаил и то се счупи.

— Леле боже! — викна тя. — Някои души са жадни!...

И Исмаил започна да се превива от смях.

Реших да му поразкажа някои неща за еничарите и така нататък, но като видях, че момчето знае по въпроса повече от мен, трябваше да млъкна. Чувствах, че хлапакът никога не ме е дразнил толкова много, колкото този ден. Вървеше пред нас — облечен в дълга риза с цвят на мед, с колан на кръста, с пояс, бръкнал с ръце в джобовете на късите си панталони от червено кадифе на точки като важен господин, обут в лъснати ботинки с връзки — спираше се от време на време и разглеждаше кубетата и арките с такъв сериозен поглед, сякаш беше син на падишах и се възхищаваше от благотворителните дела на своя баща. „Стъпчи го този проклетник, хвани го за крилата и го смачкай между пръстите си като пеперуда, която оставя след себе си само мръсен прахоляк! И не само него, ами и безмозъчната арабка, която превърна в принц изгледаното със заделените от просията пари момченце и ми го натресе на главата.“ В същото време си спомних как я изтръгнах от ръцете на Шейх Абду в онези гробища и направо ми дожаля за нея.

По едно време хлапакът се спря, докато се опитваше да прочете някаква табела, щръкнала над вирнатите нагоре като полилеи железни носове на ботинките му.

— Хей, погледни насам, глупак такъв! — подвикнах му аз.

Не помня да съм обиждал някого с груба дума. Това подвикване според мен беше много тежка обида — тя беше израз на омразата, набъбваща като тесто в мен. Надявах се, че това момче, което ми приличаше на принц, ще ми възрази, или че, както се е втренчило в кубетата и арките, само ще си обърне леко главата и ще ме погледне с презрение. Ето, точно това щеше да бъде часът на Страшния съд, та Потопът да погълне цялата радост на този прекрасен ден. Той обаче дори не ме чу, съзерцаваше развълнуван и в захлас някакъв чародеен свят зад табелата. Дръпна ме за ръка и възкликна:

— Виж, тате, чудесно е! Ех, ако можеш да ми го обясниш докрай!

Четеше почти правилно известните стихове:

Хиляда пъти до Каабе^[2] да идеш,

*не струва колкото едно сърце
с любов най-земна ти да сгрееш...*

Радваше се, че е успял да схване частица от вложения в думите смисъл. Можех да разбере едно дете да се радва на купения за него подарък или на играчката си. Но да се радва, че е проумяло някакви си стихове! Изрод такъв, имаше да си патя от теб! Добре, че денят, в който ще ти намеря училище, е съвсем близо. Ако ще и душата си ще продам, но ще те махна от главата си и нищо на света няма да успее да промени решението ми.

Бяхме вървели бавно славно по Диванйолу не знам колко време, но по обедния езан стигнахме площад „Баязид“. А там, под чинарите, си дадохме дълга почивка. Подхвърляхме трохи на гълъбите, които ни заобиколиха отвед и ситнеха от крак на крак като патици. Направихме си чудесно угощение с пилафа на прочутия продавач на кускус и със студения му сироп, които разнасяше на таблата си. И отново поехме по пътя към Диреклерарасъ — отпред момчето с червения панталон, от чиито джобове не изваждаше ръце, и с вирнатото си нагоре малко носле; после аз — в моя редингот и с черешовия бастун, а най-отзад — високата като върлина баджъ в нейния черен като маслина лъскав чаршаф.

В един момент Исмаил се обърна назад и ме попита за Конака на Зейнеб ханъм.

— Това е най-висшето ни училище — отвърнах му аз. И обясних, че господата, които влизат и излизат оттам с чанти и книги в ръка, не са учители, а студенти.

До този момент хлапакът съзерцаваше кубетата и минаретата, без да се учуди, но сега подсвирна с уста и с разширени сякаш от страх зеници възкликна:

— Тате, кой знае колко много неща се изучават там!

Без малко щях да се увлека в спомени и да се изпусна, че някога и аз съм бил един от студентите, но навреме се стегнах. Щях да кажа нещо от рода на: „Изучават, изучават, но това не може да попречи на някои от тях после да станат просяци!“.

Другото място, което баджъ би могла да познава след моста Галата и Пожарникарската кула, беше Диреклерарасъ. Май беше

разправяла, че някои вечери по време на Рамазана заедно с госпожите от вилата са минавали оттук в закрити коли. Но за съжаление, сега тя завари само срутени колони и се отбихме от Везнеджилер към Сюлеймание.

Щом кривнахме встрани от булеварда, улиците се стесниха и обедняха; тук-там имаше опожарени места с натрупани камънаци и тръни; сред камънаците — рухнали медресета и зидарии на чешми с мухлясали стени; подпрени една на друга паянтови дървени къщурки. Двамата с Месуле баджъ си поехме дълбоко въздух, сякаш се бяхме измъкнали от безкрайните коридори на някакъв дворец. Струваше ни се, че ако повървим още малко, ще доловим познатите звуци на Тамашалък.

Сред дрехите и обувките, които накупихме за Месуле баджъ на един търг, имаше и чифт обувки на токчета. Обаче с тези токчета дългите ѝ като на сърна крака, свикнали с меки пантофи, се прегъваха на две и я караха, горкичката, изтънко да пищи. Най-накрая тя не издържа, запретна полите на чаршафа си и седна върху коритото на някаква отдавна пресъхнала чешма. Израсналата до нея асма обаче все още продължаваше да живее, беше сочно зелена. По скалъпления от две ръждясали жезела асма се прехвърляше над улицата и пропълзваше към горните прозорци на отсрещната къща. Подпрян на бастуна си, облегат на стената, аз също се отпуснах до Месуле баджъ да си почина.

— Изглежда, търсите квартира? — запита ни един пазач, който минаваше край нас, праметнал на рамо сопа с нанизани на нея две газени тенекии. — На долния етаж в къщата отсреща има две стаи. Ако не сте много, ще се почувствате на спокойствие. Каменна площадка, кухня, градина, кладенец, всичко си има...

Спогледахме се с Месуле баджъ.

— Е, ами да я видим! — рекох и свъсих вежди към нея от страх да не издрънка някоя глупост.

Къща, казвам, само че това, което ни посочи пазачът, беше изоставеното отроче на някакъв конак в избелели червени краски и веранда с фигури на животни. До този момент и през ум не ми беше минавало да търся подобно място, нито пък да се нанасям в него. Нямах такова намерение и докато прекрачвахме прага. Идеята ми беше още веднъж да погледна с очите си нещо, което да ми напомня за

предишния ни конак — чак получих сърцебиене от обзелото ме желание.

Собственичката беше много живяла, много препатила вдовица на около петдесет. Кажички-речи, някогашна аристократка. Нямахте си никого в Истанбул, освен една освободена калфа, която идваше при нея два пъти седмично. Решила да даде под наем долния етаж — наричаше го селямлък — на някои добри хора, без да гледа малко ли са, или много, за да има жива душа покрай себе си. Образът ми на някогашен истанбулски господин с редингот, очила и брада, маслиново черният атлазен чаршаф на Месуле баджъ и дворцовият ѝ финес, оживяващ с целия си чар в белите ѝ зъби, разцъфтяващи като цвете сред бунище всеки път, щом видеше насреща си порядъчен човек; и най-вече изтънченото красиво лице на принца и безупречният му панталон от кадифе моментално грабнаха сърцето на жената.

Тя правеше някакви знаци и към пазача, и към нас, от които стана ясно колко е склерозирал мозъкът ѝ. С чиста басмена блуза и бял шал на главата, тя ни водеше напред да ни покаже каменната площадка, килера, кухнята, която ще ползваме общо; даже, ако сме искали, можело да отключи за малкия още една стая на втория етаж.

Направо се ококори, когато Исмаил ѝ отговори така, сякаш някой го беше подучил:

— Моля, аз ще спя с моята дадъ.

Направо разигравахме театър пред тази наивна женица. Наистина безвредна игра, докато обикаляхме стаята с изглед към улицата, каменната площадка, кухнята... Тя нямаше да продължи повече от пет-шест минути. Но когато пазачът удари с юмрук заялите изпочупени жалози на полутъмната стая отзад, играта се преобърна. През малката градина се откриваше невероятен изглед към Златния рог, Окмейдан и склоновете на отсрещния бряг! Както мъж, който си говори тихо и кротко с някоя жена и внезапно усеща колко е влюбен в нея, така и аз с лудото си разтуптяно сърце, обърнало надолу с главата всичките ми планове, моментално реших — защо пък да не поживеем месец или два в тази къща! Веднъж в живота ти се пада подобен разкош... Женицата смяташе, че съм дошъл отнякъде пенсиониран чиновник. Нито щеше да се поинтересува за нещо повече, нито пък някой щеше да ѝ го каже... Къща, по-евтина от една стая в хан! Ами аз

не съм ли човек, който ще даде много повече от това? По едно време пазачът се приближи до мен и скрито ми прошепна:

— Може и да смъкнем с няколко гроша.

Не ме интересуваеше какво казва. Наброих на една дъска парите, които жената ми поиска отначало. Е, и това не беше всичко. Нали ни даваха и някои дребни вещи. А и защо да не преспим тук още тази нощ? Пазачът намери и докара кола. Аз, Месуле баджъ и Исмаил слязохме до хотела с един файтон с гюрук и се върнахме обратно... Нали ви казвам, този ден бях пощурял да си пиляя парите... Случваше се за първи път в живота ми... Месуле баджъ упорито настояваше да седи във файтона срещу нас, цялата искреше от радост, като че ли се намираще на дамско соаре с тридесет и две жени. Аз витаех в сладостен шемет. Само фалшивият принц, който не познаваше друго място за возене освен задната ос на колата, сега се беше настанил до мен като същински престолонаследник и най-спокойно и хладнокръвно опипваше с поглед всичко наоколо, сякаш цял живот беше гледал пешеходците по тротоарите само от каляска...

[1] Обръщането на казана в казармите на еничарите е било сигнал за началото на бунт. — Бел.пр. ↑

[2] Кааба — древен храм в гр. Мека, Саудитска Арабия, около който е построена най-голямата в света джамия „Масджид ал-Харам“, в чийто източен край е вграден „Черният камък“. Кааба е най-свещеното място в исляма и посоката, към която се обръщат мюсюлманите по време на молитва от която и да е точка на Земята — Бел.пр. ↑

III

И така, раздялата вече ставаше неизбежна. Последните ни дни с Исмаил у дома трябваше да оставят приятни спомени. Не лишавах от нищо моя малък храненик. Според предварително подготвения план, го разходих полека-лека из целия Истанбул, чак извън крепостните стени. С удивление забелязвах, че най-много харесва джамиите. След ходенето по напечените от слънцето улици вземахме в ръце обувките си, повдигахме черните завеси на вратата и щом пристъпехме в този смълчан свят на здрач и хладина, момчето направо изпадаше в унес. Много пъти, докато аз седях заслушан как някой хафъз тихичко си нашепва Корана, той обикаляше навред притихнал, смълчан; нисичък на ръст, без ни най-малка проява на страхопочитание, разглеждаше сводовете, полилеите, влизаше и излизаше иззад решетките. А заедно с джамиите харесваше и махленските гробища. Както си крачеше тихо и кротко до мен, през две пресечки от пътя ни подушваше мириса на кипарисите, ноздрите на носа му се размърдваха като на заек и ми казваше:

— Тате, ей там има гробище. Ще отидем ли?

Непременно трябваше да се спираме във всяко гробище — малко или голямо — и да разчитаме надписите по надгробните камъни, като си помагахме един — друг. Ако сред тях се случеше някой да му хареса, плюнчеше молива, докато му се боядисат и устните, и езикът, и най-грижливо го записваше в едно неотлъчно носено в джоба му малко тефтерче. Една от страстите на Исмаил бе да си купува евтини книги от вехтошарите. Виждах как дребните пари, които му давах в последно време, отиваха почти до последната стотинка за тези книги.

В къщата аз се настаних в задната стая, която гледаше към Златния рог. Харесваше ми вечер по тъмно да гледам морето и отсрещните скали, но на него му разрешавах да оставя лампата си да свети. Нощем се излягах на миндера и ту се вирах в нощта, ту задрямвах, а Исмаил, проснат на земята, точно както в Тамашалък, четеше ли, четеше, само от време на време пропъждаше с ръка малките нощни пеперудки от лицето си. И все пак си беше дете: по

някое време, както си четеше, главата му клюмваше върху ръцете и заспиваше, без да помръдне от мястото си.

Откъде се беше взела любовта към книгите у това малко момче? Дали от училището в Намазгях, което посещава няколко години? Не е възможно. Ключът към тази мистерия трябваше да се търси в баща му. Сигурно синът на финансиста не ще да е бил случаен скитник. Това детско лице, този нос, тези очи на кошута не са ли достатъчно доказателство?

Докато Месуле баджъ дойдеше да вземе Исмаил, аз мятах отгоре му някаква завивка и се вирах в спокойното му сънено лице. Между нас зееше пропаст и в това нямаше съмнение! Нямаше как да си простим един на друг. Ако бях мошеник, един от високопоставените господа, които продават страната, Исмаил щеше да ми прости. Но на мен — такъв, какъвто съм — никога!

Последните нощи, които прекарахме заедно, ми навяха непривични тъжни мисли, повлияха и на характера ми. Най-сетне, една вечер в края на септември, аз поставих бавно сакатата си длан върху неговата книга и започнах да редя предварително подготвената в главата ми реч:

— Исмаиле, ти вече порасна! На тази възраст всичко трябва да ти е ясно. Добре чуй какво ще ти кажа... Наричаш ме тате-мате, но знаеш, че аз не съм ти нито баща, нито каквото и да е... Твоят татко е бил важен човек. Горкият, умрял е без време! Кой е бил, не мога да ти кажа. Но може би по-нататък, някой ден, когато станеш на възраст да разбираш нещата от живота много по-добре... Добре, ще кажеш — ами ти какъв си ми? Аз съм ето такава едно човеченце... Бил съм такъв, бил съм онакъв, това на теб нито слава ти носи, нито позор... Ти си поверен на мен от баща си и майка си, разбираш ли? А заедно с теб ми повериха и доста голяма сума пари. До ден-днешен ти яде от тях, тоест искам да кажа, че нито залък от моя хляб не е отишъл в твоето гърло... Дрехите, които носиш, книгите, които четеш, са все оттам. Останаха ми още много пари на ръка... Няма две мнения, че ще стигнат да завършиш образованието си. След няколко дни ще те запиша в едно училище с пансион. Ние ще си заминем от тук... Значи, искам да ти кажа, че не съвсем завинаги, но дълго време няма да ни виждаш. Надявам се да учиш, човек да станеш... Ето така, Исмаиле...

Дали момчето възприе моята реч както трябва? Може би да, може би не... Но едно е сигурно — тя отърва и двама ни от тягостното притеснение. Той нямаше повече причина да се срамува от мен. Ами аз, наистина, аз какъв му бях на това момче? Пред кого трябваше да давам сметка за своето поведение? Така или иначе, защо ми трябваше да се навирам в грижите на едно благородно дълго бащинство?

След онази нощ, когато разбра с какво се занимавам и потъна вдън земя от срам заради мен и плака, сега за първи път заставахме очи в очи. Колко много се бе променил Исмаил, откакто не се бяхме поглеждали! Челото му — още по-високо, кожата на лицето му — по-гладка и лъскава, носът, устата, скулите и челюстите — с по-добре оформени кости... Очите, все така напръскани с червени точки като роса от кръв, направо са си вече очи на млад мъж... Исмаил грейше от радост, сякаш се беше отърсил от съмненията за някоя срамна болест на плътта. Но в същото време оплакваше и раздялата си с нас. Ех, дотук щеше да е, естествено. Имаше навици, съществували толкова години, имаше нощи на болести, когато лежеше безпаметен на гърдите ми и всеки път, когато отвореше очи, виждаше моето лице...

Като го изпратих да си легне, изгасих лампата. Мъчех се да преглътна сълзите, твърдо решен да го забравя, отчаян като застарял странстващ певец, на когото са му казали направо в очите, че вече не го обичат.

Месуле баджъ обаче не можа да го понесе като мен. Тя беше примитивно същество. Като научи новината, че Исмаил се отделя от нас, започна с дивашки писъци да си скубе косата, да си удря главата и да се търкаля по земята:

— И аз ще отида!... И аз отивам!... Ще го намеря това училище и ще го сринна до основи...

Не приехме на сериозно заплахите на баджъ, но за да пресечем вероятността да ни посрами, с Исмаил се наговорихме да не издаваме адреса на училището. Вярно, и мен нямаше да ме виждат често там. Така се случи, че една случайна среща улесни работата съвсем. Един господин, мой приятел, щеше да хване Исмаил за ръката, да го заведе в училище и да го запише в пансиона, като дете, което си няма нийде никого. Този приятел щеше да наминава веднъж месечно в училището да го наглежда. Така поне ми обеща. А пък аз, както казах, щях да се

покрива някъде. Но където и да се намирах, тримесечните такси щяха да заминават за училището, без да се забавят дори и с ден.

IV

Казах: един господин, мой приятел. Че кой друг, ако не брадатият Таят? Горкият брадатко Таят, сега, в новото време, беше премахнал не само брадата си, ами и мустаците... Не ми беше хрумвало да го потърся в Истанбул, но случайността ни хвърли в прегръдките ни на такова място, за каквото въобще не бих се сетил. Един ден, както се мотаех из фойето на едно учреждение... Но по-добре ще е да захвана разказа си малко по-отрано.

Както обясних и по-преди, аз не дойдох в Истанбул с ясна представа какво точно ще правя. Да се отърва от Исмаил — това бе единственото сигурно нещо засега. После щях да се разхождам няколко месеца, щях да си харча парите като някой чиновник в отпуска, поработил в Анадола и посъбрал малко средства. Друг е въпросът, че трябваше да помисля и за по-нататък. Разполагах с доста пари. Но заедно с Месуле нямаше да преживеем дълго време с тях. Особено след като поехме на свой гръб издръжката на Исмаил.

Значи щеше да се наложи след известно време отново да започна работа. Но... Оказа се, че атмосферата на Истанбул не беше толкова благоприятна, колкото се надявах. Докато бродех по улиците, докато от моята квартира в Сюлеймание съзерцавах през прозореца с кепенците Златния рог и Окмейдан, усещах как предишният вирус в кръвта ми започва да се раздвижва, как треската от неясната в първия момент спотаена печал, примесена със страх, полека-лека обзема цялото ми тяло.

Истанбулските улици бяха достатъчно богати, за да екзалтират един истински първокласен професионалист като мен. Но засега те си оставаха само една гола идея, а в тялото ми се пробуждаше дълбоко отвращение към намерението отново да започна с просията. Истината е, че от ден на ден над мен надвисваше все по-нарастващата сериозна заплаха от болест. Както се казва, разпилях и дома си, и хората си в Тамашалък, а можех да се пречистя единствено там.

Веднъж, когато се чудех какво ще правя и как ще се измъкна оттук с тази моя слаба воля, дето вечно чака като съдрано корабно

платно кога ще духне вятърът, предишният ми опит ме накара да извърша още една щуротия. Няма да го премълчавам. Получи се нещо като в измирския склад за смокини.

Сред истанбулските ми прегрешения бяха и посещенията ми от време на време на баните в чаршията. Тук хората с пъстроцветните си пицимали^[1] имат вид на поклонници; заедно с дрехите, те разсъбличат от телата и самочувствието си. Кажии-речи, истинско равенство има само в банята.

Един ден, докато се къпех в една от тези бани, на един мъж, легнал на нагорещения камък, леко му прилоша. Помогнах му колкото можах — полях му лицето с един тас студена вода, поразтрих го тук-там. Като се подхлъзнат и сякаш потънат в света на Нищото, а после отново дойдат на себе си, хората изпитват някаква странна привързаност към лицето, което видят най-напред. Така се получи и с него. Като ме видя да му се усмихвам насреща с таса в ръка и с почти същия като неговия пицимал, той ме взе за човек от своята порода и сладко-сладко ми заговори. Голото му хилаво тяло изглеждаше още помизерно от моето и това ми вдъхна кураж. Наистина, сприятелихме се на бърза ръка. Глътка по глътка изпи газираното, което му поръчах, каза, че е адвокат на един хан в Галата, и на свой ред попита аз кой съм. Аз ли? Какъв — малко войник, малко чиновник, ето такъв бях!

Вярно, имах и заделени пари... Карах я някак си. Е, по-добре щеше да е, ако си намерех някаква по-лека работа, нещо като за мен... Но с тези сакати пръсти какво бих могъл да правя? На моята помощ от един тас студена вода той отвърна с няколко ободряващи думи. На този свят нямало неразрешими проблеми. Можело да се попита тук-там за някоя подходяща чиновническа служба, или пък да се потърсят такива или онакива начини да ми се осигури работа. Във всеки случай някой ден да отида в кантората му на Галата, ще изпием по едно кафе... Настояваше. Щели сме да седнем един до друг и да измислим нещо. Със сигурност по друго време нямаше и да надам ухо на подобни бръцолевения. Но в този момент, когато мислите ми бяха повече от объркани, поканата ми се стори, като да хвърлиш въдица в морето. Кой знае, може пък да ми е излязъл късметът.

Но когато се срещнахме в неговата кантора на Галата, вече облечени, нашето приятелство изведнъж се видоизмени. Това не беше вече оня проснат върху горещия камък гол мъж с изблещените очи, с

мократа, остра като козя опашка брадичка и тракащите зъби. Той все пак се опита да не ме отпраща с празни ръце. Покани ме да седна и поръча чай, явно, за да се отплати за газираната напитка в банята, започна да ме напътства. Най-добре би било като инвалид от войната да отворя на подходящо място малко магазинче за тютюн. Показа ми и как — надраска молба с две препоръки до негови познати. И с това нашето приятелство приключи.

Магазин за тютюн на някой ъгъл! Търговия, от която Исмаил нямаше да се срамува, ако някой ден разбере за нея. Ето, с тази амбиция започнах да обикалям учрежденията, за да си опека работата. Но нещата, които отначало ми изглеждаха съвсем лесни, взеха да се протакат, да се разрастват и да се превръщат едва ли не в държавнически въпрос. Държаха ме пред вратите по цели часове, препращаха ме от служба в служба, от канцелария в канцелария. Губеха документите ми или правеха грешки по тях, а после ми се караха на мен. По цели дни седях по первазите на прозорците, по стъпалата на стълбищата, по дъските, с които покриват отгоре кофите за пожар. Не се ядосвах, даже ми беше забавно. Отдавна бях загубил всякаква надежда и може би тъкмо заради това продължавах да действам по въпроса. Пък и за какво ли да се ядосвам? Заради някакъв си човек, който не знаеше накъде да тръгне, като излезе от работа? Заради някакъв си човек, който от безконечни очаквания отдавна беше загубил представата си за нещото, наречено време?

Усещах, че към учрежденията ме тегли и друго...

Всички ние, които имаме някаква работа в тях, ги заливаме с нашите мъки и проблеми, разголваме се като в баня, ставаме равни един с друг. Едни се молят, други изскачат от стаите с крясъци или с рев, трети, получили каквото чакат, си тръгват с вирнати глави.

Така в едно такова учреждение попаднах на Талят. Позастарял, съсухрен още повече, леко попрегърбен, но безупречно избръснат. В снагата обаче пъргав както преди, припрян. По някое време излизаше от една врата с куп документи в ръка, влизаше в друга. На външен вид изглеждаше по-зле и отпреди. Обувките му — с протрити и разкривени подметки, черното му сако — лъснало на лактите, като че ли са го огрели лъчи... Хората обаче не познаваха господата директорите, които прекосяваха фойето, спускаха се към него, наваляха го, целуваха му ръцете, кланяха му се доземи... Явно за мнозина не беше важно дали в

дадено учреждение има, или няма голям директор, дребният чиновник като Талят беше всичко, което им трябваше. Само той можеше, когато и както пожелае, да спаси човека или да го съсипе.

Талят вече не носеше фес. Само чакаше да се отскубне от струпалите се край него хора, за да влезе в друга стая, понечваше да си го намести на главата, но като не го напипваше, набързо пригладжаше оределите си разчорлени коси. Сто на сто бях убеден, че няма да ме познае, седях си на мястото под прозореца, следях тези трескави влизания и излизания на моя стар приятел и ласкаво се усмихвах.

Но в един момент, докато пак така го гледах и се усмихвах, той неочаквано се спря и се втренчи в мен. Направи с ръка знак на някакъв човек, който му се оплакваше от нещо, да се махне. Аз вдигнах бавно глава нагоре и се загледах в тавана. Но той не се хвана, със същите припрени крачки дойде при мен и се взря в лицето ми:

— Абе, аз май ви познавам!

Очите ни се срещнаха, е, върви, че отричай после! Прегърнахме се, разцелувахме се, събрахме от пода книжата, които той от вълнение изпусна, и влязохме в кабинета му.

Там имаше много бюра, пред повечето стояха младежи. А бюрото на Талят беше най-отпред и до прозореца. Погали ме по ръцете, покани ме да седна до него и ме почерпи с ментов бонбон. Облеклото ни горе-долу беше от почти един и същи вид, затова вниманието му се насочи към счупената ми ръка и брадата ми.

Разказах му накратко за перипетиите си през годините, в които се бяхме загубили един друг, за времето, когато излязох от болницата, а за всичко останало само безмълвно махнах с ръка. Добре, че той нямаше време да ме разпитва за подробностите. Към него се приближи един посетител ли, писар ли, с книжа в ръката, чиито очи бяха започнали да се пълнят със сълзите на неподправена мъка. Талят размаха ръка така, сякаш искаше да прогони кацнала на лицето му муха, но другият упорстваше и не го оставяше на мира. Така че, когато спорът ли, въпросът ли приключи и нервите се уталожиха, той вече беше забравил какво щеше да ме пита.

Децата му поотраснали. Голямата му дъщеря се омъжила за един чиновник в съда, средната се стодила за учител в начално училище. Големият му син бил служител в митницата, оженил се за някаква

вдовица, преди още да е навършил двадесет години. Останалите ходели на училище.

— Е, значи си смъкнал от плещите си по-голямата част от теглото — забелязах аз.

Той се засмя горчиво.

— Какво съм смъкнал! Съпруга на голямата го изгониха от работа. От шест месеца и двамата са на главата ми. И със сина горедолу е така. Изяждат си заплатата до петнадесето число на месеца, вземат си парцалите и децата и цъфват при мен... Как да ги изгоня, жал ми е за децата. Ах, само да знаеш каква сладост са внуците... Честна дума, човек ги обича много повече от децата си... Средната дъщеря чака от мен пари да се омъжи... За гърлата на другите — разноски, за дрехите им — разноски... Жената от дълго време е болна, има нещо като парализа... Безпомощна е, разтоварихме я от домакинската работа. И въпреки това роди още две деца... Нали разбираш в какво положение съм?

Стана ми тежко — седим двама завършили университета чиновници и си приказваме за парите, които вземаме за над двадесетгодишния си труд!

— Както виждаш, само с един пръст по-висока заплата ме дели от просяка! — добави той.

Едва се сдържах да не се разсмея. Горкият, нямаше и представа колко печели един просяк от моята класа.

Удари звънецът за края на работния ден. Учреждението се опразваше, но неговата работа сякаш нямаше свършване. Продължи да излиза и влиза с купища книжа в канцеларията и всеки път ме молеше:

— Почакай ме, за бога!

Възползвах се от едно от отсъствията му, казах на пазача да му предаде, че имам неотложна работа, че наскоро пак ще намина, и избягах.

Излъгах, разбира се. Таят беше единственият приятел в моя живот. Но как да си представиш приятелство между мен и държавен чиновник? При следващата ни среща щях да се почувствам задължен да му разкрия своята тайна. Така че по-добре беше да изгуби дирите ми още отсега!

Но не би! Съвсем случайно девет-десет дни по-късно той пак ме хвана, този път на улицата. Крачеше до мен и здраво ме стискаше под

ръка, сякаш се страхуваше да не му избягам. На една трамвайна спирка отново намерих повод да се отърва от него, но той почти насила ме завлече под дърветата на парка Султанахмед. В притихналия вечерен мрак седнахме на една пейка. Сложи пред мен съдраната си чанта с напазаруваните за вечеря зеленчуци и рече:

— Нямам ли и аз право? Нямам ли и аз право да си открадна поне половин час?

Имаше нужда от пълен покой — затвори очи, отпусна глава назад, там, където ръката му достигаше тревата, скубеше стръкчета от нея и я помирисваше. Беше толкова изпълнен със собствената си умора и мъка, че предусещах — няма да ме разпитва за нищо. И си отдъхнах. След малко заговори, все едно на себе си:

— Нали знаеш, във всяко теке има по един глупак... Е, аз съм глупакът на учрежденията... Използвай нещастника! Но и без това във всички служби е така; всички си клатят краката — един върши каквото трябва... Вероятно си е такъв по природа, горкият, нали е започнал работа... Цялата дейност стоварват на него. Видя ме оня ден в какво състояние бях. Така е дванадесет месеца в годината. Все на мен, все на мен!

— На всичкото отгоре си завършил университет! — възкликнах аз. — Можеше да си намериш по-добра работа!

— Можех. Но постъпих като магаре. По-точно, продължих магарията, която извърших навремето. За да прогресирам, трябваше да се махна от Истанбул. Но как можех да помръдна, аз, разточителният като паша, с цялата сюррия дечурлига?

— Ти, който си толкова кадърен, и както казах, държиш в ръцете си университетска диплома с две специалности... Не си ли потърси някъде по-святна работа?

Таят избухна в горчив смях:

— Хей, я ми погледни дрехите... Успях ли поне за ден да се измъкна от този калъп? Хората, които могат да ти дадат работа, да не би да се пукат от добронамереност? Първо те преценяват по външния вид: „С какво ли живее този човек! С петдесет или сто и петдесет, или двеста и петдесет...“. А що се отнася до мен, какво си мислиш — само войниците ли носят униформи? Повече от двадесет години униформата на „изпълнител“ не е слизала от гърба ми, превърна се в

част от кожата ми... Ех, и щом ще работя някъде пак като „изпълнител“, да подлея вода на собственото си място ли?

— Добре де, твоите шефове нали виждат, че работиш от сърце и душа, не се ли сецат поне да ти увеличат заплатата?

— Че защо? На тях им е безпределно ясно, че няма къде да отида и че нямам сили да издържа и петнадесетина дни без работа. Е, защо да си пилеят парите, като ми обещаят увеличение. За да притиснат такъв като мен да работи още повече, им е достатъчно само да го заплашват с уволнение? Ако ти е пряко сили, те ще изпълнят заканата си... Шефът не е търговец. Я си помисли, какво ще изгуби, ако изгони един работлив човек? Може ли да го направи...

— Добре де, не трябва ли и да те обичат?

Таят пак се засмя:

— Истинско безочие ще е да го отричам. Обичат ме — както се обича дойна крава, както се обича породиста кокошка, която снася много яйца... От всичко се отказах, но поне да зачитат човешкото ми достойнство... Сигурно си забелязал... Онзи ден потънах вдън земя от срам пред теб.

— Не съм забелязал.

— Недей така!...

— Наистина!

За миг Таят се поколеба, но успя да го прикрие. А след тази толкова искрена изповед реши, че е неуместно, и продължи:

— Един ден, неотдавна, като пристигнах в учреждението, що да видя: масата ми издърпана на една страна и някакъв работник монтира нещо на стената зад мен. „Какво е това?“ — попитах. „Звънец“ — ми отговаря. „Защо ми е звънец?“ — учудих се аз. „Не знам, за бога! Директорът ми заповяда.“ Всичко ми се качи в главата и право при директора. „Таят ефенди — ми казва той. — Затрудняваме се да те викаме всеки път чрез разсилния. Затова накарах да поставят звънец. Звънне ли два пъти, ще знаеш, че имам нужда от теб. И пристигаш... Чудесна идея, нали?“ Директорът беше доволен от себе си, потриваше ръце. Пезевенк с пезевенк, от толкова години е директор, а няма акъл и за най-дребното нещо, току привиква разсилния да му даде съвет. А на всичкото отгоре го ругае пред посетителите... Всички го търпим... Една-единствена разлика имаше между мен и прислужника — него го вика със звънец, а мен — чрез него. Като видях, че заличи и нея,

кипнах: „За бога, господине! Умолявам ви! Значи с едно позвъняване ще викате прислужника, с две — моя милост... Паднах до нивото на прислужник вече, така ли?“. Жалко, не е трябвало да го правя. Ако се бях унижил да му се моля боязливо, можеше и да се умилостави. Но протестът ми го ядоса: „И през ум не ми е минавала подобна мисъл, по дяволите! Но не може да се противоречи на заповедите ми!... А що се отнася до работата ви...“ — рече и започна да пише нещо.

Стоях онемял. Че работата ми не е от такъв порядък, та да ме викат със звънец, не е, но какво да кажеш? Почаках известно време, рекох си наум: „Аллах да го накаже, рогоносец такъв!“ и си излязох. Нали виждаш, вече по нищо не се различавам от просяка на улицата.

Тонът му се промени. Плачеше.

Тъмно беше, стана ми тежко, мъка заседна в гърлото ми. Това, което разплака този мъж, беше същото, което разплака и моя Палечко, копеленцето, което се появи от буницето... Ако мен вече не ме разплаква, то е, защото подобни отвратителни мрънканици вече не ме трогват. И все пак от време на време усещам, че нещо ме гложди дълбоко-дълбоко отвътре, точно като дървояд. Господи, как да достигнем твоята мъдрост! Създаваш, създаваш, а после ни пускаш на воля. Разбрахме го, но защо вкара този червей в душите ни? Имаше достатъчно предпоставки да споделя с Таят скритата си и от него тайна.

— Не тъгувай! — подхванах отдалече. — И по-лошо има. Аз просех, знаеш ли? — Езикът ми не се обърна да кажа: „Аз прося“.

Той сякаш изведнъж онемя. А после попита, търсейки границите на миналото:

— Кога? Сигурно по време на демобилизацията.

Очите му още плуваха в сълзи, но вече ме гледаха по различен начин. Предпочетох да не крия лицето си, погледнах го в очите. Разбра ме.

— Олеле, братко!

Но ръцете му вече не ме докосваха, стоеше вцепенен от ужас като човек, който е искал да прегърне някого, но току-що е разбрал, че е болен от смъртоносно заразна болест.

— Край на приятелството ни вече! — му рекох аз. — Нали виждаш, че съм прокажен.

— Какво говориш! Какво говориш! — заекна той объркан и смутен.

Станаме и се отправихме към изхода. Моето признание му беше подействало като лекарство. Звукът на звънеца сега сигурно щеше да му се струва като небесна музика. На раздяла в тъмнината намери удобен повод и поради многото багаж, който носеше, не ми стисна ръката. Опита се да го замаже с топлотата на гласа си:

— Непременно ще се видим, нали!

— Може! Хайде, по живо, по здраво! — отвърнах му аз.

Да, в този момент Талят не беше добронамерен. Но кой знае защо, предчувствах, че класовото ни разслоение не ще успее да ни раздели за дълго. Така и стана. След известно време пак започнахме да се срещаме. Но се свирахме в по-затънтени места, също като двама влюбени, които не искат много-много да ги виждат заедно. За представителните случаи, като да запиша Исмаил в училището както си му е редът, аз малко или много се възползвах от неговия авторитет на държавен чиновник. А той, след домашната вечеря с кисела хлебна супа у тях, често си дояждаше у нас с вкусните ястия на Месуле калфа. Дори когато се чувстваше съвсем натясно, с хиляди извинения и неудобство вземаше от нас пари назаем.

* * *

Втората криза, която преживях в Истанбул, приключи онази вечер в парка Султанахмед. Така както някога ми беше олекнало, когато вечерта в склада със смокините се отърсих от напразните си надежди и дълбоко поех свежия въздух на улицата, по същия начин постъпих и сега. Като просех, поне нямаше кой да ме унижава и да ме привиква със звънец.

Смелостта ми се възроди. В часовете на здрача, когато се запалваха светлините, когато уморените хора с натезжали като втасало тесто души се разпиляваха насам-натам, улиците ми се привиждаха като ширнали се надлъж и нашир безкрайни мои владения. Изкачвах се нагоре по Диванйолу и като театрален актьор, който добре знае защо хората държат на него, а не му остава никакъв друг трик, освен да

слезе от сцената и да избяга, забавях крачка, за да подхвана отново изпитаната предишна игра.

Ето така взех решение да остана и да работя в Истанбул.

[1] Пищимал (от перс.) — ръчно тъкана кърпа на цветни ивици.
— Бел.ред. ↑

V

Онази година зимата настъпи рано. Непрекъснато духаше вятър, улиците станаха непроходими от дъждовете. А след тях ни затрупаха дълбоки снегове.

В такова време най-сигурният подслон за скитниците като мен бяха учрежденията. Там хората се топлеха с калорифери, покрай печките с въглища или само от дъха си. Но за тези, чиито обувки бяха подгизнали от лапавицата, всичко беше еднакво добре дошло.

Там никой не те питаше какво търсиш на това място. Всеки беше дошъл със собствените си грижи. Онези, които идваха по работа, и дори част от дребните чиновници не се различаваха много-много от мен по външния си вид и затова нямаше опасност да привлече нечие внимание. Някои, толкова затрупани с подпечатани и облепени с марки книжа, че не се виждаха дори физиономиите им, хлътваха и изплуваха от различни канцеларии, други чакаха пред вратите, трети си приказваха сами и се лутаха насам-натам, имаше и такива, които клечаха до стените или по стъпалата на стълбището и един друг си изплакваха болките...

Между тях имаше и такива, които прекаляваха с натрапването и упорстването си, затова ги пъдеха. Имаше и други, които бяха чакали с месеци и внезапно започваха да крещят и да припаднат. Най-многобройни обаче бяха онези, които молеха... И то с думи, със сълзи, каквито няма да откриете у нито един от моите колеги... Изглежда, най-бързо се решаваха техните въпроси...

Много ми беше приятно да прекарвам дъждовните или мразовитите зимни дни в тези учреждения — това ми възвръщаше близостта с хората, изчезнала преди толкова много години. Влизах и аз в кръга на бедните, които сушаха край печката мокрите си обувки и панталони, грееха подпухналите си от студа и хремата лица на огъня и споделяха неволите си. Нали и аз бях един от тези, които имаха какво да разискват тук, та като ми дойдеше редът, вземах думата. Случваше се на мнозина да дам съвет или поне да ги успокоя. Ставаше ми топло

и хубаво на душата, като ги видех да ме слушат най-внимателно и с уважение!

Както казах, тук всеки идваше със собствената си болка, затова в повечето случаи не се интересувахе дали на другия отсреща му се е случила някаква беда, или не. Но ако някой ме попитахе, със смутена или разсеяна усмивка измънквах нещо, което нямаше да разбере. Било то: „Болен съм, а не мога да си купя лекарството“, или някаква друга нужда, по-важна и от лекарството. Отсрещният не ги знаеше тези неща, обаче долавяше в думите ми огромно нещастие, измисляше си някаква съответстваща на богатството му история и пламваше от желание да ми помогне. Тези засрамени погледи, тези нерешителни жестове, когато слагаша ръка на сърцето, ми бяха добре познати признаци. Извързвах глава настрана, за да помогна, а в ръката ми се мушкаха доста пари, много повече в сравнение с онези, които припечелвах на улицата. Нямаше значение дали човекът е богат, или беден. Даже колкото по-беден беше, толкова по-голямо беше подаянието. Това беше въпрос, тясно свързан със степента на собственото му нещастие в този момент, а и с уменията, които аз щях да проявя, за да уловя въпросния момент... Личеше си, че не обикалям учрежденията за това дето духа, и печалбата ми понякога беше по-голяма от това, което изкарвах на улицата. Само че методът ми на работа тук изглеждаше по-непочтен. По улиците бродех винаги мълчаливо, като сянка. Тук трябваше да говоря. Макар че думите, които каканижех, не бяха ясни по смисъл, чрез тях успявах да залъжа доста хора. Не беше ли вид мошеничество това, че се представях например за болен, който не може да си купи лекарства, колкото и да беше дребна и безвредна тази лъжа?

Но не се задълбавах излишно, ами чисто и просто сам се утешавах: „Да, това е абсолютно неморално... Но щом сме в това учреждение, не му мисли чак толкова! Огледай се наоколо... Онзи закъснял чиновник, дето тичешком се качва по стълбището, няма ли да каже след малко на шефа си, че е изпуснал парахода или че е ходил да купи лекарства на болния си родител? Не чух ли преди малко с ушите си как някакъв познат лекар обещава на чиновника, дето си търси работа в Истанбул, да му издаде документ, че там, където живее в момента, въздухът не му се отразява добре на здравето? Добре, няма да сеем просо на дъното на морето. И Аллах да ни е на помощ!“

Едно от най-любимите ми учреждения, макар и с малко криволичещ път, беше Съдебната палата при Айя София. Помня, че редовно вървах дотам по петите на някои от служителите. По онова време сградата още не беше изгоряла. Но пламъците, които изскачаха от печките по стаите и из фойето със зиналите с по един човешки пръст една от друга дъски, вече се подготвяха да я довършат.

В тази Съдебна палата чезнех така, сякаш се намирах в малка държава. Обикалях по коридорите, превърнати на улици заради гъмжилото от хора със стичаща се от скъсаните им крачоли кал. От разните врати в съда се извикваха с цяло гърло имена, гъмжилото се люшваше от едно място на друго, сгъстяваше се, някаква група се впускаше към адвокатите, които се промъкваха с черните си мантии между нас като някакви странни птици...

Спирях поотделно пред всяка врата, все едно съм излязъл на плацата по Диреклерарасъ през някоя нощ от Рамазана; установявах къде е най-интересното и вълнуващо дело, влизах там и сядах сред някои тихи хорица в редицата на слушателите.

Най-различни дела за покупко-продажби; дела за кражби, мошеничества, за разводи; дела за престъпления, всяко едно от които само по себе си е отделна история... Там се изкарваха на показ кирливите ризи, много хора се разголваха пред нас докрай с всичките си уродства, недостатъци и мизерии... Да, и в дъното на почти всяка отделна история от тези дела лежаха парите. Една безконечна война, и то все заради пари — да ги измъкнеш от кесията, от гърлото на другия...

Тези обвиняеми! Колкото ми бяха интересни, толкова и ме караха да се замислям. Като слушах повечето от тях, нашите от улицата с протегнатите си отворени длани ми се струваха така невинни, честни и благородни.

Един ден се случи нещо доста странно. Стоях заедно с няколко бедняци до голямата печка във фойето. От известно време един адвокат разговаряше в подножието на стълбището с едър, елегантно облечен мъж и възрастна жена с кожено палто. В един момент забелязах, че и тримата се обърнаха едновременно и се загледаха в мен. Защо не в нас, а точно в мен? До печката стояхме четирима, може би и петима човека. Въпреки това имах необяснимото чувство, че този, когото гледаха, бях аз и че сега, както си обърнаха главите отново на

другата страна, говореха за мен. Опасенията ми се засилиха още повече, когато видях, че елегантно облеченият мъж се отдели от групата и се насочи право към нас. За да си придаде вид, че се мотае безцелно, бъркаше по джобовете си, от време на време спираше и се подрусваше силно на токовете, въртеше се в кръг и бавно-бавно се приближаваше. Сега виждах лицето му по-ясно. Имаше къдрави коси като калпак, червендалесто лице, посипано с тъмни петна неясно от какво — от бенки ли, от едра шарка ли — и леко вирнат като човката на юрдечка нос под двете му близко разположени очи. Извади от джоба си цигара и се наведе към печката да я запали. Огледа другите и ми подметна:

— Ама че е студено днес!

Сетне заряза тези напълно излишни любезности.

— И вие ли сте на дело? — попита ме и ме помоли да се дръпнем за малко встрани.

Виждах, че адвокатът и жената ни наблюдават как бавно славно вървим към стълбището.

Не щеш ли, скоро стана ясно каква им беше целта. Аллах опазвал всекиго от злото, но както си седиш, някой току те вкарвал в беда... едно комбинирано дело за търговия и побой... Ако един най-обикновен свидетел кажел истината пред почитаемия съд, правото щяло да възтържествува. Всъщност елегантният мъж ми предлагаше да лъжесвидетелствам, а заради оказаната ми чест да съдействам за доказване на истината — и определена сума пари. Не че не съм лъжесвидетелствал на дребно, особено докато работех като секретар в училище „Нур-и Ирфан“, и ако бях продължил дейността си там, щях да се специализирам в тази насока. Но днес да раздавам справедливост, без въобще да ми се налага, ми идваше в повече. Освен това знаех колко опасности крие едно лъжесвидетелстване. За какво ми е да си троя живота? Сконфузих се, все едно че върша нещо срамно, и отказах да ме удостоят с въпросната чест. Като видях, че в мен няма хляб, изкуствената учтивост на елегантния господин моментално се изхлузи като пръстен от неприятното му лице; очите му станаха още по-зверски, а носът му — още по-вирнат.

— Изчезвай тогава! — процеди през зъби той и тръгна към своите познати.

Спомням си, че веднъж един младеж в Измир ме беше взел за пласъор и поиска да си купи опиат от мен. Значи във вида ми имаше нещо, по което приличах не само на пласъор, но и на лъжесвидетел, и умелият адвокат със сигурност го беше забелязал в моята така често появяваща се в съда физиономия. Наистина след този ден ме хвана страх от любимата Съдебна палата, разреших посещенията си там и започнах да се навъртам из други учреждения.

* * *

Дойде февруари, а зимата продължаваше, дори се разлюти още повече. Аз напълно се отказах от улицата и станах нещо като секретар без кабинет. Излизах от едно учреждение, влизах в друго и за да се стопля, и за да си върша занаята. Печалбата ми — съвсем наред. Чувствах, че това учрежденско просене ми оформя нова специалност. Трябва да ми се признае майсторлъкът, че удадеше ли ми се възможност, успях да се справя, и то без да привлека нечие внимание, дори в най-неблагодатната среда. Какво правех ли? Това си беше моята тайна, по-точно — тайна, която и аз самият не проумявах. Че кой голям творец може да разкаже как е създал своето произведение? Ако го попитах, моят дядо поет дали щеше да обясни как от най-баналните думи, които употребявахме всеки Божи ден, се бяха родили искрящите му като празнични надписи по време на Рамазана стихове? Всеки талант, даден от Бога, е дълбока тайна. В същото време из коридорите на учрежденията винаги имаше вероятност да се натъкна на по-изкусен майстор от мен. Ето и пример.

Веднъж се бях качил на горния етаж в една служба. Седях върху тръбата на калорифера и тъкмо се унасях от топлината в сладка дрямка, когато внезапно раздрусване ме подхвърли нагоре. Наоколо вреше и кипеше от хора. Вратите на всички стаи зееха отворени, по стълбището — навалица и блъсканица. Отначало помислих, че става земетресение. Но не. Защото не е нормално, като бягаш по време на земетресение, да си сресваш косата и да си оправяш вратовръзката, нито пък да си закопчаваш дрехата. Най-накрая се разбра за какво става дума. Дошъл бил министърът от Анкара и се отбил в учреждениято.

Хората изскачаха от канцелариите си да му зърнат лицето едновременно с онези, които тичаха да го посрещнат още на улицата, а най-вероятно и от по-далече, още пред автомобила му. От горните етажи слизаха във фоайето на партера, струпваха се пред приемния салон, бутаха се. Ако двамата огромни прислужници, застанали един до друг, не бяха пуснали в действие лактите си, за да спират хората с риск за живота си, това гъмжило щеше да връхлети като вълна върху крилата на вратата и желаещите да видят министъра щяха да се изсипят в салона на купчина един под друг, един връз друг.

Министърът бил пожелал да разговаря с един от директорите на отдели в тази институция и заповядал никой да не влиза при тях. Познавах този директор. Като казвам познавах, естествено, познавах го отдалече. С високото си стройно тяло, с прошарените коси, леко оредели над високото му чело, със спокойното си и авторитетно поведение той имаше вид на аристократ. Когато от време на време излизаше от кабинета си и се отправяше към тоалетната, последван от прислужник с хавлиена кърпа и сапунерка в ръка, изглеждаше така, като че ли отива да върши кой знае каква важна държавна работа, а познати и непознати неволно се отдръпваха встрани да му сторят път.

След десетминутно, а може би и по-дълго чакане, вратата на приемния салон се отвори. Гъмжилото си помисли, че излиза министърът, и отново се люшна. Но не би! В просветналата сред полумрачното фоайе рамка на вратата най-напред се появи нечий гръб, същински тъпан. Беше директорът, когото описах, по-точно — обърнатият към нас гръб на директора. Както се разбра, министърът го беше изпратил до вратата в знак на уважение. И той, за да му благодари, се беше навел така, сякаш се канеше да играе на прескочикобила, главата и ръцете му висяха отпред, непрекъснато се кланяше и изправяше. Отстъпваше крачка по крачка назад, спъна се в прага и залитна, добре, че прислужниците го сграбчиха през бутовете и му попречиха да падне. Наблюдавах сцената от стълбището. Смятах, че като види вторачилото се в него гъмжило, горкият човечец много ще се разстрои. Но не стана така, защото той не погледна към тълпата. Пристъпваше, озарен от собствената си светлина, все едно беше говорилият с бога Мойсей, който слиза от планината Синай. Така и не видя онези, които се бяха втренчили в него. Мина през нас бавно славно, с премрежен поглед, разширени ноздри и зяпнала уста като

при молитва за почит, усмихнат на все още звучащите в ушите му приятни думи. И този път носът на обувката му се препъна в прага на неговия си кабинет, още веднъж подскочи с цялото си изправено като статуя тяло и влезе.

„Хей Аллах! — си рекох. — Значи, тук били и текетата ни, и дервишите ни!“.

Много пъти по улиците се случва да чуя как разни важни, високопоставени личности ругаят на висок глас нашите: „Не те ли е срам да просиш бе, човек!“ . Тогава по устните ми плъзва весела усмивка и съвсем тихо, колкото да се чуя само аз, питам:

— А ти, господине, какво направи, за да се издигнеш дотам?

VI

След като попълних професионалния си опит в учрежденията, излизането на улицата през лятото отново ме спасяваше от неудобствата. Ех, имало живот, бе!

Само че Истанбул не беше за нашего брата вече предишният Истанбул. Когато бях дете, просяците си живееха на воля. И те бяха своего рода търговци, също както продавачите на туршия, на халва и разни неща за гробищата. Доста от тях си имаха определено място, махала, клиенти. Както останалите търговци, и те ходеха свободно по улиците, подвикваха, пееха или редяха благословии, вършеха си занаята съвсем открито. И на никого не му минаваше през ум, че гласът на просяка ще наруши спокойствието му, както не го нарушаваше и провикването на симитчията. Особено по време на светите празници като Рамазана, като Първия месец от лунната година и като трите благословени месеца, те се стичаха от Анадола в Истанбул и устройваха ту на това, ту на онова място истински панаири на просяците.

Сакатите най-много се набиваха на очи, макар да не вършеха най-много работа: без ръце, без крака, слепи, с подути като на помпани от кой знае какви незнайни злощастия или пък изсъхнали като клони крайници, с ужасно изхвъркнали навън очи, с оголени до кокал челюсти, с издути като балон гърла, наполовина живи, наполовина мъртви, започнали вече да се разкапват; получовеци, които лаят и се гърчат по земята като прерязани от мотиката на две червеи; деца, още по-миниатюрни от ембрионите, които ни демонстрират по витрините на аптеките... И какво ли още не! Стопаните им ги строяваха в редици по калдъръма; любопитната навалица, която влизаше под купола на палатката да види биволчето с две глави или рибата с брада, се завърташе покрай тях и като заслужено право за представеното зрелище, пускаше в тенекията каквото ѝ се откъсне от сърцето, а то беше много повече от милостинята.

Сред тях имаше и такива, които си изкарваха хляба като актьори по площадите — само с клоунада или с различни умения. Още не мога

да забравя някои от тях, с които се запознах като дете. Човекът, когото наричаха Хаджиятмаз, беше брадат просяк, тоест артист, заприличал на голяма подкастрина върлина с отрязаните си до дъно ръце и крака. Повиваха го в бродирана пелена като новородено бебе и двама едри хамали, наети сигурно на заплата, го натоварваха на гръб, за да го отнесат на улицата.

През десет-петнадесет дни Хаджиятмаз се отбиваше в нашата махала и това беше толкова радостно събитие, колкото посещенията на кукловодите или на тръбача продавач на маджун. Ние, децата, няколко дни предварително събирахме пари и го чакахме да се зададе. А що се отнася до уменията на Хаджиятмаз, като видеше, че сме се скупчили покрай него, с рязко движение на главата лапваше с уста края на брадата си и започваше да прави различни гримаси, при което ние се превивахме от смях.

После оставяше брадата си на мира, захапваше със зъби израстъка върху голата глава на единия от хамалите, караше горкия човечец да крещи и така предизвикваше у нас два пъти повече смях. Колко ли души със здрави тела хранеше този половин човек с тропачите като дъжд монети в окачената на врата му тенекия, на колко ли хора трупаше жълтици и оня великан, хамалинът с огромните размери, който заради парите търпеше от сутрин до вечер да му хапят цицината на главата?

След сакатите идваше ред на лудите и идиотите. Хората направо бяха влюбени в тях. Смятаха, че несвързаните им приказки идват кой знае откъде, мъчеха се да открият някакъв смисъл в тях и колкото се плашеха от недъгавите, толкова ги и обичаха. Кой знае колцина бродеха като светци по улиците на Истанбул със запалени върху главите им свещи!

После идваха на ред умниците: господата, учените, които като същински проповедници убеждаваха колко нищожен е светът заедно с всички живи твари в него, че няма начин тези живи твари да преминават в небитието, че не е възможно което и да е от тези същества да бъде пренесено от другата страна, че в замяна на това с нищо не можем да се отплатим, дори с лихвите, на дълга си към Бога; сладкогласни музиканти, работещи в сдружения на гробищни оплаквачи; в действителност — едната четвърт от жителите на Истанбул, а най-вероятно даже и малко повече...

* * *

Да, в щастливите години на моето детство те си живееха свободно. Хората вярваха, че който пречи на Божията щедрост, Аллах ще го лиши от насъщния, така че на никого не му и хрумваше да се оплаква от тези гледки.

Но както общинските служби крият отходните канали зад изгърбените като риба улици, за да бъде разхубавен градът, като изтъкват на преден план парковете и паметниците, така и просяците са на път да се потулят в затъntenите улички на Истанбул, по опожарените терени и в дупките на разрушените зидове.

Когато се завърнах в моя край, през първите дни изпаднах в ужас от пустотата наоколо. Но съвсем скоро с окото на професионалист прецених, че всичко си върви постарому. Само че, както всички, така и моите колеги, за да са в крак с времето, бяха сменили и униформата си, и местата си. Те си знаеха в кои часове, при какви ситуации и как трябва да се смесят с навалищата, за да не попаднат в полезрението на полицията.

От време на време хващаха по някой нещастен новак като търкулнал се от стената гуцер и аз виждах как отдалече го гледат със съжаление неколцина с карамелени кутии или с връзки за обувки в ръце. Просяшките посредници действаха пак както преди, непрекъснато водеха с евтини автобуси наемници от близките анадолски райони в Истанбул. Онези, които имаха съвсем отворителни недъзи, както казах, вече не можеха да се разхождат на воля. Другите, които по-рано се обличаха в причудливи дрехи, като че ли щяха да играят в трупата на уличен театър, сега подражаваха на господата, на възрастните пенсионери. Разликата между двата свята постепенно се стопяваше.

Едно време между изисканите хора съществуваше начин да се измоли нещо чрез писмо: например зетят връчваше на тъста си писмо относно свой най-близък приятел. Забелязвах, че този обичай се развихря и сред нашите. Просякът си спираше окото на някого в казиното или на кораба и му подаваше писмо така, както старият коцкар мушва в движение някакво послание на забулената с чаршаф жена, после се отдръпваше назад и в свенливо и възпитано мълчание

изчакваше резултата. Имаше дори и такива, които подвързваха фалшиви документи, както се правеше във висшите кръгове, с които да докажат колко реална е необходимостта от помощ.

После между старото и новото се бе появила още една разлика: от ден на ден се увеличаваше броят на тези, които наред с просенето практикуваха и помощен занаят. Например прислужник глашатай. Сред тях имаше такива, които премятаха най-върлите посредници, излизаха на глава с най-оперените главатари на прислужниците. В някои махали, където познаваха уменията им, просяците глашатаи подстрекаваха портиерите, които не бяха доволни от входовете си; влизаха под кожата на подрастващите им деца с обещания да им намерят съпрузи и тям подобни. Така след има-няма седмица или две портиерите сменяха входа, а просяците глашатаи си получаваха възнаграждението.

Още една разлика между предишните и новите, изглежда, беше свързана с усвояването на модерните икономически методи. Да се зашиват парите в ръбовете на върхната дреха или да се заравят в тенджери в земята — подобни отживелици бяха изчезнали. Сега просяците влизаха и излизаха от банките без притеснение, следяха продажбите на борсата и си купуваха евтини имоти. После между богатите бедняци се разви и търговията с пари. Отпускаха заеми срещу заложені вещи като например часовник или копчета за ръкавели на клиенти, които си подбираха измежду закъсалите в края на месеца дребни чиновници, тоест изпълняваха функциите на сарафи сред махалите.

В края на краищата както във висшите кръгове, така и сред бедняците развитието на икономическите взаимоотношения доведе до появата на някакви ужасни хора. Познавах двама такива, от които косите ми настръхваха. По прозорците на бедните улички в Истанбул и Бейоглу се закачваха обяви за стаи под наем. Собствениците им бяха повечето бедни хора, възрастни вдовици и прочее. И тъй като някои от тях въобще не знаеха какъв е редът, а на други кракът им не беше стъпвал в община или в полиция, често по обявите не бяха залепени таксови марки. Единият от онези противни двама скитници, за които споменах, беше дребно старче с едно око, със скрофулозно изкривен врат. Та той, от една страна, ходеше от врата на врата да проси, а от друга, видеше ли с едното си око обявите без таксова марка,

съобщаваше за тях в съответните служби и получаваше съответното възнаграждение, Вторият беше още по-отблъскващ от доносника за нетаксувани обяви. По наше време беше преминала модата на обръщението „хаджи“, но кой знае защо, му викаха така. Само че що за хаджия беше, Господи! Млад мъж, с превито надве тяло като карта за игра. По улицата ходеше на четири крака с нахлузени и на ръцете си налъми, от време на време сядаше на опашката си по тротоарите и тогава, с подвити ръце и крака, заприличваше на умряла в боклука мишка. Само че този микроб с ръце и крака имаше две сини като мъниста очи и тънки мустаци, завити с плонка нагоре като опашката на скорпион, а те не предвещаваха нищо добро.

Занаятът на този хаджия беше да следи там, където ходеше да проси, коя жена или девойка с кой мъж се е забъркала и да ги изнудва. После причакваше въпросната жена или девойка на улицата, даже понякога тропаше по вратите им и с гадната си усмивчица в очите, подсилена от отвратителните му мустаци, започваше да ги моли: „Аллах да му прости на вашия любовник (например на Ахмед бей), Аллах да опази и двама ви от злото“. От тази молитва на горката жена ѝ призляваше, а ако някоя се ядосаше и викнеше, хаджията също надигаше все повече и повече глас. Неговият специалитет беше да разграничава отлично сред клиентите си по-сприхавите и безочливите от плахите и кротките бащи и съпрузи, и най-вече онези, с които не вървеше да се шегува. Тогава какво? Най-доброто нещо, което можеше да се направи, бе да се стъпче с крака този микроб и да се размаже върху камъните на калдъръма, но естествено, нямаше как да стане. Така хаджията облагаше горките жени с данък и непрекъснато ги изнудваше до деня, когато щеше да им писне и да изкрещят: „За бога! Стига вече!“. Било спестените за чорапи или за кино пари, било тайно измъкнатите от съпруга или бащата монети, било дреболии като брошки или обеци — той ги вземаше без срам и неудобство и отгоре на всичко им отправяше молитва: „Аллах да дари с дълъг живот Ахмед или Мехмед бей, а вас, щом закриляте скитника, Аллах пък ще ви закриля от зли очи!“.

VII

Като оставим настрана отрепки като просяка доносник за нетаксувани обяви или като хаджията, дето си пъхаше носа в тънките работи, аз отдавна гледах на другите най-добронамерено. Всеки си беше хванал пътя и крачеше по него. Излишно бе да се оплакваш, нямаше място за песимизъм. Казваш си: „Съдба!“ и караш нататък — това беше най-правилно. Както дошло, така и ще си отиде.

Само че имаше нещо, което от време на време караше закоравялото ми сърце да кърви. И това бяха децата. Без съмнение — тежеше ми споменът за Исмаил. Треската, с която ме зарази този малчуган, явно бе оставила у мен някаква болезнена жал към света на децата.

Децата! Както обясних и по-преди, по мое време любимци ставаха онези от тях, които имаха видимо осакатяване. Проснеха ли се по тротоарите като вехтошарски стоки, надупчени отсам-оттам, с гноящи рани или с отрязани крайници, състраданието, което предизвикваха, и парите, които донасяха, бяха доста.

Говореше се, че в Анадола отивали посредници и купували такива деца от семействата им, даже на някои, докато били още малки, им вадели очите или им режели някоя по-безвредна част от телата.

По мое време из големите булеварди на Истанбул не можеше много-много да попаднеш на такива. Сега на мода бяха повече спретнатите и приятните деца. Собствениците им ги обличаха в униформата на малки ученици — с чисти престилки, бродирани бели якички и лъснати обувки. Пускаха ги сред гъмжилото на такива оживени места като пристанището, гарата, казиното и ги наблюдаваха отстрани.

Едно прелестно детенце ви поднася с малката си ръчичка бонбон, опитва се с усмивка да закачи на ревера ви цветенце! Естествено, парите, които ще му дадете, са повече, отколкото парите на онова, което е хвърлено живо в помийната яма с гноящо тяло, с отрязани до коленете крака...

Тях трябва да наричаме малките принцове на нашия свят, а те не са много на брой. Другите, тоест истинските, не се срещат по оживените булеварди и по поддържаните второстепенни улици. И да ги срещнеш, преоблечени са. Знаят към кого да се прилепят, а когато ги заподозреш в просия, размахват в ръце два стари вестника и започват да викат: „Пишат за борсата!“ — изучили са какъв му е редът. Да ги хванеш, е толкова трудно, колкото с гола ръка да уловиш птичка. Понякога, когато се возеха залепени отзад на трамвая или се шмугваха сред навалищата на някоя спирка или пристанище, се случваше да сгащят някое от тях. Това обаче не беше чак толкова страшно. Чичко полицай щеше да го стисне за мекото на ухото и с рев и крясъци да го поведе. Само че докъде щеше да го води, кога и на кого да го предаде? Ако чичко полицай знаеше, щеше да му е лесно. Но и той не знаеше. След като походеха малко, виждаше на отсрещния тротоар някой приятел или амбулантен търговец на риба, спираше, търсеше по лицето на детето местенце, което да не е олигавено от сълзи и сополи... Шляпваше му два шамара и го пускаше, а за да покаже, че държавата не е спряла да работи, удряше няколко пъти с налчетата на подкованите си обувки по земята: „Пускай, пускай, дверите на Рая гледай!“. След което изтриваше в панталона мръсотията, останала по пръстите му от мекото на онова ухо, дето го стискаше допреди малко, и си тръгваше.

За какво говорех? А, да... Не се срещат много-много по големите булеварди... Заместили са ги със затъntenите махали, където общината и полицията не се мяркат изобщо, с опожарените терени, с големите руини, останали след медресета, казарми, крепости... Чак извън портите на града. Често пъти бродеха на групи, въоръжени с тояги, камъни и железни клинове чети. Понякога внезапно заливаха кръстовището, като взело се кой знае откъде и връхлетяло отгоре птиче ято. Обаче надушеха ли нещо подозрително, пак така, внезапно и накуп, отлитаха.

Ако искате да хванете някое от тях, след полунощ, някъде около един, когато дърво и камък се пука от студ, трябва да се поразходите и вие по големите и малките улици.

Когато видя на добре защитен от вятъра и дъжда ъгъл или под изтеглена встрани кола някаква сянка, някаква възголемичка купчина, знам — това е то, тъй като общината вече е понапреднала, слава богу,

дотоам, че да не оставя по улиците кучета и подобни купчини смет... Приближавам се, облягам се на бастуна, сгъвам едва-едва коленете си и клякам. Ако не е едно, а са две или три, те са се сгушили едно в друго на топка, като малки котенца в кошче... Странно, най-малките от тези, които лежат поединично, все ми приличат на малкия Исмаил.

Ами както са се свили на топка в тъмното и кашлят ли, кашлят, кое ли от тия копелета няма да прилича на другите. Когато в Тамашалък Исмаил лежеше болен и го тресеше, или когато си подготвяше уроците и заспиваше в неудобна поза, когато сумтеше, кляках до него по абсолютно същия начин. Както се навеждах над някое от тези хлапета, изтръпвах от страх да не направя невнимателно движение и да не го събудя, че току-виж, отворило изпъстрените си с червени точици Исмаилови очи...

Много пъти ми е идвало наум, особено в снежните нощи, да взема няколко от тези самотни деца, сгушени на улицата, и да ги заведа у дома. Обаче ме хващаше страх да не си навлека на главата нова беда с някой нов Исмаил. Още не съм успял да се отърся от шемета си по него.

Едва изправям скованите си от клечането колене, ставам. Какъв е този червей, дете ме е загризал отвътре? Грях ли сторих? Обаче, ако има Аллах, както казват, и — пак както казват, ако един от неговите обичаи е да търси сметка, аз си имам готов отговор: „О, Всевишни, докато стигнеш до един сакат просяк, има други врати, на които трябва да потропаш... Врати, пред които стърчат портиери с униформи на крале, врати, пред които дебнат жандарми с пушки, и още колко други, и още колко...“

* * *

Понякога, като седна да мъдрувам, току започвам да сея просо на дъното на морето с ей този проблем. Те се умножават, застрашително се умножават. Ако и занапред се множат толкова, че броят им надхвърли няколко пъти броя на децата, които ходят на детска градина в коли, шофирани от бавачки с ленени шапки, какъв ли Истанбул щеше да се изкипри пред очите ни? Но по-късно пък си мисля, че такъв ден едва ли ще настъпи, защото, ако това беше възможно, той би дошъл

много отдавна. Тази паплач и се раждаше, и умираше на цели стада. Особено в подобни мразовити нощи Смъртта непрекъснато въртеше косата си. После и друго да ти кажа, господине, не е задължително тези стада да развъждат просяци.

Това са големите депа на обществото, нещо като училища на открито. В тях не израстват интелекти, не се разпалват неуправляема дързост и страсти. Силният вечно изяжда по-слабия, загниващия... Така е и в гората. Този, който убива пред очите ни скитащо дете, увисва на бесилката. В това няма никакво съмнение. Законът си е закон, справедливостта — справедливост. Но смятам, че в докладите на полицията и съда страниците за пребито или изтезавано дете са съвършено бели. Така че най-отгоре на пирамидата са оцелелите — най-умните, най-силните и най-смелите.

Виждам с усмивка как те на цели ята нахълтват ненадейно в някакъв бостан, как прескачат зида на овощна градина и се катерят по дърветата; как с някаква приспособена въдица и прикрепена на върха ѝ рибарска кука улавят пране от балконите. В тези училища не се изучава играта на комар със зарове и карти, няма обучение как да се хвърлят ножове и какви ли не още подобни неща. Изключение правят само приказките, основани на морала, милосърдието и предаността към големите общества, въздействието от които понякога продължава чак до смъртния одър...

Детенце, заспало в дъждовна нощ с отпусната на прага глава. Ако издам звук, то ще се събуди и ще ме погледне с очите на Исмаил, така ми се струва! Никога няма да съм сигурен, че след две години и половина закопчаният с белезници крадец, когото ще срещна на улицата, или красивият убиец с шилото, чиято снимка ще видя във вестника, с който съм си увил сиренето, няма да е тъкмо то! Толкова бързо растат горкичките!

Наистина, не биваше да се боя, че стадото може да се умножи. Една част от него си остава, други подхващат разни професии, стават касоразбивачи, джебчии, фалшификатори на пари, измамници и така нататък. Последната част, родените под щастлива звезда, получават почетни служби в голямото общество.

VIII

Та докъде бях стигнал в приказките си? Когато и да стане дума за тези малчугани, и без това обърканата ми памет съвсем ми изневерява. Да, разправях, че към пролетта ще напусна учрежденията и ще изляза пак на улицата...

Пролетта е сезон, в който броят на умрелите в Истанбул нараства. През пролетта предават богу дух онези, които едва са изкарвали зимата, а и голяма част от старците. Трябва да е много тежко да умреш тогава, когато всичко наоколо се пробужда и се подготвя за нов живот. Но и в това си има нещо успокояващо. Не и самото погребение. Един пролетен следобед под топлото слънце, сред обострените ухания на поляни, мащерка и кипариси, приятелите, естествено, с много по-дълбока почит изпровождат човека към гроба му.

Пролетно време настават такива дни, в които големите гробища се превръщат направо в панаири — липсват само продавачите на плодове, музикантите и люлките.

Един майски ден, когато отново покълват всички предишни вълнения и желания, включително и любовта, пускат в гроба — и то с толкова жестоко скърцане, като от режещ трион, като че ли човек гризе собствените си кокали — един твой несретен приятел, а ти чувстваш, че си още жив, и знаеш, че след малко ще ядеш кебап в еюбската кебапчийница! Каква наслада за душата е това! Особено пък след като един-двама сладкогласни хафъзи започнат жално милно да четат Корана... Вкусът на бликналите тогава сълзи не може да се сравни с нищо друго! Не липсват дори и болни, излезли да подишат чист въздух сред хората, нито пък дядовци с бастуни, пременили се и взели със себе си невръстните внучета, сякаш са ги повели на Хъдрелез^[1].

През пролетта гробищата са доста щедър пазар за нашите. Порано имахме опасни конкуренти — тамошните просяци, които бяха постоянните посетители на определени гробища. Не допускаха сред тях да се промъкне непознат, забележеха ли съмнителна личност, подгонваха го с камъни, а понякога и с тояги чак извън гробището.

Тези просяци по гробищата бяха хорица, подобни на някои дребни чиновници, които смятаха, че ще получат по-висока служба и по-голяма заплата, ако се увъртат около шефовете и им се умилкват. Още незаровили гроба до половината, още незаглъхнали прощалните слова, те наобикаляха близките на покойника, започваха да ги врънкат, та горките хорица едва успяваха да избягат от гробищата. Често се виждаше как тези нещастници, устояли със стиснати зъби на приятелската си твърдост да не се отделят от гроба, падаха в дупките, прескачаха камъните като подгонени от рояк пчели — само и само да си спасят душата. В този свят момент, когато изпитваха нужда да притиснат до гърдите си хората по целия свят като родни братя, когато вярваха най-искрено, че светът е прежалил всичките си иманета, се намираха и такива, които не можеха да се овладеят и хвърляха по един бой на просяка.

Новата община не бива да забравя сред поставените на място просяци и онези, които са по гробищата. Така например общината просто да ги задължава да се съберат всички наедно и да клекнат на някое място или до някой зид, ако има такъв, възможно по-далече от новия гроб; като му дойде времето, един чиновник с чанта ще се приближава до тях и все едно че раздава тримесечното им възнаграждение от осигуровките при пенсиониране, ред по ред ще пуска в ръцете им по три, по пет гроша.

И тук с моите дрехи, с моята физиономия и самотното ми и тъжно присъствие, упорито отказващо да приема каквото и да е от когото и да е, аз съм една истинска загадка. Далечен и беден роднина на покойника? Стар колега, към когото е проявил добрина, или съученик? Изглеждам така, като че искам да избягам от всички и да се скрия някъде. Но накъдето и да погледнете, неминуемо ме виждате... Искам да ме виждат, просто се преструвам, че не искам, не искам нищо, а искам... Дали в това не е тайната на част от онези, които са се вкопчили във висшето общество, и на онези, които са се издигнали на високите си постове?

Както си стоях така, щях да забележа как до рамото ми се появява тихо, с недоловими стъпки по меката пръст, един силует; той щеше да протегне трепереща длан и да пусне в шепата ми една големичка пара с онова свенливо почитание, с което оставя запалената си свещ в тюрбето.

* * *

В същото време моята обич към гробищата идва не само от мисълта да припечеля нещо. Както различните служби и учреждения, гробищата се превърнаха за мен в нещо повече от истинска школа, отколкото в място за печалба.

Какви възвишени вдъхновения са пораждали гробищата у нашите някогашни поети с прекрасни сърца!

И наистина, колко сериозен и вглъбен в мислите си е човек, когато върви след покойника. По пътя той съблича от себе си всякаква настървеност и алчност, остава съвършено гол; и защото се е отказал от земните блага — като някои наскоро пристигнали в нашия край бежанци, — се превръща в човек, който прилича на седящия в празната бъчва гръцки мъдрец Диоген.

Идват ми наум някои куплети:

*Защо сега ти трябва щастие със злато и сребро,
В Отвъдното отидеш ли, за други тук остава то...*

Да, щом това е резултатът, за какво ти е сан, отличителен знак, баня, хан, дом? Каква полза от излишни спорове и кавги, от злоба? За какво ти е необходимо толкова безочие, наглост, нахалство? Защо хората да се нагрубяват и обиждат един друг заради куп нищо и никакви преживявания?

Наистина, като се замисли човек в какво състояние е този, който се полюшва отпред в такта ту на мелодия алатурка, ту на музика алафранга, като нищо ще свали каквото е имал на гърба си и така ще продължи нататък.

Обаче за такива като мен, които са превърнали тази работа донякъде и в търговия, както и за онези, които с течение на времето са свикнали малко или много със звуците на траурната музика, въпросът има и други страни. Както разсъждава поетът с прекрасното сърце, смъртта слага край на всичко и с кокалите на горкия мъртвец се изхранват не само червеите от гроба. Има цяло стълпотворение от такива, които ще ядат оставените от човечеца пари; ще лежат в

леглото, където е починал, ще обуват чорапите, които е събул от краката си. Самият аз с този черешов бастун в ръце — спомен от един покойник, не съм ли такъв червей? И това не е всичко. Ако умрелият е някой чиновник, в обкръжението му има такива, които ще се хванат гърло за гърло кой да седне на опразнения от него стол. Ако е някой беден вехтошар, ще се намери кой да преживява години наред с неговия кош и с неговите клиенти. Или ако е оставил дъщеря, все още подрастващо девойче с красиво лице — ще има и такива, които ще я прелъстят и като неизчерпаемо съкровище ще си я прехвърлят от година на година, от ръка на ръка, от гърди на гърди. Даже може да се помисли и за по-нататък. Знам ли колко персони колко години ще живеят от този човечец, след когото вървя, без да знам сана му и името му, от неговите идеи, подредени хронологично в книги и по катедри като кубетата на някоя баня? Случайно познавах приживе един от погребаните в Меркезефенди. Беше дребен мъж, с рядка брада, не се различаваше кой знае колко от мен по външния си вид. Срецах го, като търсеше по пазара евтин зарзават, облечен в износено палто, с възкъси панталони над разкривени обувки. И понеже беше невзрачен и тих човек, търговците му викаха „бащице“, а някои от тях дори го ругаеха. Виждах в замяна на това някои доста елегантно облечени мъже да му оказват повече от уважение. Докато той се опитваше да закрие с ръце крпките по палтото си, онези му закопчаваха копчетата отпред и му целуваха същите тези ръце. Този старец, който изплашено премигваше с очи пред ругатните на зарзаватчиите — неколцина от тях разпознах сред хората на погребението, — щом се заговореше с въпросните елегантни мъже, внезапно се променяше, вдигаше гордо глава като петел от дребните породи, редеше думите си странно убедително и се смееше.

Един ден, пак на пазара, разбрах, че този човек е един от най-големите ни съвременни композитори. Не знам кои песни или големи произведения е композирал. Но колкото пъти по вечерно време съм дочувал през отворените врати на някое вариете някое момиче да пее — сред чаши, тютюнев дим и ръкопляскания, — винаги съм си спомнял за този нещастник и съм се питал: „А може би целият евтин вечерен пазар е собственост на наругания от тамошните зарзаватчии бедно облечен човек. Колко ли души изхранва този останал след горкия покойник глас! Кой знае колко лири взема на вечер момичето с

блестящата от пулчета рокля и оркестрантите покрай нея, които се борят с удовете, цигулките и тарамбуките; сервитьорите в бели престилки, които се гонят с подредени подноси в ръце; собственикът на вариетето, седнал на масата в ъгъла да си изчислява данъците, държавата — нали тя ще вземе този данък; жената от масата точно срещу прозорците, заслушана в песента, забулила лицето ѝ с копнеж и красота, плюс богатият жиголо, който се налива с ракия срещу влюбената в него жена, и още колко знайни и незнайни хора...“.

Господи! Каква неизчерпаема съкровищница е понякога един покойник!

* * *

Да, в момента, в който върви след покойника, човек е абсолютно пречистен от всякакви земни страсти. Често обаче виждах, че ако пътят на шествието продължи по-дълго, в по-голяма част от чистите неща от тук от там започват да пролазват червеи. Особено при погребението на малкия човек, който не е оставил много време за размисъл на онези, чийто ред е по-назад от неговия...

Тази мисъл ме споходи на едно подобно погребение и още не ме е напуснала... В джамията беше като при Второто пришествие. На един от молитвените камъни — ковчег, обгърнат в скъпи персийски покривала, на другия лежеше един малък човек. Автомобилите и автобусите, които задръстваха цялата улица, изведнъж се задвижиха и понеже с необяснима бързина грабнаха и отнесоха онзи с покривалата, аз от немай-къде останах сам-самичък с другия. Сам-самичък, казвам, защото, като се изпари голямата навалица, останалите покрай втория ковчег девет-десет души изглеждахме направо като самотници. Гробищата не бяха много далече. Но вървахме пеш и затова на няколко места, противно на правилата, се налагаше да оставяме ковчега върху някой срутен зид или на друго по-височко място, за да си поемем дъх.

Това беше погребение на дребен търговец. Доколкото чух от околните, бил бакалин в една малка махала. Млад мъж, с каскет, в ловджийски дрехи и ботуши, държеше под ръка старец с увита покрай врата му кърпа за глава. „Не е лесно да загубиш син на четиридесет години!“ — обади се някой и по това разбрах, че днес най-почитан е

този старец. По лицето му се четеше не толкова дълбока печал, колкото онова недоумение, с което хората се взират в зейналата отпреде им пропаст. Когато спирахме, той сядаше с нас да си почине, после мъжът, който го придържаше, го прегръщаше през кръста, както правят влюбените в парка, когато изгрява луната, и отпуснат в неговите ръце, старецът се повличаше крачка по крачка, без да гледа къде стъпва. Забелязах, че ето този оставил се изцяло на чуждата воля човечец внезапно залитна, мъжът с ловджийските дрехи помисли, че ще падне, и понечи да го хване по-здраво, обаче той направо се задърпа и се изтръгна от неговите ръце. Другият се опита да върне отново предишното положение. Старецът обаче бе обзет от странна енергия. Капризничеше, също като кон, който не дава да му бъркат в раната, с кратки и резки жестове вече не му даваше да го докосва. Постъпката му остана незабелязана за другите, но на мен ми се стори заредена с дълбок смисъл.

Нямаше съмнение, че това беше бунт и израз на омраза. За този старец не знаех нищо повече, освен че е баща на починалия четиридесетгодишен мъж. Какво го беше прихванало изведнъж срещу младежа, който едва ли не го носеше в прегръдките си? Тъй като не се забелязваше наяве да има някаква друга причина, трябваше да се потърси обяснение в някоя мисъл, спходила стареца, след като полека-лека се е отърсил от объркването си. Да, към такава враждебна постъпка можеше да го подтикне само някаква мисъл, събудена отначало като искрица в обърканата му глава, а после пламнала като пожар.

Тъй като нямаше възможност да разбере нещичко от когото и да е, аз си съчиних мислено една ето такава история: този човек живееше при сина си заедно със снахата и внуците. В този род семейства се съхраняваше почитта към бащата. Синът бакалин, въпреки че е бил на четиридесет години, се е държал към баща си като послушно дете, заставял е жена си и децата си да постъпват по същия начин. Другият мъж, в ловджийските дрехи, с дебелия врат и кръглото лице, колкото здрав и млад, толкова и загрубял от скотщина и пиянство, по някаква съмнителна случайност беше брат на снахата.

През целия си живот бакалинът не е искал да види този свой шурей — оня потъвал и изплувал като в блато, работел нещо, но незнайно какво, ту влизал в затвора, ту ядял парите на пропаднали

жени. Сега обаче, надушил мириса на смърт, пристига на бърза ръка от Чаталджа или от Гемлик, възползва се от объркването в дома и взема юздите в свои ръце. Днес, на погребението, носи бащата едва ли не в прегръдките си, но утре ще говори със сестра си той самият да стане опекун на децата и да изхвърли на улицата стареца, за когото вече няма повече място у дома. Кой знае за колко дни ще успее да изгълта — и ще я изгълта! — появилата се кой знае коя година бакалия заедно с чувалите, пълни със сапун и ориз и с окачените на тавана метли.

Казах вече, че като гледах двамата мъже пред мен, сам си съчиних тази история. Но много добре знам, че мислите ми, породени след това малко погребение, не са чак толкова далече от истината. Не са рядко миговете, в които пламтим с огъня на любимия човек и ставаме истински ангели. Обаче нашата порода не проявява излишно търпение да поддържа постоянство в това свое ангелско превъплъщение. Ако запалим с един наръч огъня в сърцата си и той изтлее, след това нощем в съзнанието ни постепенно започват да се промъкват, като бродещи из гробищата хиени, купища долнопробни мисли. Тръскаме глава, те като че ли се разбягват, после пак пристигат и започват да ни гризат отвсякъде. Такива неща са проглушавали ушите ми, че направо са ме ужасявали, особено, както казах по-преди, сред обкръжението на малкия човек покойник, поставен натясно само заради това, че не е предоставил поне малко време на тези, които оставя след себе си.

Пазя един спомен, останал от детството ми. Една наша калфа, черкезка, освободена много преди да се родя, беше дала дъщеря си на един майор. Един ден той умря. Баба ми ни взе със себе си и ни заведе в къщата на покойника, която не беше много далече. И старата калфа, и жената на майора, всъщност дъщеря й, като ни видяха, в един глас взеха да се надвикват:

— Какво ще стане с нас? Отиде ни караулът на вратата!... Отидоха ни дажбите за хляб, за масло...

Сред тези отишли си неща най-реално си беше отишъл този, който никога повече нямаше да се върне — самият майор. Още тогава ми беше направило впечатление, че нито веднъж не споменаха името на горкия нещастник.

[1] Пролетен празник по случай 6 май, съвпада с Гергьовден. — Бел.пр. ↑

IX

Наред с това, колкото е по-голяма навалицата от живи човешки тела край покойника, толкова повече мръсотия се натрупва. Пример за това видях на погребението на една важна личност, която закараха в Еюб. Ще го помня вечно като мое лично нещастие. Най-отпред — изрядна музика, след нея — колони от войници, пехотинци с обърнати надолу пушки, блестящи военни моряци, жандармерия, полиция, после — цели училища; пъстроцветни мъжки училища, женски училища; по улиците — венци от цветя, извисени нагоре като Висящите градини на Вавилон; сетне ред след ред, както е по протокола — големците на Истанбул, почетните особи и най-накрая — едно гъмжило от пешеходци, проточили се на такава дължина, че задните не чуваха музиката отпред...

Понякога шествието спираше, между ръцете на тези, които искаха да качат важния човек на кола, и на онези, които се бяха вкопчили здраво в ковчега, за да го носят на ръце до гроба, започваше такава бутане и блъскане, че когато ковчегът започваше да се тресе и люшка, така че сърцето на човек да му изскочи през устата, жените по прозорците и оградите се разпискваха и шествието отново тръгваше по пътя си.

Важният човек отиде до Еюб, носен на ръце, по-точно — на пръсти, без да се качи на колата си за последен път. Шествието вървеше толкова бавно, че можех, като се уморя, да седна някъде, подпрян на бастуна си, да си почина на воля, даже да пийна едно кафе в кафенето за хамали и после, без да се напругам, пак да го настигна. Съвсем малка част от възрастните или доста наедрелите особи от висшето общество, несъмнено отдавна забравили подобно дълго и изтощително ходене, си разрешаваха да напуснат шествието и да се качат на следващите ги по петите автомобили; другите обаче, както изглежда, бяха решили със стиснати зъби и нокти да изпълнят докрай последните си служебни задължения.

Останалите твърде назад се бяха смесили с разреденото гъмжило, говореха помежду си, пушеха, докато по-предните не можеха

да го правят и това притеснение придаваше на физиономиите им сериозния и страдалчески вид, толкова подходящ за погребение.

От време на време по прозорците или балконите се подаваха жени със свежи лица, с голи ръце или крака — и шествието им мятеше по един кос поглед, с по едно око, като петли. Нищо друго не променяше хода му, то си продължаваше все така, толкова дълго, че когато участниците му нагазиха в поникналите до коляно зелени поляни на еюбските гробища, шествието неудържимо се разпръсна навред. Слава богу, ситуацията предложи десетминутна почивка и това подейства добре. Колкото и прецизно да са подготвени погребалните шествия, гробът никога не е готов и винаги има нещо, което липсва или трябва да се поправи.

Докато мъжете, чиито глави и голи гърди стърчаха от трапа, припряно искаха или вар, или камък, или вода и какво ли още не, обществото получаваше кратък отдих, за да даде почивка на своята печал и да си поеме дъх.

И тогава стана така. Множеството, също като доведено на майски празник училищно шествие, за известно време забрави защо е тук. Докато стане готов подготвяният гроб, някои се разпръснаха понадалече и насядаха на групи по земята или наклеяха, или направо се излегнаха върху постланите вестници и пардесюта. Другите пък, които се страхуваха да не настинат, си почиваха плътно облежани само до кръста на някое дърво, със свити пред себе си крака, трети се отделяха от познатите си, отдалечаваха се, обръщаха лица натам, където нямаше жива душа, и вгълбени в себе си, съзерцаваха отсрещните хоризонти...

Онези, които имаха роднини и близки в Еюб, използваша случая, че са тук, и тръгваха да търсят гробовете им, за да почетат и тяхната памет, водеха им и по един-двама гости. После сред високопоставените посетители на днешното погребение имаше и немалък брой изтъкнати мъже, които не бяха забравили старата писменост. Те обикаляха между все още стърчащите, останали изправени надгробни камъни и търсеха четливи епитафии, четяха ги на висок глас на младежите, за които предполагаша, че не са успели да сварят епохата на старата писменост; възхищаваха се от старата литература, ама, моля ви се, всеки каламбур, всяка гатанка и израз има по няколко смисъла. Други пък, още по-нататък, беряха сред влажната трева маргаритки, някои дялкаха с чекийките си върховете на отчупен на минаване свеж клон...

Тук-там групи от по четирима-петима мъже, изправени като в Дивана^[1], си разказваха спомени за покойника и анекдоти. Умрелият постепенно отпаднаше от дневния ред, разговорът поемаше по други руслу: говореше се за политика, за това, за онова. Междувременно някой прекалено самозабравил се разказваше нещо на висок глас и дори се разсмиваше, а това го караше да трепне така, сякаш го е втресло, и темата за покойника отново се връщаше; физиономиите пак ставаха мрачни и се удължаваха; някой посочваше пръстта и отронваше с тежка въздишка: „Ето, тук е краят на всичко!“.

* * *

На гробищата разпознах една важна особа, говореше се, че е доста близък с покойника — старец с ниско и тежко тяло. В гърдите и при корема беше толкова дебел, че късите му ръце и крака седяха в сякаш подгънатите му дрехи като изправени и неподвижни. Над това тяло — червендалеста и гола глава, точно като европейските сирена по бакалниците в Бейоглу; под носа му, от който бяха останали само две малки дупки — остри и къси мустаци, същинска четка за зъби...

Понеже не можеше да върви, сигурно го бяха докарали с автомобил. Сега си почиваше, облегал гръб на решетката, с която беше ограден един гроб, отпуснал задните си части върху пардесюто на един от тримата си придружители, разстлано върху иззидания под решетката постамент, час по час изтриваше с кърпичка очите и лицето си.

Според това, което звънтеше в ушите ми отстрани, тази смърт го бе потресла повече от всеки друг. Заобиколих покрай кипарисите и застанах зад друга решетка, обрасла с диви пълзящи храсти и трънаци, така че да мога добре да го виждам и чувам.

Тъй като беше толкова високопоставена личност, колкото и покойникът, човек не можеше лесно да се доближи до него — изключвам тримата му придружители. В същото време някои се вторачваха в него и дълго време го наблюдаваха отдалече, след което набързо отиваха и му се покланяха, но не се осмеляваха да проявят излишно неуважение и след няколко думи се оттегляха назад.

Бива ли при гроб да има делене на големи и малки? Той подаваше с неподправена чистосърдечност ръката си и казваше: „И вие да сте живи и здрави, приятелю, или братко, или синко!“, сетне по лицето му се изписваше гримаса, като че ли ще се разплаче. Неизменно повтаряше: „Каква жестокост! Той ми отне правото! Аз имах правото да умра! Едно право е отнел през живота си, и то беше моето!“, после слагаше ръка на гърдите си и добавяше: „Как само ми изгори сърцето!“. Тогава заедно с тримата си постоянни придружители в един глас започваше да мърмори нещо неразбираемо, сякаш четяха Фатиха^[2], така че накрая се получаваше нещо като опело. После внезапно се обръщаше към някой от тримата:

— Абе, онова там, на отсрещното тепе, дето се виждат колибите, село ли е? Да не би да настаняват там преселници?

От мястото, където клечах, подпрян на бастуна си, дочувах отгук-оттам по някоя дума.

— Ей, я виж там, в ниското, това е станало като кошара за кучета. Където и да се намират, кучетата ще изровят умрялото и ще го изядат. Общината да беше помогнала малко.

— Благодаря, приятелю! Каква жестокост! Той ми отне правото!

— Абе, не изпратихме отговор на телеграмата от Казъм, нали? Не забравяй, като се върнем! Напомни ми!

— Абе, дали кебапчийниците в Еюб още си седят?

Сред дърветата започваха да се разнасят стиховете на задължителната при намаза молитва, но така или иначе, все още нямаше знак, че гробът е завършен. Тримата придружители на знатната личност се поотдалечиха и започнаха да си говорят нещо, а него го оставиха насаме с мислите му. По едно време той бръкна в постланото под себе си пардесю, мушна ръка в джоба му и извади някакъв вестник, разлисти страниците, прегледа ги, после пак го сгъна и го върна на мястото му. Този път обаче ръката му напипа в джоба и нещо друго. Печени кестени в книжен плик! Взе един, стисна го между пръстите си, кората му изцрака, после го пусна в плика, а плика — в джоба. Не след дълго обаче отново го извади. Беше се престрашил. Извърна едва-едва глава, огледа познатите си, които разчитаха надписите по надгробните камъни, после обели един кестен, изяде го, след него още един... И тъкмо щеше да лапне третия, когато на

няколко крачки от него се появи една личност с дребно лице и черна брада.

Беше много висок и слаб в тялото мъж. Затова, както вървеше по засъхналата кал с протегната напред глава, създаваше впечатление, като че ли всеки момент някакъв товар, разклатен на главата му, ще се катурне на земята. Новодошлият, силно развълнуван, прегърна дебелия големец през раменете и възкликна:

— За бога, братко, и това ли трябваше да видим!

С острата си брада четкаше червената гола глава на своя приятел, а от очите му се лееха едри сълзи. Най-сетне застанаха лице в лице. Но кестенът, за който не остана време да бъде сдъвкан, заседна в гърлото на големеца, той се закашля до посиняване и за да не го изстреля изведнъж навън, стискаше устни и издуваше бузи. Брататият забрави своята печал и се разтревожи за него:

— Виж какво! — викна му той със строг и непоколебим глас. — Ти още ни трябваш... Нямах право да се разстройваш чак толкова!... Не си дете!

Опасността беше преминала... Шишкото махна кърпичката от устата си, пое си дълбоко въздух и заплака:

— Отне ми правото... Каква жестокост!... Аз имах правото да умра...

В това време множеството започна да се стича от вси страни към гроба.

Три души държаха реч при главата на покойника. Според тях беше съвсем ясно, че днес погребваме наистина велик човек, един вид техния пророк на новото време. Но този ден, докато вървах подир покойника и се мотаех из гробищата насам-натам, без да подслушвам някого с определена цел, а само по откъслечните подшушнати фрази, долетели до ушите ми от тук от там, ми беше изнесен откъде ли не и от кого ли не цял доклад за злините не само на този човек, ами и на целия му род до девето коляно. Господи! Кражби, наглост, мошеничество, клеветничество, липса на морал и така нататък, и така нататък!...

[1] Съветниците на султана, държавен съвет. — Бел.пр. ↑

[2] Фатиха — първата глава от Корана. — Бел.ред. ↑

Х

Когато се озове сред толкова многолюдна компания, човек придобива странни представи. Струва му се, че цялото това гъмжило се е събрало с цел всеки да огледа сам себе си, като се започне от гънката на вратовръзката, дето все не може да се изпълне, та се стигне до излъсканите шевове на панталона, да потърси всичките си явни и скрити срамотии, да се зачуди накъде да пристъпи и къде да си скрие ръцете. В този момент всеки един от хората, които участват в това гъмжило, е толкова загрижен да мисли кой от недостатъците си да потули, през кой крачол ще изскочи дупката на чорапа, през кой ръкав на сакото ще се покаже навитият навътре ръкав на мръсната му риза, че въобще не му минава и през ум да погледне към другите; и въобще не му е ясно, че голяма част от тези хора се смеят и подхвърлят шеги на висок глас само и само да потиснат кой знае какъв свой страх и срам.

Да, в такова голямо общество кой е в състояние да забележи когото и да е! Тъй като някак си аз бях успял да разгадая тази му закономерност, обикалях из Истанбул от край до край наистина като из свое собствено имение. Където и да застанех, щом хвърлех поглед наоколо, навсякъде пред мен и във всички посоки имаше пътища. Ако Конституцията не беше променила естествения ход на живота ми, аз щях да познавам само един от тях: цял живот, всеки Божи ден, щях да отивам и да се връщам от една и съща канцелария по калдъръма, всеки един от чиито камъни щеше да ми бъде до болка познат. Но щом като веднъж кривнах встрани от този път, всичко се промени. В това тромаво и сакато тяло на костенурка, което се противеше на всяко движение, като че ли то го изтезаваше, нахлу сякаш духът на волна прелетна птица. Всеки ден си вземах шапката и без да питам някого, нито пък себе си, бродех по някои от тези пътища, без изобщо да бързам, обикалях колкото си исках и където поисках из всякакви природни кътчета, където човек може да си почине.

Наистина, каква природа има този Истанбул!

По време на изгнанието си бях видял Черно море, по време на войниклъка, в зависимост от това, къде ме завличаше вълната — част от Долна Анадола и Сирия. Спомените, които са ми останали от тях, са мъгляви и объркани като възпоминание за присънил се само веднъж сън. Но в замяна на това ароматите и звуците са заседнали у мен толкова дълбоко, че никога няма да изчезнат оттам. Когато на морския бряг на Босфора, или дори в Златния рог, неколцина рибари се карат и пеят песни, докато бързо и сръчно ремонтират някоя изтеглена на брега лодка, аз притварям очи и с довеяния от вятъра мирис на катран бродя по Черно море. Пренасям се сред арабските гласове и аромати в Тахтакале; в някои махали по-нагоре, към Вефа, се преобразявам в скитащ дервиш, тръгнал да обикаля света с дългата си тояга в ръка.

За странстващия просяк, който не е свързан с една и съща махала или с един и същи уличен ъгъл, учрежденията не са единствените места за определен ден, за конкретен сезон. За скитника, който добре си познава занаята, неизчерпаема рудна жилка са градините и портите на болниците в дните за посещения, чакалните за пътници на гарите и пристанищата, всъщност всички места, където хората, довени от различни ветрове, кипят, стенат и преливат като море. В неизбежността на милостинята може да повярва някой опериран пациент, посрещан на пътник или пък изпращач, някой, който е вкарал детето си на изпит; може да повярва дори някой, който няма откъде да очаква нищо. Но все пак в такива моменти, според човека, се получава царска милостиня. Ако някой възрастен баща, понесъл с две ръце като същински свитък със светини новороденото си дете от болницата към колата, види насреща си миловиден скитник да споделя радостта му, дали би могъл да го наругае и да го подмине? От друга гледна точка, радостта придава на човека по-голяма смелост и от мъката. Твърдя го от собствен опит: много пъти парите, които съм вземал по годещи, сватби и увеселителни заведения са превишавали неколккратно спечелените от мен по болниците и гробищата. Трябва да ви разкажа един много важен за мен случай, едва ли не уникално събитие.

Бях си създал навика всяка година, дойдеше ли лятото, да се подготвям за най-голямото от моите странствания. Сбогувах се с Месуле баджъ, все едно че тръгнах на хаджилък, и заминавах за десет-двадесет дни в Бурса или Ялова. Отивах на балнеолечение с топла минерална вода поради някои мои страдания, останали от тежкото ми

боледуване. На връщане обаче виждах, че печалбите ми са много по-големи от изхарчените пари. Този път се връщах от Ялова. Беше през нощта, духаше остър и студен вятър, затова на палубата нямаше жива душа. Единствено на потъналия в мрак нос на парахода — там, където върху гемиите от моето детство лежеше по корем, с наведена към морето глава русалка — стояха една девойка и един младеж. А и аз — малко по-назад, седнал върху купчина корабни въжета под мачтата...

Мъжът беше наметнал самото си върху роклята на момичето, толкова тънка, че когато духнеше вятърът и я развееше, през нея се виждаха нощните светлини. Носът на кораба непрекъснато се издигаше и спускаше, от време на време в него се разбиваше някоя вълна, за миг двамата изчезваха в облак от водни пръски и пак се появяваха, но и през ум не им минаваше да се махнат оттам. Косите на момичето се развяваха, то се беше прилепило към перилата отпред, младежът я държеше през кръста и за ръцете. Животът им се намираще в такъв решителен момент, че дори когато попадаха под напора на водата, те не викаха, не се размиваха. Тези деца или се бяха сгодили същия този ден, или им се беше случило нещо необикновено... Не мога да си представя която и да е любов да издържи и две нощи подред на такава сериозност. Постепенно усиливащият се вятър и студът, от една страна, а от друга, страхът тези деца да не се притеснят от присъствието на един непознат човек, ме накараха да стана и да си тръгна. Мъчех се да се надигна от купчината въжета. Но параходът се кандилкаше насам-натам и това не беше така лесно. Първо си изпуснах бастуна, сетне, докато се опитвах да го взема, вятърът грабна и издуха каскета ми право в краката им. Добре, че младежът беше като живак. Хвана каскета и ми го донесе. Не щеш ли, подир него се приближи и момичето. И косите ѝ, и роклята ѝ вече не се развяваха, бяха мокри, прилепнали плътно към главата и тялото ѝ. Някакъв фенер я осветяваше отзад и едва можехме да се видим. Лицата ни помръкваха едновременно. В този миг по напрегнатото лице на това момиче, изгарящо от някакъв странен огън, долових голяма нежност към мен. В ръцете си държеше изяден до половината шоколад. С невинността на малко детенце тя се усмихна и ми го подаде, но в миг се усети каква детинщина върши и си дръпна ръката назад. Разсмяхме се, в това число и аз. Тогава младежът бръкна в наметнатото върху плещите на момичето сако и ми подаде някаква

хартия. Наведох се да я взема. Този път, след кратко колебание, момичето ми отправи поглед и с усмивка, която красноречиво показваше желанието ѝ да направи нещо мило за мен, бръкна в същия джоб. Втора банкнота от една лира — този път от нея. Тя беше бръкнала в джоба на любимия си за първи път. Какво ли щеше да породи по-нататък този неин жест? Сега обаче мигът беше толкова мил, толкова силно ги караше да почувстват близостта си, че за да не целуне любимата си пред мен, младежът стисна ръката си, за да овладее треперенето ѝ, и бръкна още веднъж в същия джоб за трета лира. Тези три лири за тях бяха много пари. Разбрах го по вида им, когато ги зърнах отблизо.

Някога бях срещнал една бедна старица, която от радост раздаваше на децата десетачета. Една лятна вечер един-двама търгаши, които приличаха на моите предишни директори от „Нур-и Ирфан“, бяха устроили в обществена градина празник по случай сунет. Жената, за която говоря, беше баба на едно от бедните деца, на които беше направен сунет. Собствениците на помпозния празник продаваха билети от по две лири на хората, които се стичаха като от улук към окичения със знамена вход, към постланите килими и украсените с цветя маси. Така и не искаха да чуят жената, която от дълго време им викаше:

— Аз съм бабата на Мустафа. Като обрязваха чедото ми, то уплаши ли се, припадна ли? Поне веднъж ми го покажете на леглото, отдалече, и пак ще се махна!

От време на време тя се опитваше да се промъкне сред тълпата, но я хващаха за ръката и я изхвърляха навън. Но най-сетне успяха да изнамерят място за бабата в края на една срутена тераса по улицата край градината. През една голяма дупка от чеп в дъската на оградата женицата можеше прекрасно да вижда своя Мустафа, легнал на едно лъскаво легло заедно с две свои другарчета от махалата. Детето беше добре. Със синьото таке на главата, то надуваше и писукаше с дадения в ръцете му свиркащ балон, а бабата ту се смееше, ту плачеше, викаше с подобаващ за още по-голям празник глас децата край себе си и им раздаваше милостиня — по десетаче, по десетаче. Не е шега работа: бабата изживяваше своето щастие през дупката от един чеп!

Да, и щастливият човек е с толкова широки пръсти към бедняка, колкото и нещастният — щедър е. За нас най-страшното нещо,

истински мъртъв сезон, е времето, когато сърцата започнат да пулсират с ритъма на машина — равномерно и ритмично. Няма чак толкова голяма разлика между скръбта и радостта. Важното е да се наруши това ужасно равновесие и везната да започне да се мята надясно-наляво в пълен хаос.

ТРЕТА ЧАСТ

I

Има моряци, които се завръщат от плаване в такава мизерия, че тя се е просмукала чак в костите им, дрехите им се разкапват от влага и мухъл. Земята, по която ходят, все още се люлее под краката им, като заспиват, бавно се издигат и потъват в леглата си нагоре и надолу, сякаш са върху гребена на бучаща в глъбините грамадна мъртва вълна.

След такива разходки се връщах у дома в Сюлеймание зашеметен горе-долу по същия начин, а потресът от това, които виждах и чувах, ме държеше напрегнат дълго време. В обятията на коя ли любима бих почувствал в такъв момент онзи покой, който получавах в своя домашен кът? Имах си любимото тълче върху големия креват срещу прозореца със строшените кепенци, който гледаше към Златния рог, към тепетата на Бейоглу, а в ясно време — към част от кубето на Сюлеймание и едното й минаре. Бях го застлал с няколко парчета кече, попаднали ми подръка миналата година, част от килим и една еленова кожа, която, макар и овехтяла, изглеждаше свежа като жива. В цветната ниша, вдълбана в стената до мен, имаше по една-две дреболийки, които си харесвах и исках постоянно да са ми подръка. Месуле баджъ имаше навика дори в дъждовно време всяка заран да полива хилавата асма и тя постепенно порасна и плъпна по стената на къщата и покрай прозорците към градината. Държах кепенците постоянно затворени, защото трудно се застояваха отворени и при най-малкото напъване гъбясалите от влагата им криле се разпадаха от тук от там на пепел. Това донякъде ми помагаше, защото зимно време вятърът в този район беше доста остър, а те го спираха, а през лятото, в прекалено горещите дни, поддържаха стаята хладна и здрачна. После — нас нямаше кой да ни гледа, тъй като покривите отпред слизаха стъпаловидно към Златния рог и по тях нямаше друго живо същество, освен няколко щъркела, така че тази закътана стая ми създаваше чувство на неописуемо усамотение и сигурност.

Когато не палех лампата, нощем през пролуките на кепенците по тавана и по стените се прокрадваха бледи зеленикави светлини. Нишка по нишка, те създаваха представата за течаща вода, в която се надигат

вълни, която кипи и бушува, и дълго време пораждаха у мен страх от причуващото ми се ехо на плискаща се вода, долитащо от морето, там, долу, въпреки че това беше абсолютно невъзможно.

Дали идваха от морето, или от небето, или само от току-що не докрай нанесените влажни и хлъзгави бои по зейналите дъски на кепенците, в лунни нощи с озарени небеса тези светлинни нишки пораждаха у мен представата, че лежа в голяма тръстикова колиба. Ако човек може да се влюби в нещо друго освен в жена, онова, което изпитвах в тези толкова объркани за мен времена към тази стая и към този креват, не можеше да се нарече нищо друго, освен любов.

Сънят и будунето са два коренно различни свята. Аз обаче в някои нощни часове, прекарани в този креват, наистина не бях в състояние да кажа в кой от тях се намирам. Тялото ми беше капнало от умора, нямаше как да направи и най-малкото движение, всяка част от него поотделно спеше. Да, костенурката потъваше в сън. Обаче птицата, затворена под своята тежка и уродлива коруба, беше будна. От мястото, където се излягах на гръб върху една височка възглавница за стена, виждах по тавана отраженията на браздите от кипналата вода, рамките на двете големи табелки, окачени на стената отсреща, и лъскавите им надписи, огъня в печката през постоянно вдигнатия ѝ капак. Буден бях, значи. Но в същото време сред тях постепенно затрептяваха някои от лицата, които бях срещал през деня — те говореха, смееха се и плачеха с гласовете си — безплътните създания от света на реалността бяха само сън. В такъв случай как да определя в кой от тези два свята се намирах сега?

Понякога под напора на вятъра вейките на асмата започваха да се блъскаат в прозореца, печката леко боботеше. Безупречно ги следваше похъркването на Месуле баджъ, задрямала, както си седи, проточила лице към огъня. Привиденията ми шушукаха помежду си, неочаквано млъкваха и се спотайваха, също като деца, дочули отвън да се тропат. Дъските на кревата започваха от само себе си да проскърцват. Протягах олекналата си ръка и палех лампата в нишата.

Бях споменал, че в тази ниша държа дреболийки, които обичах да са ми подръка. Срам ме е да го кажа, но част от тях бяха книгите. Книги, които от време на време съм купувал на безценица от различни разпродажби или от наследници на покойници. Сред тях най си обичах една дебела книга — поема със сентенции.

Оправях възглавницата зад гърба си, поизтеглях се още малко нагоре и я разтварях на коленете си. Колко странна е тази поема за света и задгробния живот.

Каква книга само! Корените ѝ бяха заровени в калта на земята, главата ѝ — вдигната към небето, като слънчогледите. Не бих твърдял, че съм проумял сложната ѝ мисъл, нито пък персийския ѝ език. Не, никога. Аз не съм човек, който се срамува от просенето. Но не и за да искам нещо толкова възвишено! Да, няма да твърдя, че съм на „ти“ и с персийския, и с идеите на тази книга. Но в нея се разказва за малките хора с такъв похват и се показва такава висота в отричането на материалните блага, че не мога да си представя кой друг ще го разбере по-добре от мен.

Месуле баджъ сега вече не е съсухрената и окаяна повлекана на Тамашалък с изтънели от глад като на паяк крака. Облечена в червените си рокли, с везаните си чехли, с висящите на плетения ѝ вълнен колан ключове, тя направо прилича на издокарана калфа в конак. Шета из къщата, пее си някакви песни, неясно какви, бърри през прозорците със съседите, макар че не ми е много по сърце, и води нескончаеми пазарлъци с продавачите, които минават покрай вратата ни. С учудване забелязвам, че умее да накара всекиго да я уважава, както беше и в Тамашалък. Според мен е Божие провидение фактът, че такова падение, такъв бой и скубане на коси за зальк хляб или за изпуснато на земята парченце сапун не са накърнили ни най-малко финеса и учтивостта ѝ на дворцова калфа.

Започнах да забелязвам у Месуле баджъ и нещо ново — гласа ѝ. По-рано имаше рязък и донякъде гъгвив глас. Постепенно той се бе избистрил и придобил някаква сладка игривост. Особено когато се радваше по детски на най-невероятни неща и през зъбите ѝ, по-бели и от клавишите под лъскавия капак на пианото, зазвъняваше чуруликащ смях, тя развеселяваше и мен.

Но така или иначе, Месуле баджъ беше такава през деня. Заедно с настъпването на вечерта започваше да притъмнява и тя — лицето и се издължаваше, разстоянието между носа и устата ѝ ставаше ужасно разтеглено, дори върху източения ѝ на вид ръст лягаше кошмарно мълчание.

Вечер отношенията ни с Месуле баджъ прекъсваха. Вършеше си услугите към мен мълчаливо, не ме поглеждаше, не ми говореше. Ако

я попитах нещо, ми отговаряше със стиснати устни и от приказката ѝ не се разбираше абсолютно нищо.

Всъщност баджъ ми се сърдеше. В нейните очи аз бях един жесток човек, който не щеше да приюти в къщата си едно малко като птиченце дете, ами го изхвърляше на улицата. Знаех си, че за нищо на света няма да промени мнението си, и затова никога не ѝ го натяквах. При това бе опасно да се човърка тази тема. Още помнех ужаса на онези дни, когато отделихме Исмаил от нея. Като го качихме с багажа му в колата на Талят, Месуле баджъ изскочи от къщи съвсем гола и тръгна да ляга пред колелата. По цели ноци закриваше лицето и очите си с неговите ризи и виеше до сутринта.

Сега не ѝ се чуваше много-много гласът. Денем се укротяваше в кухнята, в градината, при входната врата. Но настанеше ли вечер, мъката я затискаше и у дома настъпваше тежко мълчание, от което, в интерес на истината, не се оплаквах.

Мястото на Месуле баджъ в зимните вечери беше край печката, до вратата. Дори когато нямаше голям студ, тази печка непременно трябваше да гори и капакът ѝ да стои отворен. За да не угасне огънят, тя си имаше сухи трески от ситно нацепени сандъци за портокали. Сядаше със свити колене пред печката върху парче килим, обгръщаше краката си с ръце и дремеше така с часове.

Месуле баджъ си имаше и една нова любов — хилава и издължена котка арабска порода, която отдалече приличаше на нея. Веднъж един боклукчия — главата му беше изгоряла по време на някакво произшествие, а лицето му — с нагърчени една върху друга гънки кожа в някакъв кошмарен вид — хвърлил в боклукчийската си кола котенцата, които се родили в пресушеното корито на чешмата срещу нас. Месуле баджъ, като видяла от прозореца тази трагедия, изхвърчала боса на улицата и се разкрещяла, но той не искал да я чуе и ги закарал в морето. Баджъ, открила сходство между срамната сцена, която беше направила някога след колата на Исмаил, и тичането си подир боклукчийската кола, прибра този ден котката у дома и я направи, както се казва, своя посестрима в мъката.

Когато удължените им, сурови и подобни едно на друго лица се залепяха да гледат през прозореца към улицата, щом видеха да се задава боклукчията с обгорялата глава, Месуле се подаваше и редеше подире му молитви и клетви:

— И още по-грозен да те направи Аллах, дано да си останеш с маймунското лице!

В интерес на истината, котката въобще не изглеждаше загрижена за рожбите си. Беше същество с остра физиономия на престъпник, като невестулка. Обработваше състраданието на Месуле баджъ като подземно богатство и след като изядеше половината кухня, надвечер изпъваше още повече гърба си на дължина, свиваше уши и излизаше на разбойнически похождения из махалата; понякога се връщаше с рани от бой по краката и главата. Нощем обаче лежеше тихо и кротко край печката, в краката на Месуле баджъ. При това точно пред отворената врата на печката. Отражението на никога незагасващите пламъци лекичко разлюляваше удължените им лица, караше брадичките им да помръдват и се получаваше такава стройна хармония, която пораждаше у мен представата, че те двете си разказват една на друга нещо без начало и без край.

От време на време котката потрепваше, разтръскваше се, измъркваше нежно, променяше си позата. Месуле баджъ свързваше това пак със спомена за рожбичките ѝ и въздишаше тежко-тежко, галеше я по главата, почесваше я и нареждаше:

— Не се тревожи, велик е Аллах! Аллах ще накаже оня с маймунското лице да се влачи като келява мечка!

Като че ли келявата мечка няма друга работа, освен да се влачи!...

Знам, част от тези думи на Месуле баджъ се отнасяха за мен. Но как можех да обясня на тази несретница, че не аз съм този, който го е изгонил от дома; напротив, той е, който ни остави и си отиде. Месуле баджъ няма да разбере с кого съм аз в тези нощи. Няма да разбере какво виждам, като се вирам по цели часове в текста на окачената отсреща табела:

*Хиляда пъти до Каабе да идеш,
не струва колкото едно сърце
с любов най-земна ти да сгрееш...*

Господи, как само го беше хвърлил в обятията ми този стих, в мига на най-голямото откровение помежду ни!

Как се радваше Исмаил, когато започна да долавя неговия смисъл, как забравяше безпомощната ни сръдня, когато очакваше още нещо от мен. Колко различен беше в такива моменти — с присвитите си очи на червени точки, сякаш гледаше към някаква ослепителна светлина, с тези нервно потрепващи ноздри на финия си нос.

Сега вече дойде ред да забравя срама си и да го кажа. От известно време понякога и аз чета книги. Ако се напрегна още малко, мога да кажа, че дори повече от средното ниво. Не знам дали да ви разкажа откъде се взе пък това. Началото бе положено в дните, когато започнах все по-добре и по-добре да кроя планове как да избягам някъде далече от Тамашалък.

В Измир имаше един окаян дядо Гани. Беше единственият човек, който говореше с мен. И по-преди ви казах, обичаха го и много го търсеха заради неговото сладкодумие. И една от причините беше, че много увлекателно разказваше приказки. Истински или измислени, какви ли не ги знаеше този човек. За всеки — според характера: легенди за духове и самодиви, за чудесата на светиите, за любителите на клюките — злбодневки срещу големците на града, пълни с тръни и камъни; за любителите на науката и изкуството — разкази, подобни на разказите за Страната на розите, примесени с четиристишия на персийски език. Един от тези разкази бях чул и аз. Един ирански шах, любител на науката и изкуството, излязъл на обиколка и ако не ме лъже паметта, се отбил в един град ли, паланка ли, наречена Рей. Дори босоногите деца по улицата със затворени очи и разширени ноздри декламирали Хафъз, декламирали Саади. Само че един дрипльо сред децата, с голяма глава и дълга брада — според дядо Гани приличал малко на мен, — чертичка да видел, смятал, че е стълб. Колкото щедри са благотеянията на великите ханове, толкова страшен е и гневът им. Шахът накарал хората си да го хванат, да свалят калпака от главата му и заповядал точно по средата на челото му да дамгосат с барут във вид на конска подкова: „Хар-и Рази“, тоест „Магарето на града“, или на паланката. Минали оттогава пет ли, шест ли години, нито много дълго, нито много късо време и шахът — любител на науката и изкуствата, пак минал през града ли, паланката ли Рей. Брадатият с моравата дамга на челото пак бил сред децата. Но, о, чудо! Сега той бил погълнал всички науки, от мюсюлманското право до алхимията, писател станал, поет. Декламирал стихове, тълкувал Корана, ударил на един дъх в

земята като тесте от карти за игра всичките учени, които шахът разхождал със себе си за разкош. Каква била причината за това чудотворство? След като го дамгосали, в сърцето на този брадат човек пламнал странен огън: отначало целувал ръце и крака на този-онзи и се научил на четмо и писмо; сетне години наред работил денем и нощем. И то как само работил! Наистина, станал вече не „магарето на Рей“, а най-великият човек в Рей и може би в цял Иран. Ами сега, какво да прави шахът — любител на науката и изкуството? Нямало как да се изтрие издълбаната с игла и барут дамга. Нима трябвало да накара още веднъж да хванат горкия човек и като на овца да му смъкнат кожата от главата? Как тогава да поправи тази несправедливост? И шахът заповядал:

— Да дойдат при мен тия, дето правят дамгите!

Дошли тия, дето правели дамгите. Издълбали върху челото на брадатия още една буква и „Хар-и Рази“ станало „Фахр-и Рази“, което означавало „Човекът, с когото градът Рей ще се гордее“. Този човек бил прочутият ирански поет и тълкувател Хазрет-и Фахр-и Рази.

Дали е истина този разказ? Възможно е. Щом онзи малчуган, който вечер се просваше пред мен по корем в цял ръст да чете от край до край големите книги и да ме пита за строфите на персийски език, можа да ме дамгоса право в сърцето и ме навикна нощем да чета поеми, не трябва да изглежда невероятно и това, че един всесилен шах все пак е успял да изкара от необразования мъдрец един Фахр-и Рази.

Да, моята любов към четенето беше вдъхновена от този разказ. Когато четях книги, в съзнанието ми проблясваха някакви светлинки, усещах, че се раздвижат дребни мисли, които не приличаха на обичайните. Ще се озовем ли с него по-нататък пак така, един до друг, в нощ като тази? Не мисля. Надявах се. Представях си как, ако се случи нещо подобно, щях да споделя тези си мисли. Виждах как се променя погледът му пред новите неща, които чуваше от мен. Ето това беше моят детински блян, който ме подтикваше да чета поеми, като се събудя от време на време от унеса. Блянът да се покажа пред Исмаил променен, на новото ниво, което съм постигнал.

Годините значи не променят човека. Сега, с побеляла коса и брада, се старая да преповторя чрез поемата жалкия си опит от детските години с уд да завладее сърцето на едно момиче.

* * *

Горката Месуле, тя не ги знае тия работи. Не знае защо една нощ скочих изведнъж от кревата си, с риск да счупя още веднъж счупената си ръка.

Една вечер се върнах у дома болен и много уморен. На туй отгоре бушуваше и южният вятър. С отворената на коленете си поема, аз се намирах в едно от ония състояния, когато не знаех буден ли съм, или спя. Може би заради шума от непрестанното дрънкане на стъклата унасянето и събуждането ми преливаха едно в друго.

В този момент цялата ми стая си стоеше наяве с всички свои вещи — пред очите ми бяха табелките на стената, развяващото се от вятъра перде — и изведнъж насън ми се яви един още по-малък на вид Исмаил; покатери се на развяващото се перде, босите му крака се залюляха над празното пространство; щеше да падне. Ето тогава нададох непознат за мен вик и скочих; паднах на пода върху ръката си.

II

В махалата не знаеха кои сме, с какво се препитаваме. И тук, както в Тамашалък, приличахме на изгубен насред океана разбит кораб.

Отначало се опасявах от бърливостта на Месуле баджъ и се опитвах да не ѝ позволявам да приказва излишно с хората от къщата и с близките съседи. Но по-късно видях, че това са напразни усилия и онова, което ме плашеше, тъкмо напротив, повече е за похвала. Месуле баджъ със своите спомени, за които не можех да си представя, че са по-стабилни от спомените на един щъркел, със своя неправилен, трудноразбираем говор като на четиригодишно дете, описваше Тамашалък толкова различен, че дори и аз взех да се смятам за някакъв владетел, абдикирал от властта в страната си и заминал с цялото семейство в една далечна, доста странна и неизвестна африканска държава с много характерни особености.

После постепенно разбрах, че и в тази махала, както и в Тамашалък, всеки е потънал в собствените си грижи и никой не поглежда към другия.

Единственият гостенин в нашия дом беше Талят. Май го казах и преди. Когато научи с какво се занимавам, той се стресна — в нощта, когато се разделихме при входа на парка, усетих, че се отвращава дори от моето провлачено ходене. Неговото обещание „Пак ще се видим!“ беше лъжа. Но в същото време някакво предчувствие ме беше предизвестило, че това няма да продължи дълго. И ето че стана точно така.

Битпазарът беше едно от любимите ми места. Харесваше ми от време на време да се мотая там. Това беше едно от местата, където равновесието, за което говорих по-преди, беше нарушено. Тези, които бяха дошли притиснати от нужда да продадат някои стоки, някои скъпи за тях дребни вещи, бяха малко или много объркани хора; вярвах прекалено много — както комарджиите, на случайността и на щастията, което можеше да им донесат някои. Такива бяха и онези, които с малкото пари на ръка се надявах, че им се е паднала голяма

печалба — например да стегнат чеиза на някое бедно момиче. Наистина, там беше мястото, където не се държеше много-много сметка на парите.

Един ден си почивах на една от пейките около сергиите. В един момент викачът взе някаква странна и заоблена гъдулка, която отдалече приличаше на почерняла кухненска тава. Човек се присмива само на грозотата и уродството у себеподобните си. Но този се подиграваше на гъдулката, държеше я с отвращение само с върха на пръстите си, люшкаташе я като хванато за опашката мъртво животно и викаше:

— Старинна гъдулка (...) гроша!

Сред хората избухна силен смях.

Викачът изчака малко, после попита:

— Няма ли желаещ за тази аванта?

Отново смях.

Собственикът на гъдулката беше доста бедно облечен караденизлия с побелели коси и мустаци. Нямаше места за сядане по пейките, затова клечеше на земята и изглеждаше засрамен. Викачът се наведе, размени си с човека някакви приказки и отново вдигна глава. Този път изглеждаше огорчен, но не се отказваше и от шеговития си тон. Викна отново:

— Заради авантата поисках от собственика няколко гроша отстъпка. Не е съгласен. Имал тежко болен. „Ще си вървя у дома — казва, — трябва да изкарам пари за път!“.

Сред струпалите се хора този път не се чу глас. Викачът вече се готвеше да остави гъдулката, когато направи последен опит:

— Не я гледайте как изглежда отвън! Имала чудесен тон...

Тогава караденизлията се изправи на крака — беше нисък и малко понакуцваше с единия крак. Взе инструмента от ръцете на викача. Но моментално ми направи впечатление, че това не беше случайно докосване, а досег с болка и обич, като че ли прегръщаше понесъл обиди свой приятел, сякаш водеше за ръка сакатото си чедо... После изтегли лъка и от гъдулката се разнесоха чудни звуци. Част от някоя караденизлийска песен ли беше, или импровизация, не знам. Но звуците така ми пронизаха сърцето, че без да искам, очите ми се просълзиха.

На предния ред седяха двама дебели мъже. Единият се отърси от дрямката си и с глас, който излизаше като хъркане през запушения му нос, рече:

— Абе, хубав тон има, трябва да се купи!

Той смяташе, че с късите си и дебели пръсти, накичени с изумрудени и рубинени пръстени, и с хърхорещия си запушен нос ще изтръгне от гъдулката същата звучност. Но приятелят му го отказа. Потърсих с поглед наоколо някой друг. Когато аз ще купувам нещо от търга, не смея да наддавам на висок глас. По-точно, нямам право да правя някои неща, които правят хората, непринадлежащи към моята класа. Ако видех някой, от чийто външен вид нямаше да се стресна, щях да го помоля да я купи за мен. И какво щях да правя с нея? Може би да я върна пак на собственика... За да зазвучи пак така в неговите ръце... Като взех да остарявам, в характера ми избуяха непонятни черти. Както се оглеждах така за някого наоколо, какво да видя? Сред тълпата зад викача — моят Талят. С вързоп под мишницата и с бронзов хаван в ръка. Веднага разбрах каква е работата: Талят пак беше натясно. Носеше няколко вещи във вързопа и хавана, за да ги продаде. Слава богу, бронзовият хаван му донесе една-две лири и ние си тръгнахме от битпазара.

Така се сдобрихме с Талят. От време на време, като му се стегнеше душата, идваше в моя дом, гощавахме го. Даже когато времето беше много лошо или се беше скарал със своите хора, нощем оставаше да спи в моята стая.

За Месуле баджъ посещението на гостенин в нашия дом, особено ако е за ядене и за преспиване през нощта, беше изключително радостно събитие, същото като Празника на телето в Тамашалък. Кой знае какви спомени от вилата на Сюрури паша започваха да се вихрят в горката ѝ глава. Каквито неща имахме скътани за показ, тя ги вадеше и изсипваше наред стаята. За Талят приготвяше съвсем чисти чаршафи, изгладени нощници от батиста, подрънкващи с пулчетата си везани чехли. В кухнята вареше всевъзможни ястия с пълнеж, трополеше със сатъра за месо, навред из къщата се разнасяше мирис на гореща халва.

Появеше ли се на прага ни Талят, тя започваше да размахва ръце като готов да литне щъркел, спускаше се към него, възторжено ахкаше: „Господине!“, и се хвърляше да му целува пешовете. Ето, това беше

картинка, която заслужаваше да се види. Даже един ден, както Месуле се мъчеше да докопа калните пешове от пардесюто на Таят, той пък се наведе да предотврати това и главите им се сблъскаха.

Вещите, които той видя в моя дом, представляваха такъв разкош, какъвто не би могъл въобще да си въобрази през целия си живот. Горкият Таят смяташе, че веселите дворцови представления, този театър за гости, който му изнасяше баджъ с цялата си жизнерадост и увлечение, заискрили в белите й зъби, са в негова чест, и направо се сбъркваше какво да прави.

Дните, в които идваше у нас, бяха дните на най-големите му домашни скандали или беше изхвърлен от къщи по какви ли не причини. Имаше моменти, когато притискаше слепоочията си с пръсти, затваряше плътно очи и като момче, преуморено от зубренето на Корана наизуст, дълго-дълго се люшкеше насам-натам. Сетне отваряше широко очи и като някой селянин, зашеметен от безграничния разкош на двореца, където е поканен, оглеждаше всичко наоколо едно по едно. Наред с това, като се усетеше понякога къде се намира, забелязвах, че се наежда, а очите и носът му започваха да трепкат с някакво странно безпокойство. Но започнеха ли чиниите с гозбите и халвата на Месуле да пълнят трапезата, тази негова скованост изчезваше на бърза ръка и Таят пак си ставаше предишният Таят.

* * *

След време започнах да му помагам с по малко пари. Казвам „помагам“, но естествено — давах му ги назаем. Само че на Таят не му беше лесно да свикне с това. Помня, че когато продаваше хаванчето на битпазара, аз му отправих подобно предложение, но той категорично отказа. Може би имаше право — как така изведнъж! Но след като започна да удостоява с чест трапезата ми, изглежда, щеше да дойде ред и на това.

Една вечер, докато разговаряхме, ми обясняваше как не може да се види краят на болестта, която мъчи жена му. Същия следобед станало дума за едно ново лекарство и един негов познат се изчервил и му отговорил неопределено: „Ами утре ще измислим нещо“.

— В онова чекмедже имам малко пари — му казах. — Вземи си от тях колкото ти трябват за лекарството. В началото на месеца ще ми ги върнеш.

— Не искам пари! Казах ти го, колкото да се оплача от странното поведение на някои познати.

— Така си и мисля — направих се, че не разбирам. — Но след като ей там си стоят едни непохарчени пари... Няма да ми трябват преди началото на месеца.

В този наш свят много пъти съм попадал на различни случаи как се убеждават жени. Появила се е сред нас млада девойка и някой си спира окото на нея. Както се прави във висшето общество, отначало се впуска на лов, най-напред с пари, с дребни подаръци като кърпа, обеци, даже и да не успее да я улови, поне малко или много я умилостивява. В края на краищата някоя нощ я вика на улицата да си поговорят, в някое забутано кътче. Не за лошо, просто ей така, като приятели. От една страна, говори, а от друга, започва да я докосва по ръцете, по краката. Защото, ако остане само с думи за любов, има опасност тя внезапно да се ядоса, да стане и да си тръгне. Но ако в същото време усети, че една мъжка ръка обладава тялото й... Нощта е времето на женската слабост.

Изплаших се дали, ако продължавам да го увещавам така, Талят нямаше да упорства и в някой момент заради неволно изпусната от устата ми дума да се депресира и съвсем да откаже. Извадих парите от чекмеджето и ги оставих пред него. Сега вече можехме да си приказваме по-спокойно. Горкият Талят, продължаваше да повтаря, също като бедната, постепенно разнежваща се от потайностите на нощта, жена:

— Не, не, драги... Може ли такова нещо?

И понеже кръвта не се беше качила колкото трябва по цялото му лице, обагри в червено по доста странен начин върха на носа му заедно с ноздрите. Тази картина още е пред очите ми; пръстите му потропваха ситно и трескаво върху масата и малко по малко се приближаваха до парите. Следваше втора серия от потропвания върху тях...

С нервни изблици на смях машинално вземаше парите, оставяше ги пак, сякаш ръката му трябваше да свикне с някакъв парещ предмет, пак ги вземаше. Изумих се колко много си приличат хората в

определени моменти — без да искам, се видях как при джамията Ешрефпаша подхвърлям в длан парата, получена от първата ми клиентка, която отдалече толкова приличаше на моята баба. Като че ли исках да си изкарам върху този несретник натрупания и аз не знам срещу кого яд, та настоях направо с настървение:

— Сложи си ги в джоба, Талят бей, толкова добрини си ми вършил... Срамота е, срамота... Ще ми ги върнеш в началото на месеца, хайде!

Наистина, Талят пристигаше на бегом още в началото на месеца и ми връщаше парите. Половината от тях вземаше отново след петнадесети, другата половина — към края на месеца... При условие в началото на следващия месец да донесе всичко закуп.

Тогавя си отворихме с Талят един тефтер. Както правеше в своето учреждение, той най-старателно чертаеше разни линии, пишеше цифри и бележки. Тъй като аз не разбирах нищо от това, поточно исках да покажа, че не ме интересува, слагах очилата и потвърждавах съответните сметки:

— Да, верни са!

Доколкото можех малко от малко да разбера, всичко това постепенно започваше да излиза от кръга на едномесечен или няколкомесечен заем, то просто придобиваше вида на дългосрочното държавно кредитиране. И все пак се усмихвах под мустак — че какво представляваха тези пари в сравнение с честта, която един толкова издигнат държавен чиновник като него оказваше на моя беден дом.

III

На първо време между Месуле и Талят започна едно такова съревнование по вежливост, което страшно ме забавляваше. Каквото беше видяла във вилата на Сюрури паша — обноски, ласкателство и т.н., сега го прилагаше върху Талят, и понеже не умееше да изрича думите от запазените в главата ѝ изрази по протокол, тя подражаваше на интонацията им и направо чуруликаше като птичка. С присъщата на някой известен писател учтивост, Талят също не оставаше по-назад и понякога пред очите ми се разиграваше истински театър. При това вежливостта и на двамата съвсем не беше безкористна. Талят доста бързичко се ориентира, че да държиш Месуле баджъ в ръцете си, означава да черпиш вода направо от извора на този дом. А колкото до Месуле баджъ, първоначално нейната политика беше по-дълбока и по-тънка. Беше си наумила да придърпва от време на време Талят в кухнята или във вътрешната стая, да се хвърля в краката му, а пък той да ме разубеждава да не изпращам Исмаил в пансиона. Но след време, като видя, че Талят, тъкмо обратното, оглави тази работа, или по-точно тя реши, че тъкмо той се е заел с подготовката на детето, изведнъж се озлоби срещу него. Талят, който през целия си живот като чиновник винаги беше мачкан и беше станал болезнено чувствителен към лошото отношение от страна на началниците си, бързо усети какво е положението.

Фасоните на Месуле го тревожеха по същия начин, както и някое възникнало изневиделица опасно недоразумение между него и шефовете му. Въсеше вежди, дребното му лице се сгърчваше, душичката му се косеше: „Леле, ще полудея. Какво ѝ направих на тази арабка? В какво се провиних?“. Към учтивостите от вилата на Сюрури бей Месуле баджъ нямаше как малко или много да не прибави и тамашалъшките скандали с бой и скубане на коси, затова пък не само гневът ѝ, ами и навъсената ѝ физиономия бяха нещо непоносимо. Горкият Талят! Изпадаше в ужас пред все по-удължаващото се разстояние между носа и начупената ѝ стисната уста, която можеше

ненадейно да му се озъби като маймуна. Опитваше се да й прави разни фокуси само и само да я разсмее.

Като се мръкнеше, Месуле баджъ заставаше права на вратата като катранено тъмна сянка, подпираше се на рамката ѝ с разперени на две страни слаби ръце, стоеше така известно време, натъртено ме питаше, без да споменава името на Талят: „... ще остане ли на вечеря?“ и този ѝ въпрос се превръщаше в удар по главата на горкия човек. Предполагам, че в този момент той пронизваше пъргавия си и съобразителен мозък със светкавични мисли като например: къде се намира, аз кой съм, още повече коя е Месуле баджъ, че така отявлено го обижда, и най-вече — кой е самият той... И когато аз реагирах с думите: „Че иска ли питане? Ще остане, разбира се!“, той съвсем се впрягаше и скачаше от мястото си. Със смутени, просълзени очи оправяше гордо вратовръзката и мръсната си яка над подскачащата като тулумба адамова ябълка и казваше:

— Не, не, обезателно ще си тръгна, чакат ме у дома!

И нито ароматите на ястията, които идваха от кухнята и се разнасяха вече из цялата къща, нито каквото и да е друго нещо можеше да го спрат.

След като дълго време се правех, че не виждам тяхната тиха война, една вечер, вече на вратата, му казах:

— Абе, Талят бей, ти като че ли се засягаш от тази арабка с пилешкия мозък?

Моментално се намръщи, тупна с ръка по гърдите си и с тон, все едно ми се оплакваше от разсърдената си любима, заяви:

— Ще видиш, туберкулоза ще хвана от нея!

И за да не видя, че се е разплакал, хукна на бърза ръка.

* * *

Независимо от всичко, след време усетих, че Талят и Месуле баджъ отново започват да се разбират помежду си. Също като двама влюбени, които са се разделили шумно с публичен скандал, те криеха помиряването си в тайна. Дълго време не ми идваше наум да търся причината за това. После обаче една вечер най-неочаквано притиснах Месуле баджъ:

— Виж какво, тези дни започна да се мотаеш по улиците повече, отколкото трябва!

Отначало тя се нацупи и без да ме поглежда, едва-едва процеди:

— Аллах... Аллах... да не съм дете? Ходя, където си искам.

После се стресна от мълчанието ми и се наложи да се оправдава:

— На Атпазар бях... да купя зарзават...

— На никакъв Атпазар не си ходила, а в училището на Исмаил!

Изведнъж се стъписа, от страх я изби на смях. А аз се облеших насреща ѝ с такава строгост, каквато никога не беше виждала:

— Виж какво, на мен никак не ми е смешно...

Месуле баджъ се сви като котка, ударена с горещата маша през муцуната, цялата настръхна, понечи да започне да се кълне. Но този път направо ѝ изкрещях:

— Не ща лъжи! Казаха ми!

И ръцете, и краката ѝ се разтрепериха като лист.

— Кой ме натопи? — попита едва жива.

Естествено, не можех да ѝ кажа: „Аз самият те видях!“. Това значеше да си призная, че и аз понякога вечер обикалям край училището, че наблюдавам в полумрака прозорците, че надзъртам през железната ограда да видя част от градината.

Месуле баджъ веднага издаде Талят:

— Грехота! Грехота! Она се кълнеша, че няма да ме натопи!

Значи Талят ми разиграваше пиески... Беше предвидил, че ако баджъ продължаваше да се мръщи, нямаше да го допуска в тази къща, и беше намерил точния начин да я хване отново в ръцете си. Като се поразрових още малко в тази работа, се оказах затънал до коленете в позор. Един ден Талят завел Месуле в училището, представил я на директора и дори получил разрешение тя да вижда Исмаил на всеки петнадесет-двадесет дни. Баджъ, разбира се, не се оставила само да се облизва покрай сладкото. Започнала да ходи по два-три пъти на седмица. Взела да увещава портиера да я пуска, носела му даже малки рушвети. Понякога през междучасията я пускали в градината, друг път, ако не успеела, се катерела с щъркеловите си крака по оградата.

Най-грозното нещо в тази работа било, че Исмаил негодувал. За да ме убеди, че той уж няма никаква вина, Месуле баджъ открито ми разказваше как се ядосал, като я видял, как избягал, как даже я изгонил с думите: „Недей да идваш!... Срам ме е!“.

Недей да идваш! Срам ме е!... Цветето на буницето ни презира! Сякаш го виждам в някогашния му образ на малко момче, изправено на крачетата си като същински Нимрод с насочени към небесния Аллах стрели и присвити в отвратително предизвикателство очи и ноздри. От мъка се сгърчих на земята, стиснах очи, заблъсках с юмруци по слепоочията си, по бузите си, стенех:

— Аллах да те накаже, селяндурка такава! Аллах да те накаже!...

Два дни подред заплашвах Месуле баджъ, че ще я изхвърля с все юргана и дюшека на улицата, разплаквах я, хоках я; на третия, в присъствието и на Талят, я накарах да сложи ръка върху книгата с поемата, тъй като у дома нямах Коран — и да се закълне до гроб. Така приключихме с въпроса. Или поне аз предположих, че е така, и повече не проявих никакъв интерес.

IV

Но истинското приключване, и то такова приключване, че да няма връщане назад, стана през есента на тази, първата година.

Една лятна вечер си седях вкъщи. Таят пристигна доста елегантен на вид — с изгладени официални дрехи, само като за петък и празниците, избръснат, подстриган...

— Познай откъде идвам, де! — засмя се той насреща ми. И сам обяви: — От училището на твоето момче! Директорът ми написал послание като на настойник... Отидох, срещнахме се. Съобщи ми, че момчето завършило класа трети по успех... Дори щял да бъде първи, но един-двама от учителите извършили несправедливост към него... Не много голяма, но... Момчето понякога се цупело и дразнело учителите... „Училището се затваря; през ваканцията то ще отиде ли при семейството си?“ — попита директорът. „Наистина, не знам!“ — му отговорих.

— Как да не знаеш, Таят бей? При кое семейство?

— Така де, но трябваше да проявя съобразителност. Защото малко след това се видях с момчето... Пораснал е още повече... Слава богу, в настроение си беше, и весел... Дано Аллах да те пази жив и здрав заради него... Попита ме: „Татко няма ли да ме вземе?“.

— Исмаил ли?

— Точно така...

— Такава ли ни беше уговорката с Исмаил?

— Че с дете, драги, прави ли се уговорка? Дали ще вземеш Исмаил у дома, или не — ти си знаеш. Мен ме е страх да се бъркам във вашите работи... Какво ми дойде на главата и с баджъ... Момчето обаче непременно иска да се види с теб.

Получих сърцебиене, не можах да му отговоря.

— Завърших класа, казва, искам да целуна ръка на татко.

Загубих ума и дума.

— Наистина, все пак ти си знаеш, но няма смисъл момчето да се огорчава...

„Така ли мислиш?“ — исках да кажа, обаче само се усмихнах горчиво.

— Разбрах, смяташ, че не е правилно... Добре, какво да кажа?

Хубаво е, че Талят беше намерил начин да не ме притеснява излишно. Но странно, и на това не се радвах. Говореше с нервно напрежение, като някой, който е решил да не се качва на кораба, а го гледа как отплава.

Корабът тръгна. Талят ми говореше:

— Тогава утре пак ще отида в училището. Утре е петък, учреждението ми не работи, обещах да изведа момчето. Заслужава го, след толкова блестящо взетите изпити. Имам намерение да го заведа най-напред в парка, сетне — на кино в Сиркеджи. Но... интересно момче! Исква да отиде другаде... Имало една джамия „Карие“^[1], да отидем да я видим... И една друга джамия... Забравих й името... Що за момче е това, реакционер ли ще става?

— Добре... — само това успях да кажа.

В стаята се смрачи. Месуле баджъ още не беше донесла лампата. Талят ми обясняваше нещо, но не го слушах. В ума ми се въртеше все онази сутрешна разходка... Виждах ги хванати ръка за ръка да бродят по разни тесни улички, виждах как Исмаил се катери по оградата на тюрбето и се опитва през спуснатите кепенци да надзърне вътре. Къде беше джамията „Карие“? Отначало си мислех, че е в Египет. После разбрах, че е някъде оттатък опожарените места. Знаех само в каква посока е, както знам и посоката на Каабе. За мен беше вече крайно належащо някой ден по-нататък да отида да я намеря тази джамия, да я видя.

Талят остана у нас до късно. Онази нощ той надмина всичките си щуротии, цялото си сладкодумие. Разказваше анекдоти, за да разсмее Месуле баджъ, даже направи фокус, като сложи една монета в кибритена кутийка, а я изкара от носа й, и какво ли още не. Като останахме сами, той извади тефтера и ми заобяснява кога и как ще си изплати заемите към мен. Също както на анекдотите и фокусите, аз само кимах с глава:

— Да, да!

Пред очите ми обаче бяха все вградени мраморни колони, полутъмни кубета, в които отеква звукът, олтари, полилеи и сред тях

— Исмаил, наведен на една страна, за да ги разгледа, слабичкият Исмаил, толкова малкият Исмаил, че да те разтопи от жал...

Когато Талят си тръгна, изпратих го до вратата, после, по чехли — до ъгъла, а още по-после — до кръстовището с големия булевард. А като не остана повече какъвто и да е повод да продължавам по-нататък, продумах с пресипнал от срам и вълнение глас:

— Талят бей, ако може, нека и аз да бъда в онази „Карие“ джамия... Уж случайно... Ти не му казвай предварително нищо... Не е редно да не видя момчето поне веднъж... — След което с друг тон допълних: — Ако ще си там, де. И след това всеки ще си хване пътя.

Казах го заради Талят — да му спестя притесненията, ако го видят заедно с мен на улицата.

Все пак, нали си беше дете, викна: „Татко“, хвърли се на врата ми и с влажните си устни ме целуна по бузата... По бузата! Източил се на ръст, с променена физиономия, той беше станал още по-голям красавец.

Като излязохме от джамията, Талят предложи да поседнем в едно открито кафене. Можехме, беше на тихо и закътано място. Начело с Талят и на тримата ни беше весело. Говорехме си и хвърляхме трохи на врабчетата, които се спускаха от дървото, кръжаха около нас и пак се връщаха горе...

Казвам „говорехме си“, но приказваше само Талят. Ние, засмени един на друг, го слушахме, и както смятах, самият аз бях много доволен от тази ситуация. Всичко, което щях да наприказвам открито на Исмаил, най-вероятно щеше да ни въвлече в неизвестно какви опасни води. В качеството си на Исмаилов наставник, Талят надълго и нашироко хвалеше неговото трудолюбие. Но имал една лоша черта в характера си, която незабавно трябвало да се промени. Да му го кажел открито — пак в качеството си на настойник, и то в мое присъствие! — било негов дълг. По принцип не бивало да се възразява на учители, на началници, на големци. Ето, макар че е работил толкова усърдно, заради това, че е възразявал, е останал на трето място в класа. Ако продължава все така, занапред щял много да си пати. Самият Талят „малко или много“ станал човек и стигнал без сътресения и неприятности до пенсионна възраст само защото „се е справял с положението“ така, че шефовете му да останат доволни. Наред с това

той не се разпростря пламенно върху собствените си способности, ами сложи точка с недотам подходящите за темата думи:

— Аллах не е създал животните, за да ги печеш, а за да ги храниш със зоб.

Отначало усмивката на Исмаил изчезна от срам, слушаше го с наведена глава. Но в мига, в който погледите ни се откъснаха един от друг, върху челото му, което сега ми изглеждаше още по-голямо, се изду онази жилка на неговото упорство; устните и ноздрите му се изостриха леко и той започна да се защитава. От устата му не излизаха невъздържани думи против учителите. Но се оплакваше от това, че те не разбират куп най-очевидни неща, че не искат и да ги разберат и най-вече — че извършват несправедливости, присмиват им се и ги заплашват, защото „тефтерът за наказанията и тефтерът с оценките“ били в техни ръце.

За да ни увери в правотата си, даваше примери, които доказваха, че се е променило не само лицето му, но и мисленето му, и изказът му. Когато говореше за грубото държане на учителите, за тежките им обиди, той беше гневен и непримирим. Но на мен много по-страшна от гнева и бунта ми се стори появилата се на устните и в очите му подигравка, че дори и снисходителност, когато разказваше — пак без да употребява грозни думи — за случаите на недоразумения, както сам ги наричаше, когато от устата им ни в клин, ни в ръкав излизали неверни твърдения, когато хвърляли крадешком по един поглед в учебника или речника, а после приписвали на себе си прочетеното там, когато лъжели, че са проверили домашните работи, а не ги били отваряли...

Не ми харесаха тези думи, този компетентен начин на изразяване, това лице, по което се сменяха неприсъщи за едно малко момче вълнения. Значи не се бях излъгал. Не бяха плод на въображението ми презрението и враждебността, които долавях към себе си у това дете и в които се съмнявах в моменти на слабост и разкаяние.

Кой знае защо, Талят продължи да защитава учителите — също като прочутия Мехмед паша, дете един човек го попитал защо ходи гол посред зима, а той му отвърнал: „Ами щом веднъж сме се разсъблекли“. Като непрекъснато мачкан малък човек, Талят трябваше в много отношения да даде право на Исмаил, при положение че и

неговото дребно лице, заприличало на ухабен от времето и мизерията парцал, се е мръщило заради същите вълнения. Той обаче тъкмо напротив, упорито ги защитаваше; оказаше ли се неспособен да намери отговор, се опитваше да обърка момчето и да го постави в мат чрез законите от Меджеле^[2] и с витиевати изрази от канцелариите. Искаше той да спечели спора сега, а занаят, по друг повод да си поговорят с Исмаил и да се разберат по тези въпроси като приятели, като връстници.

Избуялата ми радост направо угасна. С болка разбирах, че този път Исмаил вече е безвъзвратно изгубен за мен. Но все пак, както казах и по-преди, той си беше дете. Объркан от номерата на старата лисица, прекарала голяма част от живота си в залисване на хората, той ме призоваваше на помощ, гледаше ме право в очите, все едно ми казваше: „Нали е вярно, татко? Кажете де!“.

Вярно е, Исмаил, вярно е, но аз не обичам да чувам тези истини от твоята уста, с този тон и с тази физиономия. Едновременно с това този момент, чувствайки се така притиснат, ми припомни времето, когато се приюти при мен, припомни ми предишните дни, когато вярваше на всичко, което ти кажех. Душа давам да видя, дори сега, въпреки всичко, поне една все още жива искрица със запазена от детството ти сигурност, почит и обич.

— А и не всички учители се оплакват от мен... Попитайте за мен например учителя ни по история...

Към края на спора от една само дума на Исмаил ми се зави свят. Съсипан докрай, той казваше нещо такова:

— А пък и аз, господине, не водя спора заради себе си... Аз се старая, уважавам учителите си... Какво могат да ми кажат?... Дори ме обичат... Не мога обаче да понасям онова, което причиняват на другите. Правя го заради другите!

При тези думи Талят изненадващо млъкна и в същия миг с ококорени изпод учудено вдигнатите си вежди очи се вторачи в мен.

— Само да знаеш, татко, какъв човек е учителят по история — няма равен на себе си! Какви неща знае, как само приказва?!

Докато се препираха с Талят, тонът на Исмаил ставаше ту раздражителен, ту подигравателен, но както казах, това изобщо не ми харесваше. Сега обаче, изричайки: „Само да знаеш, татко, какъв човек — няма равен на себе си!“, този тон така се промени, Господи, в такъв

друг свят отиде, че... Само да знаеш, татко, какъв човек — няма равен на себе си! Както правеше, когато вдигаше глава да се любува на величествените кубета, с наведен на една страна врат, с присвити очи, а от устните му излизаше леко подсвиркване, сякаш съзерцаваше в захлас полет към недостижимите висини на необятния безкрай. „Това станало така, онова се случило еди-как си, онзи смачкал този, този не разбрал онзи, тамошният онеправдал тукашния, тукашният накърнил честта на тамошния или му счупил главата.“ Много пъти тези проблеми са предизвиквали най-стойностните, най-авторитетните хора, стигнали дори до висшите държавни органи, до висшите комисии от изтъкнати учени, до висшите съдебни съвети — да се задълбочават в тях, да ги разчепкват до корен и да се събират заедно, а чрез този тон изведнъж се свеждаха до такива дребнави, такива жалки детски свади. Помня, чух го пак този тон един ден през миналата година, в деня, когато с моето малко племе отивахме от Айя София към Сюлеймание. Тогава бяхме настроени за скандал. Аз бях обидил Исмаил. Той обаче, възхитен от една красива табелка на персийски език, пак с леко приглушен тон натъртено ми обясни колко безпредметен е този скандал. Малко по-късно видях дългокосите и брадати студенти, които излизаха от Конака на Зейнеб ханъм, и попита пак със същия тон:

— Кой знае колко неща са изучили?

След като човек може да заприказва отсрещния с толкова натъртен, толкова променен тон, значи нито дребнавите дела в този наш малък свят, нито жалките боричкания заради едното голямо Нищо не съществуват реално...

Да, какъв човек — този неповторим учител по история! Не го познавам. Може би е такъв, какъвто го описва Исмаил. А може това да е просто един детински блян, прикрит зад лъскава фасада. Но аз, който винаги съм гледал на разкошната каляска и на боклукчийската кола по един и същи начин, се опитвах да погледна със същите мои очи този учител по история. И като луд го обичах, и като луд го ревнувах. Значи приказката за Фахр-и Рази не била празна работа. Не е празна работа и когато най-непокорният дух сам се подчинява на някоя възвишена идея. Не е съвсем празна работа и мечтата ми този задвижен кой знае от какъв непонятен копнеж пламенен вихър от разноцветни пращинки

да притекли чрез огъня на „Месневи“ и Исмаил към мен, без той дори сам да го разбере. Ех, жалко, че аз не съм онзи човек.

Жалко, че това състояние на транс, в което изпаднах може би за първи път в живота си, не продължи по-дълго. Разговорът потече вече в друга посока. Обсъждахме ежедневните си дела, тъй като времето за раздяла приближаваше...

Загледан встрани, попитах уж между другото Исмаил как ще прекара лятната си ваканция.

Той моментално се притесни:

— Ако разрешаваш, ще остана в училището, татко! — каза и заобяснява, пак с онази грубоватост на тона, която не ми харесваше, за слабо подготвени уроци, уроци, които нямало да разбере без помощта на съучениците си, домашни за писане, книги, които не можело да се намерят извън училището, и още много, много, много...

Обърнах се бавно да погледна Талят. Той започна, както правеше при намаз, да си мърда очите, устните, носа си...

Това наистина беше важен въпрос. Когато каза, че Исмаил иска да прекара лятото с нас, Талят ме беше излъгал. Не помнех дословно думите му. Може да е говорил със заобикалки, за да си остави отворена вратичка. Но каквито и да са били, те бяха оставили у мен такова впечатление. Чисто и просто, Исмаил не ни искаше; и за да не ми остави време да изрека подобно предложение, на един дъх ми изприказва бабините си деветини. Така например, като нямаше какъв друг номер да измисли, приказката му за „слабо научените уроци“ беше съвсем открита лъжа, не е ли така?

Ех, защо ли някакво вътрешно чувство не ме направи по-приказлив, защо ли не му се ухилих, защо не му казах: „Чакаме те у дома!“.

Да, Исмаил не ни искаше. Това бяха номерата на Талят. Може и да не бяха... Не си ли личеше — мигаше на парцали отсреща ми като мишка, хваната в капан... носът му притреперваше. Месуле баджъ пак беше хванала натясно Талят, а той, уплашен от нова сръдня, праметна мен.

Исмаил остана видимо доволен, че толкова лесно разрешихме въпроса, смееше се. Опасността беше отминала и сега провеждаше словесно състезание с Талят на други теми.

Можехме да постоим още в това кафене. До вечерта имаше сума ти време. Искаше ми се да е така. Докато бях окрилен за кратко от надежди за Исмаил, сега наистина щеше да ми бъде трудно да се разделим с този горчив вкус на ръжда в устата. Очаквах някакво чудо, като обиден влюбен, току-що разбрал, че всичко вече е свършило. Но трябваше да стана, на всяка цена! По улицата отсреща се зададе един човек с торба и тояга. Той щеше да пообиколи бавно-бавно редицата от дюкяни отпред, щеше да завие насам, да се позабави по малко при всяка една маса и да дойде право при нас. Защо не помислих по-рано за такава опасност?

Скочих неочаквано на крака и заявих:

— Извинете ме, момчета! Трябва да тръгвам! — И сякаш имаше кой да ми държи сметка, изрекох смехотворната и за самия мен лъжа, която никога дори не ми беше хрумвала: — Имам си работа!

Онова място на бузата ми, където ме беше целунал Исмаил, още стоеше влажно, докато влизах вкъщи, неподвластно нито на слънцето, нито на вятъра през дългия летен ден. Така се задържа и през цялата нощ, чак до сутринта.

В края на септември, когато една вечер се връщах у дома, на вратата ме посрещна той. И пак ме целуна с влажните си устни.

Беше полудял от радост. Излязъл втори на не знам какво си състезание. Видя, че не съм разбрал добре, и поясни:

— Значи, станах държавен ученик без заплащане на такси. Отсега нататък вече няма да даваш пари.

Исмаил смяташе, че с тези думи ще ме зарадва. Но това означаваше, че вече беше прерязана и последната връзка между нас.

Месуле баджъ се зададе откъм улицата с един заклан петел в ръка. Като ни видя двамата един до друг, се разплака и започна да вика. Люшкаше този петел напред-назад, така че и по мен, и по брадата ми се сипеха капки прясна кръв. Исмаил се заливаше от смях и обясняваше:

— Беше обещала, че ако си дойда, ще заколи петел... Късно снощи отишла да търси пазача...

На трапезата сто пъти повторих, че много се радвам, но през нощта, когато останахме само двамата, Исмаил ми каза:

— Не, татко, не, ти не се зарадва така, както очаквах.

Със закачлив и шеговит вид, какъвто досега не бях виждал у него, той ми намигаше с едното око, плезеше ми се, мъчеше се да ми покаже, че каквото и да му разправам, няма да ми повярва. Това сигурно бяха маниери, научени от изтънчените деца в училище.

— Виж сега, Исмаиле — засмях му се аз. — Виждам, ти вече си станал малък мъж. Проумял си много работи. Ще ти кажа нещо: без да са нужни други доводи, веднага ще се съгласиш колко са верни думите ми, че съм се зарадвал.

Казах му, че вече не е дете, и хванах главата му така, както преди, когато в Тамашалък нощно време трепереше от треска и аз го вземах при себе си да го гушна до гърдите си:

— Преди това ще ти задам един въпрос. Но искам откровен отговор. Бях ти казал, че са останали пари от твоето семейство. Ти какво ще речеш?

— Да, татко, тогава ти повярвах. Но като се размислих после...

— Добре, разбрах те, не вярваш вече, така е, всяко нещо — с времето си. Но сега трябва да повярваш на това, което ще ти кажа. Аз се радвах, че можах да пожертвам нещо за теб.

— Знам го.

— Значи вече съм лишен от възможността да се радвам, че ти давам пари. Добре, тогава как да си обясним, че трябва да се радвам на тази работа?

По времето, когато Исмаил беше малък и живееше само с емоциите си, аз бях с вързани ръце — нямаше как да му обясня каквото и да е. Но сега разумът му се беше посъбудил и аз виждах известна вероятност да го хвана по този начин и да отворя малка рана в сърцето му. Това щеше да е моето малко отмъщение. Той си го заслужаваше.

— Исмаиле — рекох, — спасяваме се — не аз от теб, а ти от мен, от помощта на такъв човек, какъвто съм аз. Ето на това се радвам.

Казах вече, надяхах се Исмаил да долови отровата в моите думи. Но не и чак дотам! Усетих тялото му да подскача в обятията ми като простреляна птица. Избухна в плач. Исмаил го долови, Исмаил се заплака, но нямаше какво друго да се направи. Нито от моя, нито от негова страна. Още по-страшното беше, че всяка произнесена от мен дума на утеха нямаше да промени нищо и той щеше да си даде сметка

като пораснал човек, че това щеше да бъде най-голямото неуважение към самия мен.

Отделихме се малко един от друг, чакахме в мрака плачът му постепенно да стихне. После, не знам колко по-после, започна да говори пак с жизнерадостен и чист като кристал глас:

— Само че има нещо, татко... Още не съм ти го казал. Тези, които са спечелили конкурса, няма да учат в своето си училище, тоест — където си искат. Изпращат ги да учат там, където има свободни места. На мен ми се падна Бурса.

— Чудесно, Исмаиле! Не съм ходил, но казват, че е хубав край!

— Има десет-дванадесет дни до заминаването ми. Мина ми през ум да прекарам тук тези десет-дванадесет дни, стига да искаш.

— Много добре ще е, Исмаиле! Щом така искаш...

Трополенето от миенето на чиниите в кухнята секна. Откъм вестибюла се чу провлачването на чехлите на Месуле.

Исмаил снижи глас:

— Само че, ако искаш, да не казваме на баджъ, че ще заминавам за Бурса, поне до деня, когато ще тръгна. Иначе пак ще ни изпие кръвчицата. Нали си спомняш как се хвърли тогава пред колелата на колата?

След това Исмаил ми разказа надълго и нашироко за срамотиите, които беше правила в училището. Щом издебнела вратата без пазач, втурвала се вътре и я гонели, докато я изхвърлят... А ако не можела да влезе, изпращала прислужниците и съучениците да му предадат: „Исмаил да се покаже на прозореца; Исмаил да дойде в градината при оградата...“. Докато разказваше тези неща, от време на време той имитираше нейния говор и се заливаше от смях. После се катерела по оградата, махала с ръце и правела разни знаци...

— Не знаеш, татко... Децата вземат ли те веднъж на подбив... По едно време се канех да ти съобщя...

Месуле баджъ още не беше довършила работата си из вестибюла и от време на време високото ѝ тънко тяло се извиваше на вратата, все едно влизаше змия.

— Абе, кажете и на мен, че и аз да се посмея! — намесваше се тя, без да знае защо се смее Исмаил. — Изведнъж прие странно изражение и попита: — Само да не се подигравате на мен, ей?

Исмаил ми смигна и весело ѝ отговори:

— Разбира се, че на теб се смеем; с кой друг ще се подиграваме!?

— Неее... Ти не се смееш на мен.

Масуле баджъ беше свикнала на всякакви обиди; смяташе това направо за свое право. Срещу смеха обаче проявяваше особена чувствителност. Сега се шегуваше, защото ѝ се виждаше невъзможно Исмаил да се присмива на нея. Обаче по друго време, чуеше ли наоколо някой да се залива от смях, веднага настръхваше и облещваше очи. Изпитваше истинско удоволствие да се поставя в най-смехотворни ситуации, разсмееше ли се обаче някой, тя беше готова на скандал и питаше със заплашителна физиономия:

— Какво става!? Маймуна ли скача по лицето ми?

Веднъж в Измир помня как Месуле баджъ изяде страхотен бой от един просяк арабин. Но да си призная, подигравката на Исмаил тази вечер беше много по-болезнена от тогава. Исмаил, с тази своя толкова крехка чувствителност, с тези толкова странни, далеч надхвърлящи възрастта му възприятия, съпоставен с нещастното дете, чийто плач слушах преди малко в тъмнината, беше за мен необяснима загадка и даже тъкмо заради това беше възможно да изпитва божествена и сладостна като милосърдието любов. В един момент тази непочтеност у него към Месуле ме раздразни и като нищо щях да му го кажа, но си замълчах. Сетих се как се разплака одева и се изплаших да не раздвижи нови изблици на чувства у това неразгадаемо момче, а те да го разтърсят с такава сила, каквато никога не бих могъл да му пожелаая.

* * *

Исмаил остана в моя дом на Сюлеймание повече от дванадесет дни.

Той беше променен значително повече, отколкото установих преди няколко месеца. Понякога се усъмнявах в акта му за раждане, който майка му извади от един вързоп да ни го остави, и си казвах: „Дали не е с няколко години по-голям от записаното в тази изпокъсана хартийка?“.

Освен училищната литература, беше започнал да чете и други книги. Нали си имаше този навик от дете. Четеше страниците на

вестници с увито в тях сирене, навън, както си ходехме, видехме ли някоя чешма или надгробен камък, той ме подръпваше:

— Чакай, татко, да го прочетем!

Сега обаче това четене се беше превърнало в плашещо пристрастяване. Без ни най-малко да се притеснява, той ми разказваше как учителите му се ококорвали, като намирали у него някои попаднали му от тук от там книги, и се развиквали: „Ще ти намалим поведението!“. Смееше се как много ноци, вместо да спи, палел мушнатата в джоба си свещ и четял в стаичките под стълбищата, където държали счупените училищни вещи, и как залъгвал нощните пазачи, когато го хванели с книжка в ръка. Значи оплакванията от Исмаил в училището не са били безпочвени.

В деня, когато ходихме в джамията „Карие“, косата ми настръхваше от някои негови мнения за учителите при разярения му спор с Талят, в който и двамата се репчеха като петли. Сега, извън училище, сред по-тежки и по-възвишени неща, го чувах да изразява не по-малко страшни мисли и направо изпадах в ужас. Игри, много по-опасни, отколкото някое момче да дръпне за опашката разгонен кон или да скача по трамваите в движение! И понеже не можеше сам да ги играе, въвличаше и мен, и Талят в спорове. Но аз, човекът, забравил да говори заради дългите си години на самотен живот и затова убеден, че не мога да бъда полезен и че мога само да го слушам мълчаливо, правех точно това. И като се поизмореше, Исмаил отиваше да се забавлява с други игри. Ах, тези деца! Смятаме, че ще се забавляваме с тях вечно като с някаква играчка, а в най-неочакван миг те избухват в ръцете ни като фойерверки във въздуха! Нима беше възможно да отгатнем къде след блуждаещия си полет в небето ще се блъснат и къде ще се разсипят?

Наистина, Исмаил беше станал по-фин и нежен, с този преобразяващ се всяка секунда поглед в дръпнатите към изпъкналите скули очи — леко удължени встрани, както ги рисуват по картините — с променящите се всеки миг багри по кожата... Това беше един нов Исмаил, от когото изпитвах страх. Нямах съмнение, че цялото му поведение, новите черти в характера му си ги беше купил от училище. Да беше си останал само с купуването! Нямах представа какво би могло да се получи, след като преплете всички тях със заложеното в самия него. Точно това ме плашеше.

Част от вечерите Исмаил прекарваше в градината или по улиците, закачаше се и се смееше с Месуле баджъ във вестибюла, накрая влизаше в стаята ми и седнаше срещу мен уморен и притихнал.

Месуле смяташе, че му се е приспало, и му предлагаше да си легне. Исмаил поглеждаше ту към нея, ту към мен и се усмихваше:

— Имаме малко работа... Ей сега ще дойда.

Знаех я аз тази негова малка работа. Чаках обаче той да каже:

— Да почетем ли малко от твоята книга, татко?

— Ако не ти се спи, добре, Исмаиле.

— Ако и на теб не ти се е приспало.

И двамата знаехме, че изобщо не става дума за сън. Но това беше нещо като наша уговорка. Наистина се бавех, вземах „Месневи“ от мястото ѝ и започвах да прелиствам страниците.

— Прочети ми някое хубаво място.

— Навсякъде е хубава, Исмаиле.

— Чети и ми обяснявай смисъла.

— За да можеш да я тълкуваш, Исмаиле, трябва много да си чел. Нали знаеш, аз съм невеж. Но ей така, наслуки, ще се опитам да ти почета.

Изразът ми „наслуки“ беше пълна лъжа. Откъсът, който щях да му прочета, беше подбран, за да му се харесам, откъс, който съм чел и препрочитал като ученик пред изпит. Но се смущавах, също като ученик, който на самия изпит е забравил всичко.

Предварително още казах, че не съм човек, който би разбрал и мислите, и думите на поемата. Но казах още и това, че никой друг не би ги разбрал както мен, и постепенно започвам да ги тълкувам. Аз съм беден на идеи човек, чиято мисъл, мечта или слово го сполетяват в самотата му в състояние на нещо като транс. И може би тъкмо затова виждам, че го обайвам, когато му обяснявам не с някоя удобна за мен заимствана мисъл, а с преливащите едни в други форми и багри на един блян, виждам, че го завладявам, защото в просъницата си неговите очи вече не долавят грозотата у мен. И в такива мигове Исмаил става пак моят Исмаил, когото никаква дребнава земна амбиция или замисъл няма да изтръгнат от ръцете ми, просто няма да успеят.

При първата им раздяла Месуле баджъ надаваше сърцераздирателни писъци, после започна една безкрайна сръдня

срещу мен.

Но през нощта, в която отново останахме сами, тя — пред запалената печка, макар че септември още не си беше отишъл, а аз — в леглото си с „Месневи“ в ръка, не я чух да плаче, не ми се и разсърди. Този път беше разбрала, че раздялата е неизбежна. Духаше лек вятър. С вдигната глава, заслушана в свистенето и блъскането на асмата по прозорците ни, тя ми говореше колко ли е уплашен Исмаил. Ей къде е Бурса, убеждавах я, Исмаил отдавна си е легнал в новото училище и спи дълбоко. Но тя изобщо не вярваше, че една такава неизбежна раздяла може да е на толкова близко разстояние; тропнеше ли прозорецът пак под напора на вятъра, отново ми задаваше все същия въпрос.

Да, този път Месуле баджъ не пищеше, не се сърдеше. Но направи нещо още по-лошо. Някои вечери в къщите край нас свиреха грамофони. Месуле баджъ научи от тях не песен, а цяла балада. Струваше ми се, че има хубав глас и като плачеше, и като се смееше, но когато запееше: „Аз с любов към тебе...“

Някои вечери, посред тракането на чиниите от кухнята, се заслушвах в тази балада, побрала божествената й болка в един толкова мизерен и смехотворен калъп, и ме налягаше истинска носталгия по нейните предишни дивашки крясъци.

[1] Византийска базилика „Храм на Христа Спасителя“ в местността Хора, което на гръцки означава „извън града“. По-късно базиликата е превърната в джамия. Намира се в квартал Едирнекапъ на днешен Истанбул. В нея са съхранени уникални мозайки и стенописи от IV век, които изобразяват библейски сцени от Адам до живота на Дева Мария и Иисус Христос включително, както и някои от най-известните византийски фрески. — Бел.пр. ↑

[2] Вторият по важност след Указа на Танзимата в Османската империя закон за гражданските права, основани на ислямските принципи. — Бел.пр. ↑

VI

Когато дойдох тук, махалата представляваше два реда малки и големи къщи покрай разбитите тротоари на тясната и криволичеца улица. Къщи от едно време, с олющени мазилки, с изпочупени тераси, с рухнали покриви, под които гълъбите си виеха гнезда; къщи от по-ново време, изградени с по-други намерения и желания, от тухли и камък, с различни прозорци, врати и тераси, но и те придобили мизерния и старчески вид на предишните; а между тях — мъртви пространства, опустошени от пожар или земетресение.

Дълго време тези два реда къщи си оставаха за мен същински картини — само с лице, без гръб и вътрешност, все едно спектакъл на карагьози. Денем — стена, с нанесен преди дълги години, излинял от слънцето, прахоляка и влагата, някогашен вече размазан акварел. Нощем — черни купчини с мъртвешки светлилки по прозорците, които сякаш връхлитат отсреща и отстрани.

През изминалите години аз виждах хората, които влизаха и излизаха от техните врати, и чувах гласовете им отвътре и отвън. Но те изобщо не представляваха интерес за мен, не проявявах никакво любопитство към съседите ни. Дори ги отбягвах от страх да не ме обезпокоят посред обгърналата ме отвред молитвена тишина на този дом, чиито прозорци дори държах винаги затворени.

Случи се обаче така, че с течение на времето тези картини и звуци взеха да се трупат и преплитат едни с други. Улицата започна да излиза от рамките на бездушната картина, а фонът ѝ полека-лека взе да просветлява. И макар че не бях пристъпвал ничий праг нито веднъж и не бях любопитен дори за миг да надзърна през някоя открената врата, сега ги познавах всичките отвътре: стаите, стълбищата, кухните и даже потайните им местенца. Като някой безплътен дух наблюдавах, без да искам, битието на хората в тях до най-съкровените им прояви.

Отсреща, на втория етаж в дървената къща с тясна фасада, от която асмата е проточила покрай срутената чешма към нашия дом един тънък клон, живееха баща и дъщеря. Бащата — учител. Може би той е човекът, когото моят Исмаил превъзнася до небесата. По слепоочията

му косата е започнала да се прошарва, но няма повече от тридесет и пет, тридесет и шест години. Преди малко той готвеше нещо на примуса със запретнати ръкави на ризата си, после го изядоха заедно с дъщеря му — седемгодишно русоляво момиче, което непрекъснато се мотае в краката на баща си в междинното помещение, превърнато на кухня. Той си тананикаше тихичко някаква песен, пазеше се да не би покрай нейното старание да му помага да събори или да счупи нещо, от време на време спираше да си тананика и се опитваше да я разкара от главата си.

— Хайде, ти слагай масата! Нареди чиниите, измий вилиците, само недей да режеш хляба!

Когато всичко вече беше готово, правеше какви ли не номера само и само момиченцето да хапне повече от недотам вкусното, въпреки цялото му старание, ястие. Сетне си играеха заедно, най-накрая детето започваше да се прозява, но предлагаше на усмихнатия си баща още една игра — той никога не ѝ отказваше, главичката му изведнъж клюмваше и то заспиваше.

Учителят пристъпваше на пръсти, отиваше на няколко пъти до кухнята да пренесе мръсните чинии от масата заедно с вилиците и ножовете. Внимаваше да не вдига много шум, докато събираше всичко закуп. Възрастната жена, която живее в залепената до нас къща, утре сутринта щеше да намине към тях и да измие всичко това.

Учителят беше научил малката си дъщеря да приготвя вечерята, да се облича и сресва. Но да мие мръсните чинии — не. По-точно той не можеше да преодолее отвращението, което изпитваше към тях.

Лампата сега вече не се местеше, щеше да си свети там, където е оставена, до късно след полунощ. Бащата вземаше момиченцето от канапето и го занасяше в леглото му, разсъбличаше го и му обличаше нощничката, докато беше в ръцете му, както го носеше, обръщайки го насам-натам. Едновременно с това се привеждаше, даже си слагаше и очилата, за да прегледа щателно детето. Намираше телцето му за хилаво, ушите и вратлето му — мръсни, ризката му — разпрана под мишницата, едното копче — скъсано. Както детето беше заспало, сянката, която падаше върху очните му ябълки и под ноздрите, придаваше на лицето му изпит и блед вид. Ами безцветните устни, които потрепваха, щом си поемеше по-дълбоко дъх! След очилата, бащата вземаше лампата и я приближаваше до детската главица.

Игривите сенки, които тя хвърляше върху лицето, го правеха още по-безпомощно, още по-изпито и това нагнетяваше отчаянието му. Такова всъщност беше всяко дете, потънало в сън, след умората и вълненията по най-различни поводи през целия ден. Но то създаваше подобно впечатление само ако няма майка. Без да знам, без да съм видял, можех да се закълна, че това малко момиченце не беше гледано по друг начин и в присъствието на майка си, може би вратлето му дори да е било по-мръсно от сега, а лицето му — още по-изпито.

Странна работа! Майката беше една млада жена. Докато си беше вкъщи, тя или се смееше, или плачеше, или пееше, но най-много от всичко вдигаше скандали. Това беше Жената глас! Запееше ли, минувачите забавяха крачка по улицата, дори се поспираха. Но тя използваше този свой глас не толкова за песни, колкото за скандали с мъжа си. Лайтмотивът на всичките ѝ крясъци беше: „Искам да живея; задушavam се в този затвор!“.

Пак без да съм видял, без да знам каквото и да е, аз можех да се закълна, че тя обичаше мъжа си, обичаше и детето си. Жена, която пее с такъв глас, не може поне в отделни моменти да не обича до лудост съпруга и детето си. Въпреки това обаче преди година ги беше напуснала.

Впоследствие в махалата се разчу: тя постигнала целта си, живеела си живота, за който бленувала. Солистка била на един състав от сазисти, който обикалял из различни краища; събуждала се посред бял ден, по обед, в някоя хотелска стая, ядяла донесените от отсрещната гостилница препечени до червено ястия, надвечер си гладела обшитите с мъниста и пулчета лъскави тоалети с една ютия с димящи въглища, дете трябвало да я размахва от време на време на прозореца; вечер пред огледалото до леглото чистела с памуче, натопено в одеколон, видимите места по ръцете, гърдите и шията си, понеже нямало къде да намери място и вода за миене; по метода на ваксаджиите мажела направо върху изкаляните места на обувките си боя и вакса и ги търкала, докато заблестят; после в казиното или на сцената в парка се усмихвала на изправения до нея циганин с цигулката, защото било опасно да поглежда навън и встрани и да се смее, и запявала. Като свършела песента, двамата се отдръпвали на разстояние един от друг и се покланяли на публиката, докато им ръкопляскали. После сред две плътни редици от обожатели по тъмната

улица на казиното, отдясно с охранител, отляво с полицай, тя се връщала пак в хотела.

Макар че времето беше горещо, учителят завиваше момиченцето до брадичката и отново отиваше до масата. Нарездаше една върху друга няколко книги, за да не блести лампата в очите на детето, и разтваряше учебниците и тетрадките. Работеше, а може би и разсъждаваше върху онова, което караше Исмаил да казва: „Само да знаеш какъв човек — няма равен на себе си!“.

След малко чувах леко почукване по прозореца. Идваше от залепената до нашата къща, от дома на възрастната жена, която ходеше сутрин да мие чиниите на учителя. Върху улицата падаше ограда като в рамка правоъгълник от светлина и в него се движеше силуетът на жена, източен като върбова клонка. Дори да беше най-красивият женски силует, нищо не му пречеше да е източеният силует на моята Месуле баджъ. Но благодарение на онази вълшебна свръхсетивност, която годините заложиха в очите ми, в рамката на този четириъгълник аз различавах младо, закръглено женско лице. Лице, запазило детинското си изражение — като се засмееше, лъсваха две малки, черни като маслини очи, извити нагоре връхчета на устните и леко чипо носле. Никак не беше грозно. Ако косата не беше изрусена до сламена и ако изпъкналите навън устни не бяха наплескани с червена боя дотам, че да заприлича на бясна котка, току-що изяла своите котета, можеше да се определи и като красиво. Стоеше пред прозореца, притискаше уда до полуголите си гърди, подръпваше един-два пъти струните и запяваше от тихо по-тихо някаква песен. Усмивах се в мрака. Така се усмивах, че го забелязваше и учителят, вдигнал глава от книгите, заради тази постепенно усилваща се в нощната тишина песен. Той също гледаше към мен и се усмиваше. Говорех му, без дори да си мърдам устните, само с тази усмивка:

— Тези песни са все за теб.

— Нима е възможно да не се сети човек. Горката, иска с оцет да лови мухи.

— Мислех, че е лично мое откритие. Навремето и аз се опитвах с уд да омайвам някого.

— Решила е, че ще разпали любов в сърцето ми, като ми припомня песните на онази, която ни напусна. Освен това номерата ѝ не се изчерпват само с музиката. От известно време не мога да накарам

майка ѝ да вземе пари от мен, а нали идва сутрин да измие чиниите, понякога и да измете стаята ни. От време на време вечер заварвам цветя у дома. Дъщеря ми казва, че ги е донесла „какичката отсреща“. Даже един ден я хванах тази какичка да си играе с дъщеря ми у нас. Направи се, че не ме е забелязала, и изведнъж закри разголените си гърди; засмя се и все едно засрамена, избяга навън; преди да слезе надолу, за миг се спря до стълбището и почака да я извикам.

— Значи сега тя ви зове със своя уд?

— Да, но аз нямам взимане даване с нея... Трябва да затворя прозореца.

— За бога, направете го бавно... Незабелязано... Уж случайно.

— Но защо?

— Защото е грехота да захлопнеш изведнъж прозореца под носа на човека, който пее песни за вас.

— Тя е свикнала... — усмихна се пак той.

И аз се усмигнах.

— Не знам какво мислите за тази женица. И на мен се е случвало да ми пропищят ушите от разни клюки: по цели дни изчезвала от дома си, лягала и ставала с отбор мъже, пияна се мотаела по казината...

— Е, тогава?

— Тогава... Пак ми е жал за тази несретница. Защото всичко е сведено дотам, че трябва да си хване мъж, и това е така от петнадесет години насам, тоест от шестнадесет-седемнадесетгодишна, откакто е останала без наскоро починалия си баща. Не се съмнявам, че даже ако днес срещне човека, някой честен човек, и той открито ѝ каже: „Малка госпожице, имам малко пари. Да отидем с теб през деня на някое място, да се усамотим и да си поживеем на воля“, тя ще го изгони с викове и плач. Майка ѝ — и тя е такава. Но кажеш ли ѝ: „Засега да се сгодим с благословията на Аллах, а после, като се опознаем и като опитаме, пак с благословията на Аллах...“, веднага и тя, и майка ѝ ще предадат фронта. Съгласни са и двете, без значение какъв е този, който прави предложението: дали е някой студент провинциалист с дебели подметки и панталони от сукно, протрити отпред, така че са заприличали на камилски колена, който ѝ казва, че ще получи наследството на умирация си възрастен чичо от не знам кой си далечен вилает, или е някой дребен чиновник на средна възраст, неугледен пияница, който ѝ обяснява, че се е женил три пъти, но и

трите пъти попадал на разточителни повлекани без морал, но все пак иска да опита за четвърти, или пък стар вълк, който ѝ говори, че вече си е задомил децата и сега е дошъл неговият ред да си потърси една почтена жена... А целта и на двете е съпруг, нали?

Учителят ме слушаше още по-усмихнат. А аз продължавах:

— Защото и двете са невежи за това време. Знаят, че предишните норми за женене са променени, и сега възприемат това като новост. Ако някой мъж е качил дъщерята на автомобила си и е запитал нанякъде, майката се засмива до уши, възкликва: „Това е моят зет!“ — и допълва: „Какво да се прави, такъв бил обичаят на сегашното време. Всеки го прави!“. След седмица, месец или повече, когато авантюрата приключи от само себе си с позор, даже много често и без него, и майката, и дъщерята със същия наивитет заявяват: „Годеникът ни и този път излезе безчестен човек!“. А що се отнася до щетите, нанесени през това време — седмица, месец или повече — е, това е Божа работа. Какво ли не му се случва на човек!? Аллах да пази човека от злото на невежите!...

Значи тази нещастница щеше да прекара целия си живот в обятията на евтинджийски тарикати, но нито тя, нито майка ѝ щяха някога да го разберат.

VII

Между къщата с тясната фасада, в която живееше учителят, и синия конак на ъгъла се беше сгушил едноетажен много приятен дом. Много по-добър от къщата ми в Тамашалък. В него живееха възрастен пощенски служител, жена му и трите им деца. Когато пораснали децата, в градината отзад, на мястото на залепения до кухнята кокошарник, донякъде и с дъските от него, построили една приземна стая, а с останалите пари боядисали фасадата с жълта боя. Но тъй като къщата беше в ниското, като вдигнали нивото на улицата, тя беше заприличала на порта, заровена малко по-дълбоко в земята.

На бащата — доста прегърбен, но все пак висок мъж, и на сина, който не падаше по-долу от него на ръст, им беше доста трудно да минават през вратата. Дъщерите бяха дребни като маслинени костилки. Но и за тях беше трудно, още по-трудно, отколкото на мъжете, да влизат и да излизат. Всеки път проверяваха като с блеснали в мрака котешки очи дали по улицата няма да мине някой спретнат непознат.

Голямата стая с изглед към улицата беше предоставена на тези две момичета. Те бяха махнали вратите на килера за спалното бельо и завивките и половината го бяха превърнали в гардероб, а в другата половина бяха поставили тоалетна маса с огледало, пъстроцветни шишенца, кутийки и какви ли не козметични принадлежности. Когато си бяха у дома през деня, там учеха песни на френски и немски език; от време на време сервираха чай на неканени приятелки, а вечер заспиваха прегърнати на леглото в ъгъла — с навити на книжки и фуркети коси под забрадките на червени, жълти, зелени и черни петна и намазани с помади лица. Малката стая до тях имаше няколко предназначения. Там спеше до обед синът, върнал се призори от сбирка в дома на имамина от старата махала или от Бейоглу. Следобед на масата по средата се гладеха неговото набрано в талията синьо сако, широките му панталони с маншети, ризите без ръкави, различните вратовръзки, после, след като той излезете, ютията се превземаше от момичетата, а надвечер на същата тази маса се сервираше и вечерята.

Така родителите, оставили почти напълно къщата на децата си, се бяха оттеглили в пристройката в градината. Пощенският служител по-рано беше много строг човек. Никой не смееше да отвори уста пред него. Но полека-лека го налегна особено спокойствие. Когато вечер жена му с пискливия си като бургия глас му пилеше на главата, той имаше вид на човек, който не ѝ обръща внимание, а се вслушва в нещо, което идва някъде от далечината.

Жена му не искаше нищо за себе си, грижеше се изцяло само за децата. Какво ще стане с момичетата? Какво ще стане с момчето, дете от нямане на пари не можаха да го дадат в свястно училище. Хората се нареждаха така, че да носят купища пари, а нейният мъж се беше вкопчил в голата истина. Изстискваше я като лимон с тази негова заплата, пред която и хамалите в митницата щяха да сбърчат нос.

В началото на скандалите пощенският служител строяваше жена си с предишната си строгост, заплашваше я дори с бой и развод. После гневът му постепенно притихваше, приемаше разправиите по-леко, преминаваше направо към оправдания: „За бога, жено, онази работа не е точно такава, каквато я разправят. Мисля си, какво бих могъл да направя, ако не съм почтен човек, ами взема да кривна. Не виждам друг начин, освен да изтривам печатите на пощенските марки за повторна употреба, ама и това, ако се вземе предвид рискът, какво би осигурило на човек?“. А сега я слушаше с овчи поглед, без да издава звук. Синът и дъщерите отдавна не му говореха, така че с тях нямаше мъчнотии.

Един-единствен начин имаше да ядосаш възрастния пощаджия: да му предложиш да вземе отнякъде пари назаем или да купи нещо на изплащане. Само тогава погледът му се завръщаше, по лицето му избиваше пот и започваше да вика: „Няма да го бъде! Ако и на моята врата се разкрещят кредитори, ще убия и себе си, и когото докопам от вас!“ ...

В трамвая двете момичета говореха помежду си на немски език, ако на някое от следобедните събирания настоятелно ги помолеха, пееха песни на френски, чиито думи потъваха в общия говор. От време на време им излизаше по някой добър късмет. Те обаче знаеха как да се ценят повече от моята наивна съседка, която свиреше на уд, и затова не се предаваха веднага. Не бяха привърженички на дълготрайните годежни опити. Ако на едната ѝ се наложеше понякога да излезе с

някой кандидат за годеник на кино или на сладкарница, обезателно с нея тръгваше и другата.

В тази резервираност на момичетата имаше следи и от срама им заради къщата и заради баща им. Как щяха да поканят в тази схлупена къщурка, а най-вече как щяха да представят този безсловесен, неугледен старец с белите мустаци за свой баща пред някой обаятелен мъж, кандидат за годеник, който ги бе виждал в ослепителния им блясък като същински опаковани за подарък в лъскава прозрачна хартия и панделки кутии за бонбони? Само като си го помислеха, момичетата усещаха как от врата по гърба им се струпваше ледена вода, побиваха ги тръпки и изпадаха в истерия.

* * *

Добре, че в ниския двуетажен конак на съседния ъгъл живееше един паша, останал още от времето на Абдулхамид, който им се притичаше на помощ в моменти на затруднение и полагаше за тях направо бащински грижи. Навремето жената на пощенския чиновник за един-два дни кърмела едната от дъщерите на пашата, ето защо тази бащинска загриженост си имаше и друг заряд.

Понякога на събирания в по-изискано общество момичетата употребяваха изразите: „Татко паша каза това, татко паша направи онова...“, представяха се пред непознатите като негови родни дъщери и така доста умело изместваха встрани пощенския служител.

И бездруго момичетата прекарваха по-голямата част от времето си с дъщерите и синовете на пашата от Синия дворец. От синьото в него не беше останало нищо повече от боята върху двете дървени колони с двойното, разперено като ветрило стълбище, което слизаше до каменната площадка при портата към двете улици, както и от размазаните върху арката над портата няколко вида боя. На такива празници като тръгването им на училище, едновременното честване на рождените им дни — непонятно защо, все пак не бяха близначки! — и обрязването на брат им, пощенският служител изчезваше оттам, а на негово място заставаше „татко паша“. Като дойдеше време кандидатите им за годеници да се представят на възрастните в семейството, те ги водеха направо в Синия конак. За да демонстрират,

че са като в собствения си дом, момичетата шетаха с песен на уста из вестибюла и когато „татко паша“ понякога открито им отправеше някоя шегичка — донякъде с откровения за негова сметка, те се смееха, възкликваха и се преструваха, че уж му скубят брадата.

В сравнение с единия баща — пощенския служител, от когото се срамуваха, те се фукаха и не изпитваха срам с другия баща — с дългата бяла брада и снажната стойка, въпреки почти осемдесетгодишната му възраст.

На пашата вече не му бяха останали дрехи за излизане сред хората. Имаше обаче един кожен кафтан с цвят на ябълка, който, казват, навремето, когато бил сред приближените на султана, му бил подарен лично от Абдулхамид. Дойдеше ли моментът да се появят годеници, всичко, каквото беше останало от бляскавите предмети и ръчно изработените дантели и бродерии, се вадеше от скритите кътчета в Синия конак и се пренасяше в стаята за гости. Пашата се размиваше и си искаше кожата с думите: „Я ми донесете плашилото за бакалите!“, завиваше се с него като с шал и за да не се вижда много-много ризата му, го стягаше здраво на кръста с колан.

Пенсионираният горе-долу преди тридесетина години паша сам беше нарекъл кожата си „плашилото за бакалите“. А ето я и причината. В тази стая се приемаха всички нови и непознати кредитори. Пашата ги канеше да седнат на лъскав фотьойл, черпеше ги с кафе във фина порцеланова чашка с чинийка, разказваше спомените си за Абдулхамид и в същото време поглаждаше бавно-бавно космите на онази част от кожата с цвят на ябълка, която лежеше върху внушителния му корем.

Хорицата се засрамваха от своята нетактичност и в края на разговора най-доброжелателно му даваха поисканата от него отсрочка от няколко дни. Имаше и такива, които си тръгваха, без дори да обелят и дума за борча му. Вярно, беше се разчуло как някои от най-възпитаните сред тях след известно време крещели пред портата му като платени глашатаи и ругаели този кожух с най-тежките думи. Но все пак спечеленото време си беше от полза.

* * *

На горния етаж в Синия конак живееше един човек, сърдит на целия свят.

Срам го беше да се показва пред хората, изглежда, никой в махалата не го беше виждал. Сутрин излизаше, преди да е съмнало, вечер се прибираше у дома, след като настъпи пълен мрак. Нощем до късно единствената светлина в неговия прозорец беше ту просветващото, ту гаснещото огънче на цигарите, които пушеше една сред друга часове наред.

И с него си имахме разговори все едно очи в очи, също както с учителя.

— Недей да ме отбягваш. Аз не съм човек, от когото трябва да се срамуваш. Дори се чудя дали изобщо съм човек... Виждам, бягаш от хората. Прибираш се у дома прилепен до зидовете, не си позволяваш даже да поскиташ из улиците. И да е горещо, и да е тъмно, ти криеш лицето си в яката на палтото си. Що за голям позор те кара да се криеш?

— Бях богаташ. Станах бедняк.

— Имаш право. Наистина, това е най-големият позор. От баща си ли имаше това богатство?

— Не, плод на собствения ми труд. Търгувах по време на голямата война. Купувах и продавах вагони. Тогава, когато и птичка не можеше да прехвъркне през границата, товарех и пренасях злато. Още няколко пак така големи сделки...

— По същото време в Сирия и аз извършвах големи услуги на родината. Излиза, че с теб сме нещо като братя по оръжие. Разправят, че тогава един богаташ поръчал да направят за танцьорката му от Европа цял юрган от банкноти. Да не си ти?

При просветването на цигарата забелязвам тъжната усмивка, в която се разтеглят устните му:

— Не. Аз бях много по-щедър мъж. Спомням се, че ако някоя изискана дама удостоеше с чест за една нощ някоя от моите къщи, сутринта, на тръгване, аз ѝ подарявах нотариалния акт на същата къща заедно с цялото обзавеждане. Но вижте колко са безочливи хората, през един от най-черните ми дни по време на Примирието не тя, но една от другите жени, на които бях подарил нотариален акт, ме изхвърли от последната ми къща само с чадъра и куфара в ръце.

— Е, щом нотариалният акт е бил в нея, трябва да се каже „от нейната къща“.

— Да, но все пак е безочие. Не смеех да погледна колко лири са останали в портмонето ми. Плюс това бях и болен. Приятелите, които срещах по улиците, бягаха от мен, сякаш умирах от холера. А аз колко жертви бях правил за тях... Такива нощни гуляи организирах в разгара на войната! Качвах ги на колите, натъпкани по двойки, по двойки, и ги водех край Босфора да гледат луната или изгрева на слънцето. Представете си прохода, залят от светлината на десет-петнадесет автомобила в нощта на веселието, между потъналите в мрак полета и хълмове, където хората палят зехтин в чаените си чаши.

— Такива са приятелите. Трябва да са добронамерени.

— Влачих се с месеци по болниците. Най-накрая от Анадола пристигна първата ми жена с двете деца на ръце. Продаде няколко запазени от добрите времена бижута и ме излекува, все едно и аз бях болно дете. Сега от доста време вече съм служител на кантара в един склад за въглища. От сутрин до вечер се обливам в пот и пепел от въглищата, а със съвсем малкото пари, които припечелвам, жената се мъчи в този дом да оправя мен и децата.

— Моятя тъпа глава непременно ще открие много неща в тези внезапни възходи и падения, които няма да проумее. Едно обаче съвсем не ми се побира в ума. Аз не съм човек, от когото да се срамувате. Казах ви го и по-преди. Обяснете ми. Работехте с вагони, работехте със злато и знам ли още с какво, а не се криехте. Тъкмо напротив, в онези празнични морски нощи ви е харесвало да подлагате лицето си във фокуса на всички светлини, за да го вижда всеки. Нормално е, няма какво да се каже. Но как така не изпитвате гордост сега, когато може би за първи път в живота си изкарвате хляба си с труд от сутрин до вечер, потънал в пот и пепел, и делите този хляб със собствената си жена, със собствените си деца? Ето на, ще си умра, без да съм го разбрал.

VIII

Пълна противоположност на пропадналия след възхода си нещастник беше един друг човек от махалата, който пък след пропадането си излетял нагоре, към възход — старият махленски имамин, когото все още наричат както преди „дебелия имамин“.

По времето на Абдулмеджид той се прославил със своята пробивност, просто нямал равен на себе си. Поемал и изкарвал докрай най-заплетените случаи на махалата в кадастъра, пенсионното, канцеларията на Шейх-ул-исляма^[1] и съдилищата, осигурявал от свое име представител, свидетел, гарант, доказателствени документи и така нататък. Тук нищо не ставало, без да опре до него — от покупко-продажбата на къща в махалата до сватбите и разводите. В неговия дом намирали подслон жени, избягали от тиранията на мъжете си, момичета, избягали от домовете си, за да се омъжат за мъж, когото бащата не искал, чернокожи наложници, избягали от господарите... В неговия дом ставало и организирането на такива големи тържества като сватби, погребения, помени, чествания, водели се пазарлъците за оркестранти, танцьорки, фокусници. Пропъждането от махалата на тези, които погавали честта ѝ, или ако не станело това, провеждането на шествия с фенери, било също негово задължение. Всъщност нещо като по-малка канцелария на Шейхулисляма.

По време на Конституцията наред с някои от първенците на махалата започнала да помръква и неговата звезда. Цял куп нещастия се занизали едно след друго — по време на пожара в квартал Вефа^[2] изгоряла джамията му, големият син, който се оказал безделник, наркоман и комарджия, му ограбил парите и изчезнал. По време на Републиката, когато вече били премахнати махленските имами и саръците, няма що, Дебелия имамин бил като истинския пророк Еюб, осъден от Аллах на смирение и преданост. Семейството му се разпиляло на вси страни; стаите от къщата една по една се отдавали под наем, но заради някои стари дългове от съда му налагали удръжки върху парите, които взимал като хазяин. Малкият син на имамина, който усилено изучавал Корана наизуст, за да заеме в бъдеще неговото

място, изпаднал до селски имамин в района на Шиле и станал зет на един беден възглищар. По-голямата от двете му дъщери се оженила за един от приятелите на батко си, чиновник, комарджия и пияница като него, и заминала за Анадола, а по-малката се спасила, като отишла при гърка шивач, който навремето идвал у тях да им шие дрехите.

А самият имамин пуснал дълга брада, стопил корема, със смачкан каскет над прошарената коса, увиснала от тук от там на кичури, бродел като побъркан из руините. Но след това оглупяване, което повече приличало на болестно състояние, полека-лека започнал да му идва умът. Доказателство за това бе фактът, че се захванал да продава на каруцарите за по четири-пет лири камъни от опустошените терени, собствениците на които били починали или се изселили.

Този първоначален капитал отново донесъл щастие на имамина. Нищо, че днес не е както по-преди, той пак е най-процъфтяващият човек в махалата. Повторното издигане на този умен мъж започнало ето така: до едно от пристанищата на Босфора имало кафене. Собственик бил един наивен мъж, живял дълго време в старата махала на имамина. Оплакал му се той, че не му върви работата, и имаминът му дал за пример локалите в същия район, където следобедите и нощем не се приемали клиенти. „Човек трябва да е в крак с времето; тази работа няма да върви само с чай и кафе; направи и ти като тях. Аз ще му бера греха пред Аллах. Знаеш ме какъв правоверен мюсюлманин съм!“.

Това предложение било въдица, хвърлена наслуки, плюс това имаминът не възлагал особено големи надежди. Кафеджията обаче се хванал моментално.

Имаминът му дал като помощник големия си син, който по време на ембаргото върху алкохола въртял черна борса с ракия в Анадола и наскоро се бил появил в Истанбул с вид на изпаднал клошар.

Това момче, сега вече голям мъж над тридесет и пет, разбирало от кръчмарство. След толкова години на мизерия и позор, врял и кипял като изпечена в тавата риба, доста си бил посъбрал ума в главата. И все пак, той бил син на баща си. В края на краищата, за официалните документи и цялата деликатна дейност с конкурентите и полицията, щом имаминът бил зад гърба му, трябвало да се повярва, че начинанието ще потръгне. Имаминът не бил умрял я! Нищо, че си е сменил направлението на работата, нрава си нали не е променил?

Имаминът само обикалял казината с оркестри. За човек, който навремето си уреждал панихиди в най-големите джамии с всичките му там везири и министри, който организираше сватби с участието на хафъзи, сазове, жонгльори и разнообразни игри, които не отстъпвали по нищо на султанските сватби, какво му коствало да построи едно казино с малко дъски и боядисани платна?

След големия син, той довел и другия — хафъза от Шиле. Гласът му и начинът, по който четял Корана, обработени, докато помагал на най-известните ходжи по помените, били толкова завладяващи, че всички му се възхищавали. Сега, като се изправеше с лице към Кулата на девицата, заобиколен от оркестранти и певици, и запееше своите балади, казиното направо полудяваше.

Вярно, не знам какво е станало с кафеджията. Хафъзът обаче сега беше един от най-известните изпълнители в света на музиката. Големият брат стана собственик на доста голямо музикално казино в Бейоглу. Основно ремонтирана и боядисана беше и къщата в нашата махала. Малката дъщеря бе отворила на долния етаж шивашко ателие и бе прибрала като крояч своя остарял вече майстор. На горния етаж се играеше хазарт и почти всяка нощ, когато всичко наоколо потънеше в мрак, пристигаха с коли елегантни жени и мъже. Тази дейност беше предоставена на голямата дъщеря, която при мъжа си в Анадола изживяла големи ядове, но за сметка на това изучила всички тънкости на изкуството да се играе тайно хазарт у дома.

На най-уязвимото място, малко под долната устна, имаминът си е оставил за спомен и за фасон част от предишната красива брада, на големина колкото четвърт меджидие. Неговото задължение, изглежда, е да обикаля от време на време между гостите. Само ако се позвъни силно на вратата или в случай че откъм улицата долетят звуци като спор на висок глас и някой от гостите се стресне, имаминът чевръсто подхвърля броеницата си във въздуха, улавя я и с предишния си спокоен глас уверява: „Изобщо не бива да се тревожите, бъдете спокойни!“, усмихва се и намига с едното око.

[1] Шейх-ул-исляма — върховна религиозна институция в Турция до 1920 г. Титла на върховния съдия (кадия). — Бел.ред. ↑

[2] Последният от големите пожари в Истанбул през 1918 г. се превърнал в истинско бедствие. Напълно опожарени и изцяло

опустошени били цели квартали, унищожени били и медресето с всички жилища, основното училище и фонтанът, голяма част от библиотеката и т.н. — Бел.пр. [↑](#)

IX

На ъгъла, точно срещу Синия конак, в новата, стърчаща над къщата на учителя тухлена сграда, късно нощем на горния етаж светваше синкава светлина.

Това беше най-новата къща в махалата, построена след основно ремонтираната къща на имамина. Вдигнаха я горе-долу на втората година от моето настаняване тук. На горния етаж, там, където казах, че светва синкавата светлина, живееше един млад работник с жена си.

Сватбата им беше преди няколко години. С няколко стари талиги докараха булката от някаква крайна истанбулска махала, заедно с цяла група възрастни жени с покривала, млади жени в манта с кройката на йелдирмета, ушити от платовете на Фесхане^[1] с кърпи на глава, а по конете се развяваха увитите край шиите им разноцветни басми.

Мъжът беше стругар или монтьор в една от големите фабрики, наскоро станал и главен специалист. Красив млад здравеняк на около тридесет години. Много обичаше и работата си, и жена си. Разделеше ли се с едната, без да губи време, хукваше към другата. Навремето бил много буен. Често се напивал и се карал с приятелите. Лежал два месеца и в затвора, вероятно заради някаква пиянска история. Но като се оженил, всичко това приключило. Когато се запознал със сегашната си съпруга, тъкмо си мислел да прибере една от ония неподходящи жени, с които се срещал от време на време. Жена му беше едно от четирите или петте деца на нощния пазач във фабриката, чиято ръка била захапана и разкъсана от някакъв ремък. Още щом зърнал при портала на фабриката обляното в сълзи седефено моминско лице, младежът се влюбил до уши и в същия миг решил да се ожени за нея. Най-вече както я видял тогава — разстроена, облечена в дрехи, не по-различни от която и да е просякиня, — той се зарадвал, защото си помислил, че щяла да му бъде задължена за всичко, щяла да го обожават като Господ. Наистина, дъщерята на пазача, израснала в разруха, глад и мизерия, ако не веднага след сватбата, но вече като госпожа, щяла да се чувства задължена към това излято като бронзова статуя тяло и лице и да поддържа отлично дома му и домакинството.

За да изпитат цялата сладост от любовта си, влюбените младежи имат нужда да я увенчаят с песен, със стих, тоест с красиви думи. Този млад мъж не умееше да прави нито едно от тези неща, сазът в неговия занаят бяха чукуът и тям подобните инструменти, затова, когато си беше у дома, в следобедите или в почивните дни, той ги грабваше в ръце и с любов и умение майстореше разни неща за къщата. Беше преправил решетките на вратата и на голямата тераса, монтирани бяха в съвсем друга форма и боядисани в синьо; над тях беше преплел телена мрежа и пусна по нея да пълзят засадени в оцветени саксии увивни растения. После беше нагласил пак на тази тераса малък тезгях, на който рендосваше дъски, изработваше маси, шкафове, етажерки и дървено креватче за децата, които щяха да си народят, боядисваше ги.

Жена му, наистина бедна като перушинка красавица, се навърташе покрай него да му помага с пърхащата като лист на трепетлика тънка рокля, донасяше и отнасяше дъските, пироните, държеше кутиите с боя.

Какво беше станало с другите братя на момичето не знам. Но майката дойде да живее при тях. Тя не беше по-стара от дъщерите на някои семейства от висшето общество, които едва на нейните години решаваха, че им е време вече да се замислят за женитба, но въпреки това ходеше с вързана на главата кърпа, носеше черна рокля като възрастна жена. Та тази навлечена в дрехи на старица тъща понякога идваше при тях, помагаше им в прибирането на прането или на забравените суджуци от балкона. Както етажът малко по малко се променяше и се превръщаше в шарена играчка, която нямаше нищо общо с долните етажи, така се променяше и начинът им на живот. След като стана бригадир, работникът се замогна с пари, започна да се храни на обед с донесено от къщи ядене и снижи разноските си почти до цената на цигарите, водеше жена си често-често по магазините, купуваше ѝ фини чорапи и елегантни обувки. Докара къщи шивач на надница и напълни направения и боядисан от неговите ръце гардероб с пъстри копринени рокли. Пак със същия порив заведе жена си на фризьор да ѝ подрежат дългата коса и да я накъдрят като онези, топчестите салати.

Отначало забавляваха детето на балкона, като си подхвърляха топката един на друг, сетне го връчиха на бабата и я изпратиха в

задната стая. И на нея вече не ѝ разрешаваха да излиза на терасата с кърпа на глава и с шарените басмени шалвари, които обличаше върху роклята, щом се захванеше на работа. За да се смогне с домакинската работа, доведоха едно дванадесет-тринадесетгодишно момиче, явно от старите махали, и му туриха отпред престилка с фистони по края.

Да се върнем сега на синкавата светлина, която от известно време насам светваше, щом падне нощният мрак! След като всички тези промени, за които разказах, бяха направени и младата жена се погледна в овалното като капка вода огледало на направения и боядисан от ръцете на мъжа ѝ гардероб, тя се убеди, че с тази копринена деколтирана рокля, с тези островърхи обувки, с тази накъдрена глава не отстъпва с каквото и да е на госпожите от висшето общество. А това до известна степен си беше самата истина. Какво ли ще остане от повечето изискани дами, ако им събуете обувките от змийска кожа, ако им съблечете палтата от онези лъскави кожи, дето все не мога да им запомня името, и ги напъхате в нейните предишни дрехи?

Тази млада жена обаче беше на път много бързо да отстрани малките недостатъци по отношение на маниерите си и говора, и то само чрез гледането на филми и четенето на романите, които ѝ носеха дъщерите на пощенския служител. Нейният заработил поновому свеж и амбициозен мозък направо ги попиваше и очебийно растеше ли, растеше.

Само че, ако тя литваше с разперени крила на въздух и на слънце като току-що излязла от какавидата си пъстроцветна пеперуда, съпругът ѝ си оставаше все същият — с каскета и коженото яке, които най-сетне в дните на техните разходки щяха да бъдат заменени с чисто ловджийско сако и панталон. За него това не опираше до парите, а беше въпрос на уважение към униформата на професията, която не би заменил за нищо на света. Дори да печелеше пет пъти повече от сега, никога не би облякъл дрехите, които синът на пощенския служител си поръча с изтеглени на кредит пари — онова синьо, набрано в талията сако и разкопчаната риза с папийонка вместо вратовръзка.

По-преди прозорците на горния етаж угасваха рано — и съпрузите, и детето, и тъщата си лягаха рано. Но от известно време насам младата жена не спеше и в някои от късите летни нощи бледата синкава светлина не гаснеше до зори.

Тази бледа синкава светлина идваше от красивия абажур, изработен с желязна тел от работника, който проявяваше толкова вкус, колкото и сръчност, плюс парченца плат, останали от синята копринена рокля на жена му. Край този абажур младата жена се обръщаше върху канапето си насам-натам — та нали постепенно тя започваше да открива все повече и повече недостатъци на съпруга си — и се захласваше така, че виждаше как на една мраморна тераса, под луната, която превръщаше всяко местенце, докъдето се е допряла, в проблясащ станиол, един млад мъж с дълга коса я прегръща през раменете, вира се в очите ѝ, нашепва ѝ думи, каквито не е чувала и най-красивата жена... и когато след малко затвореше очи, с изненада откриваше, че си повтаря същите тези думи наизуст. После се изправяше, обръщаше глава назад, гледаше леко похъркващия си мъж, гледаше увисналата му от леглото гола ръка... И понеже не можеше да си спомни от кой роман ѝ беше останало в главата, си повтаряше едни други думи, за които смяташе, че ѝ идват отвътре: „Сигурно го обичам. И винаги ще го обичам“.

Интересно, че същото чувство изпитваше и нейната майка. Когато дъщеря ѝ и зет ѝ излизаха нанякъде, тя ги наблюдаваше как вървят един до друг и се отдалечават. Щом забележеше отсреща сина на пощаджията със синьото сако, сина певец на имамина с бялата яка, с ръкавиците от напа и лачените обувки, или че се прибира синът на пашата — наркоманът, който с разрешение от болницата оставаше на гости за по три-четири дни в Синия конак, отронваше тежка въздишка: „Ето, такъв заслужаваше дъщеря ми! Минахме се!“.

И младата жена, и майка ѝ имаха право. Човекът си беше добър, хубав, но никога нямаше да разбере тази жена. Колкото повече се издигаше тя, той напротив, толкова повече щеше да изпростява, дори още по-лошо, щеше и да задебелява. Не разбираше най-обикновените неща за правата на жената; не одобряваше приятелството ѝ с изтънчените по дух дъщери на пощаджията и чрез тях контактите ѝ с жените и дъщерите на още по-изтънчените им познати семейства. В избухващите понякога по този и други подобни поводи скандали той стискаше юмруци и езикът му задебеляваше, като че ли се намираше във фабриката.

Кой каквото ще да казва, аз не обичах нощем, когато цялата махала потъваше в мрак, тази светлина да блещи като голяма синя

звезда. Никак не съм убеден, че някоя нощ нямаше да видим как проблясъците от проклетия револвер пронизват мрака, обвинил тази светлина отвред, и че нямаше да скочим от леглата си заради нечии сърцераздирателни писъци.

[1] Международен конгрес на търговските изложения и център на културата. — Бел.пр. ↑

Х

В отсрещната къща с асмата, на долния етаж, при учителя, се настани някаква жена от провинцията, около петдесетгодишна на вид. Всяка заран отваряше прозорците и дълго време чистеше, после си обличаше чаршафа и с малка кошница в ръка отиваше за покупки на пазара. Личеше си, че е общителна.

Но тъй като в махалата никой не ѝ обръщаше внимание, най-сетне се престраши да си избере за компания Месуле баджъ, нали я виждаше всеки ден да седи по няколко часа на прозореца. Мислеше я за арабка от Хиджаз и затова се обръщаше към нея с „хаджи ханъм“, а на Месуле баджъ това страшно ѝ харесваше. Нищо, че не си разбираха много-много езиците, приятелството им напредна бързо и двете започнаха по комшийски най-напред да си говорят през улицата, а после и да сноват едната при другата и обратно. За да оправдае напълно това „хаджи ханъм“, Месуле вадеше от сандъка си боядисания в зелено тюл и го мятеше на главата си, а като се върнеше от гостуването си, хвалеше тази жена надълго и нашироко. Обаче това не ѝ попречи един прекрасен ден да изрече много тежки думи за нея: някои нощи при нея след вечерния намаз идвал на гости висок мъж; седял с часове при пуснати пердета, а после жената го изпращала тихичко на улицата.

Скастрих остро Месуле баджъ заради тези отвратителни подозрения. Но право да си кажа, и мен ме жегна нещо под лъжичката. Баджъ си беше същество, нещо средно между човека и маймуната, но все пак беше расла в конак. Носът ѝ беше чувствителен към тайните връзки. И въпреки това душа не ми даваше да си помисля лоши неща за тази закръглена провинциалистка е усмихнато лице. Не се заставих да си ги помисля дори когато една нощ съвсем случайно я видях точно така, както я описваше Месуле: отвори входната врата и преди да пусне високия мъж на улицата, се хвърли в прегръдките му и го обсипа с целувки; и не само това, ами и дълго-дълго гледа подире му.

Но веднъж около полунощ на тази жена ѝ станало много зле и припаднала. Хазяйката ѝ се сбъркала какво да прави, извикала учителя

отгоре, нас — отсреща. Горкият учител, докато обикалял кой знае колко участъци и напразно търсел лекар, жената сама се свестила в прегръдките на Месуле баджъ.

Оставих Месуле да бди над болната през цялата нощ, а на другия ден успях някак си да разбере от смотания ѝ език каква била работата. Високият нощен гостенин бил собственият ѝ син. Изпратили го най-напред в Коня, после в Истанбул, после — в Европа, направили го човек. През последните години от неговото следване в Европа работите на баща му — заможен земевладелец до този момент — изведнъж се сринали, затова жената започнала да продава по две, по три жълтици от наниза на врата си и така той успял да завърши образованието си.

Дотук всичко добре. Но защо криеше до ден-днешен сина си от Месуле баджъ? Защо се представяше, че е пристигнала в Истанбул само за да ѝ познаят болестта? Болестта си е болест, вярно е; жената си имала рана в стомаха с неизяснен произход. Но истинската ѝ рана беше тази, че завърналият се от Европа син станал зет в едно аристократично семейство от висшите кръгове на Истанбул. Във всеки случай, любовна история. Но макар и завършил в Европа, те явно са дали толкова издигнатото си момиче на някакво си селско момче при едно условие — да крие, че е селянче, и да се откаже от рода си. Разбира се, това семейство от висшето общество беше в правото си, щом не е търсело от зет си пари и знатен произход, да поиска поне малко покорство.

Майка му беше от Караман, държали я в неведение за сватбата. А тя, като се научава, се засилила да занесе на булката последните си жълтици; измислили се различни поводи, съчинили се лъжи връз лъжи. Но после, като умрял бащата, нейната рана я довела до такова състояние, че пътуването ѝ до Истанбул станало вече неизбежно...

Едва тогава, когато синът ѝ отишъл да я посрещне на гара Хайдарпаша, му се наложило още там, в чакалнята, да ѝ обясни, на тази жена, която не разбирала от дума, каква била цялата истина: майка му била, разбира се, че и съпругата му също държала на нея толкова много, колкото и той самият. Но как щяла да влезе в луксозния апартамент на това семейство от висшето общество в аристократичния квартал Шишли селянката в зелената плетена рокля, която дори още не е хвърлила чаршафа от гърба си? Как щяла да ходи по лакирания

хлъзгав под, който под светлината на електрическите полилеи изглеждал като огледало? Макар че е учил в Европа, и досега по официалните вечери той се хранил според указанията, които жена му давала тайно с очи и вежди, като дресирана маймуна; а тя как щяла да го прави? Този знатен тъст, тази знатна тъща, тези знатни братя и сестри, всеки от които говорел по четири езика, дори и да не се засрамени да покажат селянката пред всички като „нашата сватя“, какво щяло да стане с тях двамата? Имала ли една обичлива и нежна майка чак толкова големи права, та да почерни лицето на сина си пред подобни хора?

Жената отначало се стъписала, ядосала се, но после решила, че синът ѝ е прав. Значи най-добре ще е дори да не съобщава, че майка му е пристигнала в Истанбул (защото, ако разберели, аристократите веднага щели да я поканят в апартамента си), а щяла да му бъде гостенка в една стая под наем някъде в покрайнините. Дори вече ѝ бил пригответил такава стая още щом получил телеграмата. Той самият щял да идва често-често да види майчицата си в този дом. Още отсега бил ангажирал най-добрите лекари и болници, за да се отърве тя час по-скоро от болестта си и по живо по здраво да се завърне в Караман. Даже отсега обещавал, че в деня на заминаването ѝ щял да доведе снахата ето тук, в тази чакалня, където си говорят сега, за да ѝ я покаже. Само че всичко това трябвало да се пази в тайна от семейството ѝ до последния ден. Синът щял да се радва много, ако майчицата му се закълне — върху молитвеника, който неизменно висял в пазвата ѝ — че през цялото време ще крие от всекиго в Сюлеймание, където щяла да отседне, коя е самата тя и на кого каква е. Щом чула всичко това, майката наистина я хванало срам какво е направила. В един момент даже ѝ хрумвало да хване обратния влак и да се върне, но не могла да се примири — как щяла да си тръгне, без да е видяла лицето на снахата, за която си е мечтала, откакто синът ѝ е дошъл на белия свят, без да окачи на врата ѝ със собствената си ръка пазените за нея жълтици? Повярвала, че семейството не знае за пристигането ѝ в Истанбул; не се запитала как така този щастлив зет маймуна изскача без разрешение по две-три нощи в седмицата навън.

Тя беше крила всичко от всички дотогава, докато след една криза до припадък, през една нощ, когато си помислила, че може да умре в самота, разкрила тайната си пред „хаджи ханъм“. Знаела, че да се

наруши клетва, дадена върху свещения молитвеник, е голям грях. Но още на другата сутрин щели да излязат с „хаджи ханъм“ на пазар и щели да нахранят кучетата с няколко оки хляб.

Няколко дни след това видях посред бял ден сина, дошъл беше с автомобил да заведе майка си до болницата. Снажен, здрав млад красавец; изпънато палто, бял копринен шал през врата — наистина приличаше на снимките от модните списания. Тъй като в махалата много рядко идваше автомобил, няколко момченца наобиколиха колата му, той започна да се закача с тях на шега и тогава част от важния му вид направо се изпари. Едно три-четиригодишно момиченце хвърли камък към него, той се престори, че го е ударило, вдигна си уж наранения крак, взе да подскача на другия и да вика на фалцет: „Олеле, проби ми крака! Олеле, проби ми крака!“... Макар и за миг, той пак беше станал момчето от своето родно място.

По една странна случайност през лятото на същата година срещнах още веднъж този млад човек. Разхубавил се, беше с аристократичната си съпруга и с още седем-осем жени и мъже. Бяха поръчали катамаран, за да отидат всички заедно до Алтънкум, но кой знае защо, този катамаран закъсняваше. Снахата — нисичка на ръст, с малко личице. Широкият ѝ син панталон я правеше още по-дребна. А както седеше на желязното вързало от пристанището и нервно полюшваше крака, както от време на време привикваше с чадъра високия си съпруг и заставаше пред него, изглеждаше направо като кльощав юнга от някой кораб.

Престорих се, че гледам рибите от пристанали се приближих до тях. Въпросът наистина беше важен: смотанякът не знаел дори как да извика по телефона един катамаран, кой знае какво е мънкал под носа си, та им причиняваше тези неприятности!

Зетят днес беше облечен в морски тоалет. Носеше бял панталон, бяла, разкопчана до талията риза без ръкави, сандали с плетени въжени подметки, обути на бос крак. Кълнеше се, че не е мънкал по телефона, ами тези от катамарана били хора, а щом започнеше да повишава глас, жена му моментално смръщваше вежди: „По-полека!“, изпращаше го до телефона при магазините, тъй като канцеларията на пристанищния служител беше затворена, и вадеше от чантата си огледалото да поосвежи грима си.

В един момент, когато изглеждаше, че караницата ще се развихри още повече, се намеси дребничкото четиринадесет-петнадесетгодишно момиче:

— Ееее, како... Не давам дума да се каже против зет ми! Какво ти е виновен човекът, не дойдоха и толкоз! — скастри я то, хвана младия мъж за рамото с едната си ръка, с кърпичка в другата избърса потта по лицето си.

Зетят вдигна падналата кърпичка на малката си любима балдъза и аз видях, че когато ѝ я подаваше, в очите му проблесна усмивка на дълбока благодарност.

Най-сетне катамаранът пристигна, жените и мъжете се качиха сред шеги, закачки и смях. Той изчезна още веднъж в чакалнята, след което дойде на катамарана, натоварен с пакет храна като за цял полк, чадър, палто и още куп женски атрибути. Жена му беше започнала да се усмихва и току подвикна отвътре:

— Дано не си забравил нещо!

Този път той не се побоя да извиси глас, разсмя се с все гърло:

— Че как може?

Независимо от това, или може би за да не излезе, че пренебрегва забележката на жена си, отиде още веднъж до чакалнята, върна се на бегом и скочи на вече отделящия се от брега катамаран.

Какво момче беше, Господи, с тези въжени сандали, с белия си панталон и в бялата копринена риза, какво момче!

XI

Животът се изниза така години след години. Години, каквито ги определяше горкият дядо Гани: „Протяжни като тъгата, докато се нижат, кратки като любовната среща, щом отлетят“.

И без това редките коси на Месуле баджъ увиснаха по главата ѝ на кичури, леко було замъгли очите ѝ. Продължаваше да грее само оня весел проблясък на зъбите ѝ пред пламъците от печката.

Таят сега живееше при нас. Отдавна го пенсионираха. Синовете и дъщерите му пораснаха, изпожениха се насам-натам, товарът на гърба му като че ли поолекна, но не след дълго те отново изпадаха в затруднение и отново го обсаждаха... Докато най-накрая дойде време, когато цялото племе му се стовари на главата с всичките си най-различни проблеми, скандали, позори. Плюс това болната му жена още продължаваше да плаче и стене.

Тогава вече Таят съвсем се сбърка. Не можеше да си гледа както трябва и работата в учреждениято; от време на време стискаше очи, свиваше уста, бърчеше лице и си приказваше сам, издаваше странни звуци — нещо като чуруликане, караше другите да му се присмиват.

И бездруго занемареното му облекло придоби слугински, смешен, нечистоплътен вид, той направо започна да изпитва удоволствие от укорите. Тъй като копчетата на панталона му бяха скъсани, пристягаше го с безопасна игла, бършеше си носа с парчета от вестник и ги хвърляше където му падне.

При това положение учреждениято се видя принудено да го пенсионира с няколко години преждевременно. В деня, когато получи документа, не си отиде у тях, а дойде направо при нас. Имаше силна хрема, от нея кашляше едно след друго. Месуле баджъ го сложи пред печката, залепи вендузи на заприличалия му на решетка гръб и го попита какво ще похапне. Той си затвори с ръка устата и с непривично тъничко носово гласче занарежда:

— Аз надминах и пророка Еюб, скъпа моя калфа. Тази нощ станах ангел. Нима ангелите ядат и пият, скъпа моя калфа.

Животът обаче понякога ни поднася такива неимоверни компенсации, че не могат да се поберат в ума ни, нито пък да им разгадаем тайната. Таят вече беше в толкова заплетена ситуация, че не ѝ се виждаше краят, когато проблемите му се разрешиха отведнъж, неимоверно бързо и за неимоверно кратко време. Жена му умря, племето му изчезна — както стана и с мен навремето, — сякаш земята се разтвори и ги погълна вкупом в глъбините си, така и Таят остана съвсем сам, почти като мен. След това си опакова всичко в една малка, вързана с въженце чанта и един книжен плик и се нанесе при нас.

От дълго време нашата къща наистина беше наш дом. Старата ѝ собственичка умря, след което къщата срещу не много пари стана изцяло наша. Дойде време да кажа и това, че последният внук на рода Коджабаш вече се пенсионира от своята професия. С малкото заделени от мен пари и повече с уменията на Таят, сега си имахме едно малко магазинче. За пореден път той се взе в ръце и сега освен тютюн, продаваше там вестници, хартия, моливи и разни такива неща. Това магазинче доста смътно ми напомняше за магазина в Синоп, отбивах се често и аз, свирах се вътре в някое ъгълче, което не се забелязваше от улицата, ей тъй, да го погледам.

През изминалите години Таят на няколко пъти ми съобщаваше новини от Исмаил. Всичко, което научавах за това момче, откакто се разделихме, беше все от него.

Една вечер Таят снижи тона си и с леко променен глас ми каза:
— Има новини от момчето...

Навеждам глава, не отронвам и дума, слушам го. Той ми знае навика, проговаря, без да чака от мен друга реакция, и млъква. Докато след месеци, след години не изскочи ново събитие. Когато Исмаил тръгна за Бурса, почти се бяхме разбрали през лятото пак да си дойде. Но още преди да се пукне пролетта, с писмо ми съобщи, че няма как да стане. Пак заради изостанали уроци, съученици, с които ще учат заедно, книги, които не могат да се намерят извън училището, и така нататък, и така нататък...

В началото на втората година — още едно писмо: искаше да му напиша каквото знам за баща ми и още повече — за дядо ми, финансовия министър. Отговорих му — не знам нищо повече от това, че този човек е мой прадядо, знатна и благородна личност.

Няколко месеца след това — още едно писмо: съобщава ми, че е получил парите, които съм му изпратил по пощата за Байряма. „Целувам ви ръка! — пише — Не ми изпращайте повече пари. Тук нямам нужда от нищо!“.

Това бе последното разменено помежду ни писмо. Оттам насетне, каквото научавах за него, бяха, както казах, все неща, които Таят подочуваше от тук от там: Исмаил и там работи много, Исмаил става неповторим ученик, над който трепери цялото училищно ръководство, Исмаил преминава в последния клас пак с отличие, но три месеца преди матурата Исмаил е изгонен от училище заради бунтарство.

Като получих това последно съобщение, веднага си спомних деня на Празника на телето в Тамашалък, когато го донесоха на ръце с окървавено лице. Без да се обадя дори и на Таят, аз си грабнах миришещия още на череша стар бастун и хванах пътя за Бурса. Само че много късно!

Според това, което научих от един служител в училището, ръководството съжалявало за неговия невероятен ум и обещало, че ако той в писмен вид поиска извинение от няколкото учители, които е разсърдил, отново щели да го приемат в училището. Но Исмаил дори не им отговорил, включил се в един инженерен екип срещу ниска надница и заминал за вътрешните райони на Анадола.

Години по-късно, когато вече бях загубил надеждата да разбере дали е жив, новините отново започнаха да се редят: Исмаил бил в Европа... Исмаил станал архитект... Исмаил се върнал в Анкара, издигал се от ден на ден все повече, блестял... Таят ми носи вестници от магазинчето, показва ми негови снимки заедно с областни управители, с депутати от местата, където обикалял из Анадола... Това наистина са хубави новини. Толкова хубави, че ни се иска да ги разкажем и на Месуле баджъ, та да зарадваме и нея. Тя обаче въобще не възприема както трябва каквото и да ѝ кажем. Мисли си, че Исмаил си идва къщи, и само пита: „Днес ли ще пристигне, утре ли?“ и тръгва да търси чехлите му, скрити в един шкаф. Фазата на писъци и резове отдавна премина, затова не се смущаваме да ѝ кажем с горчивина, че Исмаил няма да си дойде нито утре, нито когато и да било. Тя обаче не ни вярва, отмята глава назад и блестящите ѝ зъби лъсват в усмивка:

— Амиии... Ще си дойде! Знам си аз!

* * *

Не щеш ли, една вечер пред портата ни спира някакъв автомобил. Гледам — Исмаил! Като ме вижда, започва да ме целува — по ръцете, по лицето; после грабва Месуле баджъ, пискане, хленчене, започва да се върти с нея наред каменната площадка.

Гледам ги захласнат, а в това време до рамото ми се появява млада жена с мушама, гали ми ръцете и ми говори с думи, по които и в тъмното виждам, че ми се усмихва:

— Татко, аз съм вашата снаха. Жената на Исмаил съм!

После и двамата ни оставят, хващат се ръка за ръка и сякаш имат много спешна работа, влизат и излизат от стаите. Исмаил ѝ показва местата, където си е играл като дете, местата, където е четял книгите си.

Още щом слезли от влака, още с праха по обувките си от пътуването, дошли право у нас. Тази вечер ще седнем на трапезата всички заедно.

Таят помага на Месуле баджъ в кухнята и от време на време, като му хрумне нещо, притичва при нас с черпаци и ножове в ръка; но още като захване да говори, се сеца за оставената на огъня тава, подскача като опърлен и хуква пак към кухнята.

Като идва време за ядене, Месуле баджъ започва да вади от един шкаф, към който въобще не бях проявявал любопитство, неупотребявани комплекти от вилици и ножове, чинии на цветя, снежнобели салфетки.

— Аз не казала ли тебе — той дойде! — сякаш в отговор на моето удивление изрича тя, слага ръце на кръста и с широка усмивка се заглежда някъде надалече.

Исмаил ни разказва какво се е случвало през годините, когато не сме се виждали, смее се на това, което е за смях, още по-силно се смее на онова, което не е за смях. Очите му блестят, блестят... И още не са загубили червените си точки, които при първото ми взирание в тях ми заприличаха на фини кървави капчици...

Аз съм човек от улицата. Какви ли не хора съм видял отблизо и отдалеч... Никой обаче не ми е говорил така благо, или поне не си спомням.

По едно време Исмаил, без да поглежда към мен, се навежда към жена си, хваща ѝ един от пръстите и казва:

— И по-рано ти бях споменал на няколко пъти, имаме нещо за вземане от татко. С него ще купим един хубав пръстен и ще го сложим ето тук. Винаги да си го носиш.

После, пак без да ме погледне, с по-друг тон добавя:

— Това нещо са парите, които татко ми изпрати в Бурса за Байряма и които аз му върнах обратно по пощата...

Този път Исмаил се обръща към мен с пламнали изведнъж бузи, като на болно дете, и настоява:

— Искам си ги, татко, на всяка цена си ги искам! Заслужих си ги! Толкова много работих!

След не съвсем кратко мълчание бавно кимвам с глава и казвам:

— Добре!

Исмаил се навежда през масата към сакатата ми ръка, целува я. После се извъръща пак към жена си и през откъслечен смях ѝ разказва:

— Веднъж го попитах за някакви сведения, свързани със славния ми пралядо. Не знам дали щях да го проучвам, или щях да се фукам, като науча поне името и делата му. Момчешка работа, каква жестока несправедливост! — Този път — обръщане отново към мен и тежко обвинение: — За всичко е виновен баща ми. Никое дете не е отглеждано в семейството си с такава гордост и великолепие. Детето на падишаха сигурно е искало от баща си, от чичо си много неща. Но той ме отгледа, без да допусне да го моля за нещо. После тръгнах на училище. Училището е място, където всеки се хвали с богатството, с общественото положение и славата на бащите, чичовците, дори и на приятелите си. За мнозина от тях — фалшива гордост, фалшива показност. Значи, в онези бурни времена, с нещастна майка, отгледана като храненица, и богат баща, който ме е захвърлил на улицата, аз спокойно можех да си загина. Но смятам, че открих силата да се спася от пропастта в спомените, които е оставил в мен пак този човек: спомените от един друг появил се пред очите ми свят на такъв покой и нежност, каквито не бях видял у никого до онези мразовити нощи, когато ме вземаше под юргана си и ми разказваше разни неща... Татко,

спомняш ли си измирския Мевляна, онзи нещастен критянин, когото децата убиха с камъни? Както всяко дете, и аз вярвах, особено вечерта, когато полицаите го водеха сред тълпата към участъка, и аз вярвах като тях, че нощем убива малки деца и ги заравя в пресни гробове. Ти обаче ми го описа като човек, който нощем, при сняг и при дъжд, протяга ръка към уличните фенери и декламира стихове от истинския Мевляна. Отидох като скитник в Европа, отначало и аз преживях почти като този Мевляна време на страшна мизерия. През зимата се свирах в един студен тавански килер без осветление. През дърветата ми светеше уличен фенер, точно под прозореца. В неговата слаба светлина се виждаха само падащите навред снежинки, нищо друго в мрака, а на мен ми беше приятно да си въобразявам, че целият небосвод се крепи на този фенер. После си припомнях за горкия Мевляна. Това бяха съвсем дребни неща. Но сигурен ли съм, че любовта, която разпали у мен твоята от години все още поставена до главата ти „Месневи“, и обзелите ме по-после пристрастия не са започнали точно от онзи злощастен смахнат критянин?

Исмаил разказва с най-малки подробности за мизерията в своето детство, за мизерията в Тамашалък, докато стигне до спомените за бедната си майка, не му минава дори и през ум да изпитва срам от каквото и да било. Направо съм слисан: не от това, как е запомнил до най-малките подробности неща, които по онова време едно дете не би трябвало да забелязва; а от смелостта му да ги разкаже. Но онова, което ме слисва още повече, е как го слуша младата жена, седнала като изящна кукла между мен и Талят на нашата бедна трапеза. Когато сред мрака на каменната площадка започна да гали ръцете ми, забелязах младата жена само по сладката усмивка в очите ѝ, отначало ми изглеждаше като случаен човек. Но след като запалиха светлините, постепенно ставаше все по-хубава и хубава, с всяка изплувала черта и краска. Плюс това, нямаше и две мнения, че е отгледана с любов в благовъзпитано семейство. Тогава как да си обясни човек защо тази млада жена се е отърсила дотам от благородническото самочувствие на собствения си свят, от горделивостта и тям подобни мисли и схващания, та с такава чистосърдечност да стане една от нас? Любов ли? Вероятно и това си казва думата.

Аз обаче смятам, че ще е по-точно, ако го изтълкуваме с разпръснатото в по-елементарните мисли очарование на една

действително велика идея за нещо още по-велико и от любовта.

Исмаил гали жена си по косата, а тя след разказа му се е притиснала още повече към него, на мен поне така ми се струва.

— Имаше време, когато ненавиждах баща си — казва той. — Но след като видях как много заможни хора, дори големци, на които не им липсва нищо — нито обществено положение, нито слава, нито пари, щом попаднат в най-дребната житейска неволя, хвърлят око на онези, които имат малко повече, отколкото самите те, — започват да завиждат на автомобилите им, на мястото им в обществото, ококорват очи и надават вопли: „Умираме от глад!...“.

Гледам сина си и очите ми се забулват. Колко по-различно нещо е истинската гордост, истинското благородство от онова, което сме познавали досега.

В един момент Исмаил забелязва:

— Татко, нещо си се замислил...

Без малко да му кажа: „Страх ме е след толкова много преживелици един ден да не ме сполети пак нещастие“, но се сдържам. Този път аз хващам неговата длан и я допирам до устните си:

— От теб, Исмаиле, получих най-прекрасното си подаяние!

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.